

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2014 ÁPRILIS ■

XXIII. ÉVFOLYAM, 2014. ÁPRILIS

TARTALOM

■	3	MÉSZÁROS SÁNDOR	
		Kafka fia	(Borbély Szilárd 1964–2014)
■	7	MÁRTON LÁSZLÓ	
		A mi kis köztársaságunk	(regényrészlet)
■	16	MIHÁLYI GÁBOR	
		Máráiról beszélgetek apámmal	(részlet)
■	21	CSABAI LÁSZLÓ	
		Fenyítés	(regényrészlet)
■	34–35	TURI TÍMEA	
	34	A szexuális forradalom	
	35	Az érett férfikor	
	35	A terhességi teszt	(versek)
■	36–37	MARKÓ BÉLA	
	36	Úgyis	
	36	Téli mező	
	37	Téli ars poetica	
	37	Megfejtés	
	37	Egészen együtt	(versek)
■	38	HALASI ZOLTÁN	
		A siratóének zárszava	(versek)
■	42–45	KESZTHELYI REZSŐ	
	42	Elengedett séta	
	44	Fakarika	(kisprózák)
■	46	BERTA ÁDÁM	
		A nyelv	(novella)
■	52	SZÁSZPATAKI RÓBERT	
		Szegény Kács Zoli!	(novella)
■	56	ZUSKA KEPPIOVÁ	
		Bukta gót betűkkel	(részletek Dósa Annamária fordításában)
■	62	CZUCZ ENIKŐ	
	62	A közönség	
	62	Vágás	(versek)
■	63	VÖRÖS GERGELY	
	63	Egyenlő rész	
	63	Tükrök	
	63	Szabadulás	(versek)

■	64–65	DEMUS GÁBOR	
	64	Séta a várban	
	65	Egyszer úgy esett,	
	65	Piciben	(versek)
■	66	„ÚRIEMBER AZ ÍRÓASZTALON KÍVÜL LEGYÉL”	
		Jászberényi Sándor beszélget Kőrösi Zoltánnal	
■	72	TÓTH ANIKÓ	
		„Nincs menekvés”	(tanulmány Krasznahorkai László <i>Sátántangójáról</i>)
■	78	HLAVACSKA ANDRÁS	
		„Nincs menekvés, csulafülű.”	(fantasztikus elemek vizsgálata Krasznahorkai László <i>Sátántangójában</i>)
■	83	KIS GÁBOR	
		„Femisztokljusz!”	(a karneváli világszemlélet Gogol <i>Holt lelkek</i> című poémájában)
■	92	BALAJTHY ÁGNES	
		Amit az orvos tud, s az ember mégsem	(Tompá Andrea <i>Fejtől s lábtól</i> című regényéről)
■	95	TAKÁCS ÉVA	
		Miért jöttél vissza?	(Vida Gábor <i>Abol az ő lelke</i> című regényéről)
■	97	SZERBHORVÁTH GYÖRGY	
		Egy regényes regény	(Németh István <i>Fordulat után</i> című regényéről)
■	101	RÁCZ BOGLÁRKA	
		Anyatöredékek	(Szunyog Zsuzsa <i>Szél, szoknya, tenger</i> című kötetről)
■	103	CZINKI FERENC	
		Az örök jelen állott levegője	(Tóth Krisztina <i>Akvárium</i> című regényéről)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
zsoltbekezsolt@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea
FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:
Cseh Zoltán,
Hizsnai Zoltán

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

Levélcím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.
Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:
A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2014)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Fő utca 39/17, 929 01
Dunajská Streda/Dunaszerdahely,
IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 1000 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén

Kafka FIA

BORBÉLY SZILÁRD (1964 – 2014)

Senkinek a halálát nem lehet kitalálni.

Kedden délből hívtott. Szilárd vagyok, mondta. Köszönés helyett mindig így szólt bele a telefonba, mintha nem ismerném meg rögtön a hangját. Már Debrecenben van, tudunk-e a hétvégén találkozni. Ráérek-e? Persze, melyik nap jönne? Még nem tudja, de majd kitalálja. Előtte nap felhív. Vagy küld egy sms-t. Jó, jöhetsz bármikor, úgylis itt leszek Budapesten. Megnyugodtam. Akkor hát túlvan a nehezén. Megtartja az óráit az egyetemen, és hétvégén találkozunk. Szombaton vagy vasárnap. Nekem melyik nap lenne jó. Végül is mindegy, majd úgy igazítom a dolgaikat. De nem akar zavarni. Jaj, Szilárd, mondom, dehogy zavarasz. Akkor jó, előtte hívni fog. Még beszámolt a Művészetek Palotája-estről, hogy az nem volt valami jó. Nyugodt hangon beszélt arról, miért nem sikerült. Nem baj, az a fontos, hogy ott voltál, nem mondtad le. A kérdések sem voltak valami jók, én pedig hoztam a szokásos rossz formám. Ezen elnevettem magam. Csak a szokásost? Igen, de lehet, hogy rosszabb voltam. Ugyan, emiatt ne aggódj! Az a lényeg, hogy túl vagy rajta. Kicsit körülményes voltam meg elméletieskedő, a közönség alighanem unta. Nem számít. Akkor a hétvégén megbeszélünk mindent. Igen, előtte hívlak.

Másnap, szerdán már halott volt. Megölte önmagát. A nagynénje talált rá.

Eltűntetni az Ént.

Aznap épp elmeséltem valakinek, hogy már jól van. Kimászott a gödörből. Tanít, és a hétvégén találkozunk. Bár nála ez elég kiszámíthatatlan, hogy mikor jön.

De Szilárd ilyen: egyszer csak betoppan. Kijön, ennyit mondott. Ha egyáltalán mondott valamit. Ott állt az ajtóban. Ha nem voltam otthon, sarkon fordult és elment. Nem akar zavarni. Nem zavarasz, de máskor szóljál előtte, hogy otthon legyenek. Nem szólt és nem beszélt. Az első másfél órában alig mondott egy-két mondatot. Azt is olyan halkán, hogy alig értettem. Fogalmam sem volt, hogy figyel-e. De figyelt, csak nem nézett a szemembe, alig mozdult, lesütötte a szemeit, a kezeit nézte. Vagy a padlószőnyeget. Kezdett bosszantani. Miért beszélek ilyen sokat. Már kihűl a hasam, annyit beszéltem, és még csak föl sem néz. Édes öregem, ha unod, menj picsába! De ezt talán mégsem mondtam neki, mert valamit válaszolt. Csak nem értettem, mert annyira halkán mondta. Nem állt le, nem nézett föl, nyugodtan folytatta. Arra válaszolt, amiről az elején kérdeztem.

Elkezdeni egy beszélgetést.

Kicsit előredőltem, talán közelebb is ültem: hirtelen kezdtem figyelni rá. Nem azért, mert halkán beszélt, noha továbbra sem emelte meg a hangját. És nem is azért, mert rettentően okosat mondott volna, noha szép lassan, évek múlva az is kiderült, hogy rettentően okos. De másfajta okosság volt az övé, mint amit addig ismertem. Egyszerűen nem tudtam rájönni, hova akar kilyukadni. Pedig pontosan beszélt, egyszerre érzékenyen, logikusan és diszkurzívan, mégsem tudtam kiszámítani, hova érkezik meg. Persze, lehet, hogy épp nem lyukadt ki sehova. Mert közbevágtam, vagy magától vett más irányt a beszélgetés, vagy eleve nem is volt olyan nagy szám, amit mondani akart. Vagy csak egy közhely fonákja. Mégis elmúlt már éjfél, amíg idáig értünk, nem baj, majd folytatjuk legközelebb. De ahogy lekísértem, még a ház előtt is eszünkbe jutott valami, elmentünk a sarokig, azután viszakísért – sétáltunk fel-alá, mint a szabadnapos éjjeliőrök.

Nem ugyanott folytattuk. Teljesen kiszámíthatatlan volt, mikor bukkan föl újra. Annyi volt biztos, hogy vacsoraidőben. Akármikor vacsoráztunk, épp eltalálta. De nem ül le közénk, mert már evett. Nem, egyáltalán nem éhes. Álldogált a konyhában, szorongatta a kéziratot, amit magával hozott. Hosszú évek teltek el, amíg elfogadta a meghívást és leült közénk. Nyilván izgult is, ezt soha nem tudta jól leplezni, hogy mit mondok a kéziratára.

Kényes és hiú volt, mint bárki, aki ír. De ezt hol finom, hol bumfordi öniróniával próbálta palástolni. Ha valami nem tetszett nekem és tapintatosan bíráltam egyik-másik versét, rögtön legyintett és visszavonulót fűjt: ó, ezek kis semmiségek. Nem vettem komolyan, ahogy ő sem a legyintéseket. De akkor már sokat neveltünk: remek humora volt, a fura félmosolytól a kaján nevetésig. Igaz, ebből kevés látszik az írásain, bár az is lehet, hogy a komor és komoly olvasatok fedik el műveinek ezt a rétegét: a tragikus iróniát, a fekete humort és a groteszk iránti fogékonyságát.

Azt hittem, hogy egyszer megsebeztem a véleményemmel. Véletlenül csúszott ki a számon, hogy szépek, sőt túl szépek ezek a versek, és ez a baj velük. Vagyis ez volt a véleményem, csupán tapintatosabban akartam fogalmazni. Meglepően jól fogadta, sőt mintha örült is volna neki, hogy tényleg ez a baj. Nem voltam biztos, hogy őszinte az öröme, de mindenesetre lelkesen belebonyolódtunk a szent magyar költészet – amit természetesen mindketten a legtöbbre tartottunk – szépségeinek szapulásába. És lám, kiderült, hogy ő sem különb a Deákné vásznánál.

De nem akarok túlozni. Sem legendákat gyártani. Az is lehet, hogy ennél egy-két fokkal rosszabb véleményem volt a korai verseiről, neki pedig még rosszabb. Vagyis elégedetlenebb volt önmagával, én pedig bátorítóan dicsértem, ami nem volt hamis, mivel tehetségesnek tartottam őt, de nem volt elég őszinte. „Nem tudsz olyan rosszat mondani, amit én írás közben ne gondoltam volna már a szövegemről”, mondta Németh Gábor. Ez a mondat intelligens szerzőt feltételez.

Arra viszont hajszálpontosan emlékszem, mikor változott meg a véleményem. Radikálisan. Nem az emberről, hanem arról, amit ír. Először nem akartam elhinni. Baráti elfogultságnak gondoltam. Kivártam egy-két napot, újraolvastam a *Hosszú nap el* című szöveg kéziratát. Szerencsére, nem volt még telefonunk, vagy neki nem volt, így nem hívtam föl rögtön. Nagy költészet! Nagy költő! Ezeket ismételtettem magamban napokig, mint egy hülye, nehogy elfelejtsem. De amikor kijött péntek este, addigra lehültem szobahőmérsékletre. „Fogalmad sincs, Szilárdkám, mit csináltál! Nagy dolog, örült nagy dolog!” Persze, zavarban volt, ahogy én is: elég szemérmetlen dolog szembedicserni valakit már az előszobában. Mondtam, hogy ne vegye le a lehetetlen szándálját, ne álldogáljon itt nekem mezítláb, mert hideg a kő. „Gondolod, hogy elég jó?” „Aha.” „Nem túlirt egy kicsit?” „Nem.” „Még bütykölök rajta egy kicsit.”

Ez volt a kedvenc fordulata, hogy még bütyköl rajta egy kicsit. Csak akkor mutatta meg a kéziratát, ha már véglegesnek gondolta, majd a javításaimat is átírta, azután a korrektúrát, sőt az imprimatúrát is. A *Nincstelének* első kiadása után mondtam neki: „Tisztára olyan vagy, mint Kukorelly Bandi! Ő is azt hiszi, hogy-

ha a *meget* kicserélni *ésre*, attól már jelentősen javul a szöveg. És közben újabb hibák keletkeznek, ezt nem látjátok be soha! De vége a liberalizmusnak, diktatúrát vezetek be!” Göcögősen nevetett: „Igen, ez kétségtelen, hogy bandisodom... De még számos más hibám is van...”

Vele viszont soha nem veszünk össze. Nyilván ennek elsősorban az ő szelídsége és fegyelmezettsége volt az oka. Lehet, hogy nem jó szó a szelídség, noha úgy mond mindenkinek, aki valamennyire ismerte, ez jutott eszébe róla, pontosabb volna a tapintat. Ezt valahogy fontosabbnak hitte az őszinteségnél, és ez átragadt rám is vele kapcsolatban. Pedig mindenféle pletykák és vélemények keringtek róla, de eszembe sem jutott, hogy rákérdezzek ezekre. Emlékszem, hogy a *Hosszú nap el* megjelenése után az egyik barátom „komoly szakmai hibá”-nak nevezte, hogy leközlöttük a verset. Értsem meg, hogy Borbély Szilárd ősdilettáns. Csak azért, mert a Nádasék fölkapták, még nem kell mindjárt beszopni. Na ja. Vagy miért nem szólok neki, hogy mossa ki a ruháit, mert bizony büdös. Én nem érzem, válaszoltam kapásból, pedig akkoriban volt valami savanyú szag körülötte. De hát, a barátom volt, olyannak fogadtam el, amilyen. És én sem vagyok egy matyóhímezés, finoman szólva.

Na ja. Vidéki suttyó vagyok, mondta egyszer nevetve. Komoly, komor, depresszív, magányos, törekeny, a búskomorságig komoly – jórészt így emlegetik őket a rá emlékezők. Ostobaság volna ezt tagadni. Magam is sokszor láttam ilyenek: kétségbeesettnek, sötétnek, elveszettnek is. Azokról a hetekről, hónapokról most nem akarok beszélni, amikor édesanyja halála után, rendszerint az édesapjánál tett kórházi látogatását követően eljött hozzám. Nem szeméremből vagy megszépítő jóindulatból, egyszerűen nem emlékszem pontosan, miről és hogyan beszélgettünk. Pedig hosszan beszélgettünk, vagy hallgattunk, sokszor késő éjszakába nyúlóan. De mindebből leginkább arra emlékszem, hogy mennyire csodáltam: milyen erő lakozik benne. Hogy ezt túlélte. Én nem biztos, hogy képes lennék erre! És ez a csodálkozás nem szűnt meg azóta sem bennem, akárhányszor találkoztunk. És egy évvel a brutális karácsonyi gyilkosság után megszületett Eszter lánya. Hírnek még nem örültem ennyire.

Simán túlél mindenkit, gondoltam később nagyképűen. Távolról, mert három hónap múlva elköltöztem Debrecenből, úgy láttam, hogy kidolgozott magában egy túlélés-technikát családból, munkából, írásból, rengeteg munkából és sokféle kapcsolatokból, amelyek együttesen segítenek túlélni e rettenetes tragédiát. És persze, a rettenetes gyermekkort, majd a kétségbeesett ifjúságát.

Tévedtem. De ő örült a tévedésemnek. Vagy legalábbis elnézte. Vagy jólesett neki, ha csak legyintettem és leállítottam a panaszkodását. Szeretett panaszkodni, tudta magáról, unta is. Plusz, öt évvel idősebb voltam nála, ez fiatal korban soknak számít, később már nem, de ő ezt így fogadta el, az idő-különbséget, hogy nyugodtan baltázzam le, ha sokat nyávog meg sajnálkozik.

Durvábban mondtam, ez tetszett neki, de ő nem használt úgymond csúnya szavakat. Írásban igen, de szóban nem. Finoman és választékosan beszélt, ha szlenget használt, akkor is, mint aki eltanulta. Ki nem szarja le a depressziód, Szilárd?! Nincs is olyanod, csak itt nagyozol nekem. Mint a nagyok.

Tudod, szorongós alkat vagyok. Meg egy kicsit depis. Néha.

Annyi kell. Munkaköri ártalom.

Akkor jó.

Nem hittem a kétségbeesett telefonjainak sem. Bécsből hívott, hogy mi lesz a fordítással. Nem haladt vele, nem tudja befejezni. Ne aggódj emiatt, amikor legutóbb itt voltál, megbeszéltük, mi a megoldás. Jelentéktelen ügy, simán megoldjuk. Igen? Igen.

Akkor már több találkozót lemondott, e-mailekre nem válaszolt. A közös barátaink aggódva hívtak, hogy mi van vele, mivel bántották meg esetleg, nem vesi föl a telefont, nem válaszol a levelekre. Nyugtattgattam őket, ahogy magamat is, vannak neki nehezebb periódusai, ez is ilyen, fölösleges túlzottan aggódni. A kö-

tetét vártam, hogy elküldje. Amikor legutoljára itt járt és nálam aludt, akkor megbeszéltük, hogy január végére leadja a verseskötetét. De jobb lenne, ha az új regényét is, csak olvasásra. Majd eldöntjük, hogy melyik jöjjön ki előbb. A verseskötet. Mert közben rájött, hogy prózát írni könnyű.

Tényleg? Ezt nem tudtam.

Igen. Egyszerű mondatokat kell írni és ki kell találni a szerkezetet.

Na ja. Kétévente megírok egy ilyen regényt, mint a *Nincstelenek*. Már kész is van egy.

Micsoda?

Hát, egy regény.

Mi a címe?

Kafka fia.

Küldd át!

Előbb a verseskötet legyen.

Akkor küldd át azt!

Még bütykölök rajta.

De lehet, hogy a regény jobb lenne előbb.

Nem, a versek legyenek. Az fontosabb.

Majd eldöntjük, van rá idő.

Mi a végső határidő?

Január vége. Max. február.

Amikor kedden fölhívott, erre a beszélgetésünkre gondoltam, ahogy letettem a telefont. Szerbusz, így köszönt el. Így már nem köszön senki. Kiment a divatból. Így már csak az ötvenes-hatvanas években született vidéki suttyók köszönnek. Miért nem használod a másik, kicsit ómódi és patetikus köszönésed. Azt olyan utánozzhatatlan hangsúllyal szoktad mondani: Isten áldjon!

Isten áldjon, Szilárd!

Ha nem jössz a hétvégén, gyere, amikor tudsz!

A mi kis köztársaságunk

folytatás

GRÓFOK ÉS GRÁFOK

A mi kis köztársaságunk bölcs vezetői tudják, hogy a szabadság fogalma és jelensége nem határtalan. A szabadság térben és időben kifejezhető tényezők függvénye, és ennek megfelelően kiszámítható az optimális szükségessége is. A kommunizmus előtti társadalmak tökéletlenségét az okozta, hogy a döntéshozók helytelenül adagolták a szabadságot. Vagy túl keveset juttattak belőle, vagy pedig többet a kellenél.

Mátrai és Najmán kellett ahhoz, hogy felismerjük az alapszabályt: a mindenkori vezetőségnek úgy kell a szabadságot adagolnia, hogy az igények ne terjeszkedjenek túl a lehetőségeken. A kommunizmust építő tervgazdálkodáshoz igazodva, tervszerűvé kell tennünk érzelmeinket, gondolatainkat, igényeinket is. A tervutasításoknak megfelelően, háromévenként fel kell mérnünk, hogy fejlődésünk adott szakaszában mennyi és milyen szabadság igényelhető, illetve megengedhető és kötelezővé tehető.

Ezek újabban Gajdos gondolatai. Amióta Najmán foglalkozni kezdett vele, ilyesmik fordulnak meg a fejében. A háború előtt az volt a legfőbb gondja, hogy nyakon vágja a kisbojtárt, ha fejés közben birkaszar pottyant a tejbe. Most viszont, miután elfogytak a merinói birkák és meg a rackajuhok is, Gajdos a telekkönyvi hivatalban vezeti a kérvényirodát. Mátraival folyamatosan egyeztetve, ő dönt a gazdátlanra vált ingatlanok újraelosztásáról, és a mindinkább háttérbe szoruló Esztrág tanár úrtól átveszi a tudományos élet vezetését is.

Igaz, Gajdosnak már számadó juhász korában is rengeteg tudománya volt. A kerge birkafejből bicskával kimetszette az élősködő férget. A felfúvódott tehén oldalába olyasféle kihegyezett ráspolyt szúrt bele, amilyennel Luigi Lucheni döfte le Genfben Erzsébet királynét, ám a tehén, ellentétben Ferenc József hitvesével, nem halt bele a szúrásba, hanem leeresztett, mint egy gumilabda, és olyan élénken csapkodott a farkával, mintha az örök élet fűvéből legelt volna egy harapásnyit.

Amikor az uradalom részéről arra mutatkozott igény, hogy tarka bárányok szülessenek, ő a Biblia útmutatása szerint hántolatlan és hántolt mogyoróvesszőket szúrt egymás mellé a földbe az itatónál, hogy a szaporítandó jószág lelkében rögzüljön a sötét és világos pálcák tarkasága. Ettől ugyan tarka bárányok nem születtek, viszont egy-két fekete bárányt

Gajdos olyan ügyesen eltüntetett a szaporulatból, hogy annak tudományát akár egyetemen is taníthatta volna.

Az is a tudományához tartozott, hogy az öregapjától örökölt mosatlan subájának farkasbőrből volt a gallérja, és ebből Gajdos, aki valamiért haragudott az uradalmi kocsisokra, időnként lenyisszantott egy csipetnyi szőrt. Ha aztán ezt a szőrt jóféle szűzdohánnyal keverve beletömte a pipájába, és rágyújtott, az égett farkasszőr szagától úgy megbokrosodtak az uraság lovai, hogy magukkal ragadtak taligát, szekeret, hintót, bricskát, batárt, és hetedhét határig meg sem álltak.

Féltek is Gajdostól a kocsisok, főleg, ha meglátták a szájában a pipát.

Most meg ő tanítja Hömpölyzugban a dialektikus és történelmi materializmust, valamint a fontosabb természettudományokat.

Najmán az első hetekben Rabszi-Babszit, a kaszinó könyvtárosát szemelte ki erre a feladatra. De hol van már a kaszinó! És hol van már Rabszi-Babszi? Vézna testét és csenevész értelmét elsodorta az idő hatalmas áradata. Már alig él emlékezetünkben az a kezdetleges jövőkép, amelyet siralmas halandzsázzal próbált szemléletessé tenni előttünk a félig beomlott római katolikus templom falai közt. Most Gajdosé a jövő!

A mi Gajdosunknak húszegynéhány évvel ezelőtt az örvényesdaróci kurta kocsmában fokossal beszakították a fejét, és ezáltal kiválóan alkalmassá vált a legkülönbözőbb tudományágak befogadására. Najmánnak csak a fejbőrt kellett Fodrász-Mátrai önélesítő borotvájával körbemetszenie, és a koponyatetőn elhelyezkedő nyílásba máris beilleszthette azt a tölcsejt, amelyen keresztül viharos gyorsasággal töltögette Gajdos fejébe a korszerűbbnél korszerűbb eszméken alapuló tudnivalót.

A tudomány nektárjának egyik cseppje, amelyet Najmán a bűvös tölcsejrel betöltött a kérvényiroda újdonsült főosztályvezetőjébe, a königsbergi hidak problémaköre volt. Sok emberöltővel ezelőtt, amikor Kelet-Poroszország fővárosában még álltak a mesebeli mézeskalács-kunyhóra emlékeztető favázás polgárházikók, és Immanuel Kant játszott a Najmán szerepét, a városi tanács egy kérdést intézett Euler professzorhoz, aki olyasféle tudós volt ott, Königsbergben, mint itt, Hömpölyzugban Gajdos. A kérdés az volt: vajon tervezhetünk-e olyan városnéző sétát Königsbergben, amelynek során a városnak mind a hét hídján végigmegyünk, de minden hídon csak egyszer?

Gajdos olyan tisztán látta maga előtt a régi Königsberget, mintha ott született és nevelkedett volna.

Látta a Pregelt, amint keresztülfolylík a városon a Frisches Haff nevű tengeröböl felé.

Látta a Kneiphof nevű szigeten a gótikus székesegyházat és mögötte az egyetem csúcsos homlokzatát. Látta a városi kastély nagy, szögletes épülettömbjét. Látta a Pregel jobb partján délről észak felé húzódó, hosszúkás csónakázó tavat. Látta a vöröstéglából épült vastag városfalat és annak bástyáit.

Látta a lapos gabonaszállító hajókat, amelyek olyan csekély merülésűek voltak, hogy a tengertől fel tudtak hajózni a kertvárosig, ahol egyesül a két folyóág, a Régi-Pregel és az Új-Pregel. Látta a városi kikötőt a Hundegatt, azaz Kutyatöltés nevű helyen, szemközt a Kneiphof-szigettel, és ott látott húsz-harminc további hajót, vitorlásokat és evezősoket egyaránt.

Látta, amint a Méz-kapunak nevezett nyugati városkapu előtt barnásvörös tehenek isznak az egyesült folyó vizéből. Látta még azt is, hogy az egyik közeli veteményeskertben egy jómódú polgárcsalád füstölt angolnát reggelizik, és a felnőttek sört isznak hozzá.

Olyan tisztán és részletesen látta mindezt, hogy a város látványa hosszú percekig elfeledtette a városnézés problémáját. Úgy is mondhatnám, hogy mindent látott a régi Königsbergből, csak a hidakat nem. El kellett űznie a két évszázaddal ezelőtti kelet-porosz főváros minden szépségét és furcsaságát, hogy a königsbergi hidak bejárhatóságának kérdése a maga elvont tisztaságában megmutatkozzék.

Ekkor viszont – nem is tudom, miért – az jutott eszébe, hogy Königsberg lakosságának jelenleg, 1945 elején egyéb gondjai vannak, mint az, hogy: végigmehetünk-e a város összes hídján anélkül, hogy bármelyik hídon egynél többször kelljen végigmennünk?

Két évszázaddal ezelőtt, amikor Euler professzor a hidak bejárásának módján törte a fejét, Königsbergnek hét hídja volt. Jelenleg egyetlenegy hídja sincs. Ugyanígy a mi kis köztársaságunknak sincs egyetlenegy hídja sem, viszont a hömpölyzugi lakosság jól megvan hidak nélkül is. Hasonló állítás, mármint hogy *megvan*, a königsbergi lakosságról nem állja meg a helyét.

Ez a nagy különbség. Amióta *ott* nincsenek meg a hidak, azóta nincs meg Königsberg. Ezzel szemben amióta *itt* nincsenek meg a hidak, azóta megvan a mi kis köztársaságunk.

Gajdos most ugyanolyan pontosan és világosan látja lelki szemeivel Hömpölyzug jövőjét, mint az előző percekben a régi Königsberget. Az autonómiával összekapcsolt és tervszerűen adagolt szabadságot – egy szóval, a jövőt – a spanyol lovasok testesítik meg. Lelki szemei, mint héliummal töltött léggömbök, felszállnak a sztratoszféráig, ahonnan Gajdos tisztán látja a kommunista Kárpát-medencét, és a benne virágzó több ezer, talán tízezer önálló kis köztársaságot.

Látja, hogy mind a tízezer kelet-európai kisállam spanyol lovasokkal van körülvéve, sündisznóállásban, körkörös védekezésre készen. Hiszen a függetlenségnek az a lényege, hogy fenntartjuk és fokozzuk az éberséget, amellyel a kivívott autonómiát megvédelmezzük a káros külső befolyástól.

Még az is rémlett Gajdosnak, aki a bűvös tölcser jóvoltából járatos lett a történelemben, hogy a spanyol lovasok védték meg a Kolumbusz által felfedezett indiánok szabadságát és függetlenségét is, de éppen azért nem volt egészen biztos.

Mielőtt Gajdost átkísérném a königsbergi Zöld hídon, amely a Hóstát nevű külváros északi részét köti össze a Kneiphof-sziget déli részével, és amellyel párhuzamosan fut a Kötter híd, felhívom a figyelmét rá, hogy Hömpölyzugban rövidesen bekövetkezik a hatalomváltás, és hogy számítunk az együttműködésére.

Megmutatom Gajdosnak azt a kurbilis szerkezetet, amellyel a Zöld hidat szükség esetén fel lehet hajtani, amennyiben a Lastaadje rakpart és a Kutya-töltés felé igyekvő dereglyék nem férnének el alatta.

Ezt követően északi irányban végigmegyünk a Kneiphof-sziget főutcáján, a Hosszú utcán. Mielőtt továbbsietnénk észak felé a Kereskedő hídon, amely a Kneiphof-sziget északi részét köti össze az Óváros déli részével, figyelmeztetem Gajdost, hogy szigorúan tartsa be a konspiráció szabályait, mert a dekonspirálódást ugyanolyan kíméletlenül büntetjük, mint az ellenséges szervezkedésben való részvételt.

Hangulatjavító mozzanatként jelzem, hogy egészen közel vagyunk az óvárosi halpiachoz, de egyenes úton eljuthatnánk a városi kastélyhoz és a csónakázó tóhoz is, ha épp nem a königsbergi hidak bejárását tűztük volna ki aktuális feladatunknak.

Miközben jobbra, vagyis kelet felé kanyarodunk, és elhaladunk a halpiac mellett, megnyugtatom Gajdost, hogy itt, ahol most vagyunk, a kétszáz évvel ezelőtti Königsbergben, igen csekély a dekonspirálódás veszélye. A helybeliek közül senki sem fogja észrevenni, hogy mi ketten az 1945 kora tavaszán esedékes hömpölyzugi rendcsinálás előkészületein dolgozunk.

Az érdekesség kedvéért megmutatom Gajdosnak az óvárosi borostyáncsiszoló műhelyeket, ahol a Livóniából érkező borostyánt dolgozzák fel, de a Frisches Haff környékén is vannak meglehetősen gazdag lelőhelyek. Tudomására hozom, hogy ezen a helyen fogják felépíteni körülbelül száz év múlva a tőzsdepalotát, amelynek középső csarnoka emlékeztet táncmulatságok színhelye is lesz 1944 augusztus végéig, amikor áldozatul fog esni egy különösen súlyos légi csapásnak. No de ki láthat a jövőbe itt, a kétszáz évvel ezelőtti Königsbergben?

Természetesen addig sem vesztegetjük az időt, amíg ismét jobbra kanyarodunk, és végigmegyünk a Kovács hídon, amely a Kereskedő híddal párhuzamosan, ugyancsak az Óváros déli részét köti össze a Kneiphof-sziget északi részével. Itt az alkalom, hogy megkérdezzem Gajdosztól: vajon megbízhatunk-e Tiszajcsik polgárőrben, aki a háború előtt a dögölt lovak csontjait fuvarozta a lepraftűzesi enyvkifőző katlanokhoz?

Feleli Gajdos: hogyne, persze, feltétlenül megbízhatunk Tiszajcsik elvtársban, ő egy üveg pálinkáért akár az édesanyját is eladná.

A rend kedvéért megjegyzem, hogy a Kovács híd (legalábbis jelen pillanatban, kétszáz évvel ezelőtt) egy keskeny, egyszerű fahíd. Noha egy Kovács nevű híd akár kovácsoltvasból is lehetne.

Az jó, ha Tiszajcsik elvtárs megbízható, mert szükségünk lesz ilyen emberekre. El tudja-e képzelni Gajdos, hogy Hömpölyzugban Tiszajcsik legyen a városi rendőrkapitány? Ez a kérdés természetesen azt jelenti, hogy ő, Gajdos lenne a tanácselnök.

Azt ugyanis már most elmondhatom, hogy a települések élén nem lesz többé polgármester, hanem tanácselnök lesz helyette. No de ki láthat a jövőbe itt, a kétszáz évvel ezelőtti Königsbergben?

Déli irányban ismét átvágunk a Kneiphof-szigeten, ezúttal a Hosszú utcával párhuzamos Schnürling utcán. Közben fontolgatjuk annak lehetőségét, hogy balra fordulunk, és a Méz hídon átmegyünk a Lomse-szigetre, ahol jelenleg, a 18. század közepén a városi méhészet mellett virágos- és veteményeskertek találhatók. Ezt a lehetőséget azonban elvetem, és egyenesen haladva tovább, átmegyünk a Zöld híddal párhuzamos Kötter hídon a Kneiphof-sziget déli szegélyéről a Hóstát északi peremére.

Tudomására hozom Gajdosnak, hogy mi, kommunisták a felszabadított Magyarországon egyrészt nem akarjuk átvenni a hatalmat, legalábbis nem azonnal, másrészt át akarjuk venni a hatalmat, még hozzá most rögtön. Ezt hívjuk mi dialektikának, édes jó elvtársam. Ugye tudod már: a mennyiség átcsap minőségbe! És mi következik ebből? Hát az, pajtikám, hogy ami nem fontos, abba beengedjük a demokratikus pártokat. Kisgazda kutyaütőket, szocdem fafejeket, parasztpárti hasznos idiótákat. Viszont ami fontos, az a miénk, abban kizárólag mi vagyunk benne, mi, kommunisták.

No és mi az, ami nem fontos? Hát a közigazgatás! Ezzel szemben mi az, ami fontos? Hát a rendőrség!

Elmagyarázom Gajdosnak, hogy jelenleg, a 18. század közepén a Kötter hidat nem lehet kétfelől felhajtani úgy, mint a Zöld hidat, viszont van a hídfők alatt egy-egy srófra járó szerkezet, amellyel a hidat, ha úgy hozza a szükség, állítólag tizenkét lábnyira meg lehet emelni. A srófokat vastag tölgyfacölöpökből faragták, és lovakkal vagy ökrökkel forgatják őket.

Igen ám, de rendőrségből sem egy van ám. Sokfélék a mi rendőrségeink! Hiszen az embernek sem egy ökle van, amikor odasújt, ahova köll, hanem legalább kettő. Azért kettőnél több, mert ugye gazdasági rendőrség, bűnügyi rendőrség, politikai rendőrség.

Úgyhogy megyünk is tovább az Új-Pregel partján kelet felé, a Hóstát nevű külvárosból a Löbenicht nevű külvárosba.

Miközben áthaladunk a Fa hídon, amely Löbenicht külváros északi részét köti össze a Kneiphoftól keletre fekvő Lomse-sziget déli részével, ahol az Örök Békéhez címzett fogadó nagytermében kanalizálják a Hárspiak rakodómunkásai a káposztás pacallevest, felhívom Gajdoszt, hogy készítsen egy tervezetet vagy vázlatot az alakulóban levő új politikai rendőrség szervezeti felépítéséről és működéséről. Itt helyben papírra vetheti, az Örök Béke egyik asztalánál. Persze, ne Königsbergből keltezze a dokumentumot, mert abból félreértések adódhatnak, hanem legyen a hely neve, mondjuk... Királyhegyes. Tudjátok, elvtársaim, az ott van Makó és Tótkomlós között. Jó kis hely, szép kis hely.

Szükségünk van az egészséges szemléletű népi káderek elgondolásaira, hogy a demokratikus rendőrségbe is betörhessen az újító szellem.

Elvégre Gajdos elvtárs juhász volt a felszabadulás előtt, és aki ért a birkák terelgetéséhez, annak a birka jellegű emberek szemmel tartásához is megvannak az eszközei.

Azt is elárulom Gajdosnak, hogy a Fa híd a pilléreiről kapta a nevét. Ezek is tölgyfából vannak, de sokkal vastagabbak a Kötter híd srófjainál. Állítólag gyökerestül ásták be őket az Új-Pregel medrébe, és a hideg víztől, ahelyett, hogy korhadásnak indultak volna, majdnem olyan kemények lettek, mint a kő. Ugyanakkor tájékoztatom róla, hogy új feladatkörében Dömper elvtárs beosztottja lesz.

Dömper elvtárs magyarul beszélő szovjet partizánként ejtőernyővel ereszkedett közénk Debrecenbe, az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Igazi hős! Azonkívül ért a szervezéshez is, úgyhogy Rákosi elvtárs, amikor január végén megérkezett Moszkvából Debrecenbe, és magyar földre lépve első ízben szétnyitotta a száját, két nevet mondott: Dömper elvtárs és Dózer elvtárs.

Ők szervezik meg az új politikai rendőrséget, Dömper és Dózer. Úgyhogy égető szükségünk van új, megbízható, kommunista rendőrtisztekre. Mert a horthysta detektíveket nem vesszük át a mi államanyunkba, a csendőrnnyomozókat meg végképp nem. Akkor sem, ha szükségünk volna a szaktudásukra. Másképpen fogalmazva: ha őket magukat nem vesszük is át, a vállalási módszereiket mindenképpen átvesszük.

Mert ugye valakitől valamiféle módszert mindenképpen át kell vennünk. Módszer nélkül nem megy. Példaképeink, a szovjet elvtársak igen gazdag szakmódszertani eszköztárral rendelkeznek a belső ellenség elkülönítésére és felszámolására, de a magyar lakosság mentalitását – édes hazánkat – mégiscsak Hain pribék és Wayand pribék ismeri igazán jól. Meg is kérjük majd őket, hogy kivégzésük előtt adják át szakmódszertani ismereteiket egy seprű- vagy partvisnyélnek, és aztán ez a bűvös nyél mindig jelen lesz az általunk vezetett kihallgatásokon.

Ezek után a Lomse-szigeten két lehetőségünk van.

Vagy a fentiekben említett öt híd, a Zöld, a Kereskedő, a Kovács, a Kötter és a Fa után hatodikként a Magas hídon megyünk végig, amely a Lomse-sziget északi partját köti össze Haberberg külváros déli partjával. Ez esetben viszont másodszor is át kellene mennünk vagy a Zöld hídon vagy a Kötter hídon, hogy megközelíthessük a már említett Méz hidat, amely a Lomse-sziget nyugati csücskét köti össze a Kneiphof-sziget keleti csücskével.

Vagy pedig a Méz hídon megyünk át a Lomséről a Kneiphofra, ez esetben viszont szintén a Zöldön vagy a Kötteren kell másodszor is átmennünk, hogy a Magashoz juthassunk. Esetleg átmehetünk még egyszer vagy a Kovácson vagy a Kereskedőn, hogy szintén másodszor is átmehessünk a Fán, és így dél felől közelítsük meg a Magast. Ami, ha lehet, még az előzőnél is rosszabb megoldás.

Ha az emberek lecsapolják a mocsarat, ahogyan nálunk, Hömpölyzugban történt hatvan évvel ezelőtt, úgy arról a helyről eltűnnek a teknősbékák. Hová mennek? Nem tudjuk. Mi lesz velük? Nem tudjuk.

Ha az emberek felosztják a nagybirtokot, és széthordják a kastélyt, úgy arról a helyről eltűnnek a grófok. Hová mennek? Azt majd kinyomozza a demokratikus rendőrség. Mi lesz velük? Arról majd gondoskodik a demokratikus rendőrség.

Ahhoz pedig rendőrség sem kell, hogy belássuk: eddig voltak a grófok, mostantól vannak a gráfok. Eltűnik a gróf, és a helyén ott lesz a gráf, ahogyan eltűnik a polgármester, és a helyén ott lesz a tanácselnök.

Egy grófnak volt családfája és címere, kilenc ágú koronával. Egy gráfnak vannak csúcspontjai és élei. Minden élnek két végpontja van, vagyis párba rendezett pontok jelentik az éleket. Éppen ezért egy kilenc (vagy hét, vagy tizenegy) ágú korona is felfogható gráfként, ahogyan a családfa is azokat a kapcsolódásokat modellezi, amelyek egy alaphalmaz elemei (ősök és utódok) között állnak fenn, vagyis gráfnak tekinthető.

Körmérközések lebonyolítása, csillagtúrák szervezése, molekulák szerkezetének ábrázolása, települések közti kapcsolatok (utak, vasútvonalak, villany- és telefonvezetékek) elrendezése szintén gráfként képzelhető el. Nincs ebben semmi arisztokratikus elzárkózás!

A hétköznapi életben sem kívánatos az elzárkózás, a titkolódzás. Ha viszont a demokratikus rendőrség ellenőrzés alatt akarja tartani az állampolgárok között létesülő magánjellegű kapcsolatokat, ezek hálózatát is gráfként írhatja le.

Két gráf akkor izomorf, ha létezik csúcsaik és éleik halmazainak összessége között olyan összekapcsolódás, amely csúcshoz csúcst, élhez élt rendel, és megőrzi az él-csúcs illeszkedéseket. A magánjellegű kapcsolatokat modellező gráffal izomorf a megfigyelők és megfigyelt kapcsolatait modellező gráf, amennyiben a megfigyelőket is megfigyelik más személyek, akik szintén megfigyelés alatt állnak.

Gráfról akkor beszélünk, ha adott egy közös elemeket nem tartalmazó P és E halmaz, valamint egy G leképezés, amely E minden eleméhez egy P -beli elempárt rendel hozzá. Így P halmaz elemei a gráf csúcspontjai, E halmaz elemei a gráf élei.

A königsbergi hidak problémája esetében P a városrészek, E a hidak halmaza, és G minden hídhoz azt a két városrészt rendeli, amelyeket a híd összeköt. A városnéző séta a gráf éleinek egy olyan sorozata, ahol az egymást követő éleknek van egy közös végpontjuk. Vonalnak nevezzük az olyan sétát, amelynek során a bejárásra kerülő éleket csak egyszer érintjük.

A Gajdossal tett kétszáz évvel ezelőtti séta során azzal a kérdéssel szembesültünk, hogy: a königsbergi hidak és városnegyedek alkotta gráfban van-e olyan vonal, amely tartalmazza a gráf minden élet?

A „séta” szó helyett használhatjuk a szakszerűbb „élsorozat” megnevezést is, de ez nem kötelező.

Az elmúlt hetek, hónapok demokratikus átalakulása folyamán ismert személyek távoztak vagy haláloztak el, és ismeretlen személyek léptek elő ismeretlen helyekről. Ezek a személyek, még ha a demokrácia híveinek mondják is magukat, jelenleg nem állnak ellenőrzés alatt. Ezért nem tudhatjuk, hogy valóban azt gondolják-e, amit mondanak, és ha pillanatnyilag azt gondolják is, nem fog-e megváltozni a gondolkodásuk.

Itt van például vármegyénk új alispánja, a független kisgazdapárti Hrabovszky, aki nem győzi hangoztatni, hogy akár az életét is feláldozza a demokráciáért. Igen ám, de amit ő demokráciának hisz, az nem demokrácia, hanem burzsoá takony és urambátyámos álhumanista okádék. Továbbá van egy arany cigarettatárcája, amelynek fedelére első világháborús bajtársainak – vagy másmilyen bajtársaknak – a neve van belevésve. Úgyhogy politikailag hasznos volna egy kicsit olvasgatni a gondolataiban, az övéiben is, meg másokéiban is.

Az itteni szovjet városparancsnok elvtárstól úgy értesültünk, hogy Miszlocsitayel professzor konstruált egy gondolatleolvasó készüléket, amely felismerhetővé teszi a homlok- és halántékon kirajzolódó vagy kicsapódó titkos gondolatokat. E készülék sorozatgyártása remélhetőleg minél hamarabb megvalósul. Nyedumajubirszkben már építenek is egy gondolatolvasógép-gyárat. De, még ha rendelkezésünkre áll is egy-egy ilyen készülék, ezek akkor sem pótolhatják az állampolgárok folyamatos és módszeres ellenőrzését, amely a további demokratikus átalakulás legfontosabb feltétele.

A folyamatos ellenőrzéshez adatgyűjtőkre van szükség.

Az adatgyűjtő nem detektív, nem is nyomozó, hanem közönséges állampolgár. Semiben sem különbözik más állampolgároktól, csak abban, hogy adatokat gyűjt róluk. Ezt a legszigorúbb titoktartás mellett teszi: sem a megfigyelt személy nem tudhatja, ki az, aki adatokat gyűjt róla, sem más adatgyűjtő nem tudhat a tevékenységéről, ahogyan ő sem tudhat más adatgyűjtőkről. Adatgyűjtők közötti véleményegyeztetés, tapasztalatcsere tilos, illetve nem is lehetséges, minthogy egymás kilétét nem ismerhetik.

Támpontot az adatgyűjtő csak az irányítótól kaphat. Az irányító a rendőrség állományába tartozik. Pártállása kommunista, de ez a tény nem nyilvános, nem is köztudott.

Az adatgyűjtő közvetve tartja fenn a kapcsolatot a rendőrséggel. Nem jár be az épületbe, nem visel egyenruhát, karszalagot vagy más megkülönböztető jelzést. Magánlakásokon, esetről esetre megbeszélte helyeken találkozik az irányítóval. Az ilyenkor folytatott beszélgetésekről jegyzőkönyv készül, amelyet az irányító egy elkülönített, csak általa hozzáférhető helyen tárol. Az adatgyűjtő a beszélgetések tárgyát, sőt pusztán tényét is, a saját jól felfogott érdekében, titokként kezeli.

Az irányító utasítására az adatgyűjtő írásbeli jelentéseket is készít. Írógéppel készíti őket, nehogy a kézírás alapján azonosítható legyen. Személynév helyett az irányítótól kapott hat- vagy hétjegyű számot gépezi a jelentés alá.

Az adatgyűjtő más adatgyűjtők jegyzőkönyvezett vagy saját kezűleg gépelt jelentései-be nem kaphat betekintést.

A megfelelő számú írógép beszerzése, a hazai írógépgyártás e célt szolgáló esetleges beindítása megoldásra váró külön probléma. Ugyancsak megoldásra váró probléma a kellő hatékonyságú gépíró-tanfolyamok megszervezése az adatgyűjtők eleinte százezres, később milliós nagyságrendű tömege számára.

A megfigyelés alatt álló személyek – az adatgyűjtőktől való megkülönböztetés végett – betűkombinációval vannak nyilvántartva. Ez is, mint az adatgyűjtők azonosító száma, hét elemből áll. Az irányító ügyeljen rá, hogy a betűkombináció lehetőleg ne képezzen értelmes szót, és végképp ne legyen trágár vagy humoros értelme.

Ha egy állampolgár számmal és betűvel egyaránt szerepel a nyilvántartásban, az egyik adatsor alapján kiszűrhetők a másik adatsor valótlán állításai, szubjektív torzításai, belső ellentmondásai. A számok és a betűsorok iktatója az irányítónál van, ugyancsak szigorúan elkülönítve.

Minden megfigyelésre kerülő személyhez tartozik egy mappa a megfelelő hat- vagy hétjegyű számmal. Ide bekerül minden olyan jelentés, amely róla szól, vagy közvetve kapcsolódik hozzá. Ezek alapján az irányító megszerkeszti a megfigyelés alatt álló személy élet- és jellemrajzát. A hézagokat, hiányzó részleteket újabb adatbeszerzéssel pótolja, az ellentmondásokat feloldja vagy kiküszöböli. Az így készült élet- és jellemrajznak egyfelől hiánytalannak kell lennie, másfelől, minthogy a megfigyelt személy élete még tart, nem keltheti a lezártság benyomását.

Az adatgyűjtő állampolgárok kinevelését már az elemi iskola alsó osztályaiban el kell kezdeni, az írás-olvasás elsajátításával párhuzamosan. A nevelői testületbe tartozó felnőtt adatgyűjtő, miközben adatokat szolgáltat kollégáiról és a tanulók szüleiéről, egyenként foglalkozik az adatszolgáltatásra alkalmas gyerekekkel. Alsó korhatár 8 év; ennél fiatalabb egyének adatszolgáltatásaiból nehéz kiszűrni a gyermekkori szimbólumképzésből adódó konfabulációt.

A kiskorú adatgyűjtők a kiképzés első szakaszában szüleikről és azok ismerőseiről szolgáltatnak adatokat, amelyeket a felnőtt adatgyűjtő, aki sajátságos helyzetében átveszi az irányító szerepét, összegez, formába önt, és ebben a megszerkesztett formában továbbítja a fölötté álló hivatásos irányítóknak. Az irányító ennek alapján kiválogatja a legrátermettebb gyerekcipős adatgyűjtőket, akik most már arra kapnak utasítást a nevelőtől, hogy tanáraikról és osztálytársaikról is gyűjtsenek adatokat, és jegyezzék fel az órákon, kirándulásokon tapasztalható demokráciaellenes megnyilvánulásokat.

Az iskolákban az éleslövészetén kívül a gépírást is a kötelező tananyag részévé kell tenni, hogy a kiskorú adatgyűjtő, mire betölti a 14. évét, és átkerül az irányító közvetlen illetékessége alá, legépelhesse az általa szolgáltatott adatokat.

Tekintve, hogy az adatgyűjtők különleges megbízást teljesítenek, minősítésüket és illetményüket soron kívül kell megállapítani. Külön élelmiszerjegyek és ruházati blanketák illetik meg őket. Arra azonban ügyelni kell, hogy jóltápláltságuk és jólöltözöttségük ne keltse fel az esetleg éhező és rongyos megfigyelt személy gyanakvását.

A megfigyelt személyek elsősorban a következő csoportokból, rétegekből kerülnek ki.

Bírók. Ügyvédek. Orvosok. Tanárok. Papok. Könyvtárosok. Újságírók. Pártpolitikusok (nem kommunisták). Párttagjelöltek (kommunisták). Színészek. Írók. Költők. Festők és más képzőművészek. Építészek. Gépészmérnökök. Ezek szűkebb családja (feleség, gyerekek). Tágabb család (testvérek, sógorok). Kisiparosok. Nagyiparosok. Kiskereskedők.

Nagykereskedők. Bankárok. Köztisztviselők. Magántisztviselők. Mozigépészek. Vetítésre kerülő filmek fontosabb szereplői. Regényhősök. Régi görög istenek. A háztetőkön a cserpek. Az égen a csillagok.

Kelt Királyhegyesen, 200 évvel ezelőtt.

Kapja: Rákosi elvtárs, Dömper elvtárs, Dózer elvtárs, Mrázik elvtárs, Csört (Csörsz) elvtárs.

Az elmúlt hetek, hónapok demokratikus átalakulása folyamán felvetődött a kommunista párt jelenlétének fokozódása a demokratikus rendőrségen belül. Erre az elvtársak általában két lehetőséget látnak. Mind a kettő helytelen.

Az egyik lehetőség (ezt főleg a régi elvtársak szorgalmazzák, 1919-es direktóriumú tagok, vöröskatonák stb.): a kommunista rendőrök egyénenként tartják a kapcsolatot a pártszervezettel, és amit a párttaggyűlésen vagy az aktívaértekezleten hallanak, azt a rendőrségen megpróbálják átültetni a valóságba.

Ez több okból is helytelen.

Nem helyes, ha az egyén szabadon értelmezheti az elvtársias megbeszéléseken elhangzottakat. Ugyanis ebben az esetben Pali elvtárs így ért valamit, Pista elvtárs meg amúgy, és nem tudják eldönteni, kinek van igaza. Andris elvtárs a saját fejével gondolkodik, Ábris elvtárs meg a bakancsa orrával, mert neki az a legintelligensebb testrésze. Nem kell gondolkodni! Illetve kell, de nem egyénileg, és nem alulról jövő kezdeményezés formájában.

Nem helyes, ha az elvtársak javaslatokkal találkozhatnak. Nem javaslatot kell kapni, hanem utasítást, és azt nem megvitatni kell, hanem végrehajtani.

Az sem helyes, ha az elvtárs rendőr mindenki szeme láttára, egyenruhában bejárkal a kommunista párt házába, mert akkor a kevésbé osztályöntudatos állampolgárok azt fogják mondani: „Nahát, ezek megkaparintották a rendőrséget!” Pedig dehogynem. Viszont ha erről a témáról büntetlenül, minden következmény nélkül bárki bárkinek beszélhet, akkor a rendőrség, hiába kommunista meggyőződésű, még nem eléggé hatékony.

És például az sem helyes, hogy Dózer elvtárs Pesten, a kommunista párt Tisza Kálmán téri székházában működteti a Politikai Rendészeti Osztályt. Dömper elvtárs joggal hívta fel rá a figyelmet, hogy Dózer elvtársat sürgősen ki kell költöztetni a párt házból. (Ez nem bírálat, ez leíró jellegű, elvtársias észrevétel!)

A másik lehetőség (ez inkább a korábbi szakszervezeti tagok álláspontja): alakuljanak kommunista pártszervezetek a rendőrségen, és működjenek üzemi szervezetekként.

Ez még az előző felvetésnél is helytelenebb.

Először is: a rendőrség nem üzem!!! A rendőrség ténykedését, ügyvitelét és gazdálkodását nem ellenőrizheti semmilyen nyilvános szervezet! Sem a rendőrségen belül, sem rajta kívül!

Másodszor: ha kommunista pártszervezet alakul a rendőrségen, akkor a többi párt is megpróbál hasonló rendőrségi szervezeteket kiépíteni. Ez esetben a pártszervezetek felosztják egymás között a hatásköröket, és ez konfliktusokat okoz majd. Ha mi, kommunisták megkapjuk a Nyilvántartási Alosztályt, akkor a kispap pártszervezet ráteszi a kezét az Internálási Alosztályra. Ha nekünk, kommunistáknak jut a Kihágási Alosztály, akkor a parasztpárt szervezete igényt támaszt az Őrszemélyzeti Alosztályra. És így tovább.

Harmadszor: most, amikor egyre szélesebb néptömegek lépnek be pártunk soraiba (ami helyes), a rendőrségi pártszervezetbe is beférkőznének a tapasztalatlan, fegyelmetlen, ideológiailag képzetlen új párttagok. Ezek a pártszervezetet felhígítanák, fellazítanák, felbomlasztanák (ami nem volna helyes).

Miután beláttuk, hogy a fenti két lehetőség nem helyes, lássuk azt is, mi a helyes lehetőség.

Nos, elvtársaim: illegális – hangsúlyozom: *illegális* – frakciót kell alakítanunk a rendőrségen belül. Egy-egy ilyen frakció minden rendőrkapitányságon kiépül.

Lehet, hogy a „frakció” nem a legszerencsésebb kifejezés, hiszen a Remény-csoportot éppen „frakciózás” miatt göngyölítettük fel, mindjárt a főváros pesti részének felszabadulásakor. De most ideiglenesen maradunk ennél a szónál.

Az illegális kommunista frakció a pártvezetőség titkos tagjaiból jön létre, és a legszigorúbb konspiráció szerint működik. Ezáltal összegződni fognak Dózer elvtárs konspirációs tapasztalatai, Dömper elvtárs partizán jellegű tapasztalatai és a Moszkvából hazatért elvtársak központi utasításos tapasztalatai.

A frakció vezetője megjelenik a Pártvezetőség rendszeres időközökben tartandó titkos ülésein. Ezekre az ülésekre konspirált magánlakáson vagy más nem nyilvános helyen kerül sor. Itt a frakció vezetője beszámol a frakció működéséről, eddigi eredményeiről. Ezt követően arról is beszámol, hogy a rendőrséghez kerülő ügyek hány százaléka indul „saját kezdeményezés” (nyomozás) és hány százaléka „társadalmi közreműködés” (feljelentés) következtében. Beszámol a rendőrségen belüli személyi ellentétekről, értékeli az új kommunista párttagok személyiségét és munkáját, majd mérlegeli, hogy a nem kommunista rendőrök közül ki volna megnyerhető.

Ezt követően továbbítja a Párt utasításait a frakció tagjainak, majd meghallgatja a frakciótagok beszámolóit az eddig végrehajtott utasításokról. A frakcióülések szintén titkosak: magánlakáson, kiránduláson, strandöltözőben, fegyverszobában, bűnjelkamrában kerül rájuk sor.

A direktívák csak szóban – ismétlem: *csak szóban* – adhatók ki, írásos nyomuk nem maradhat.

Illegális kommunista rendőrfrakció épül ki minden vármegyei főkapitányságon, továbbá minden városi és járási kapitányságon is.

A szervezőmunka első fázisában az illegális kommunista rendőrfrakció azonos a politikai rendőrséggel. Ezt követi a gazdasági rendőrség megtisztítása. Ezek után a bűnügyi rendőrség magától is tudni fogja, mihez tartsa magát. Az oda belépett elvtársak legalább értenek a bűnhöz, már csak előéletük miatt is.

Kelt Királyhegyesen, 200 évvel ezelőtt.

Kapja: Rákosi elvtárs, Dömper elvtárs, Dózer elvtárs, Mrázik elvtárs, Csört (Csörsz) elvtárs. ■ ■ ■

■ **Márton László** (Budapest, 1959): író, drámaíró, műfordító, esszéista.

Máraiól beszélgetek apámmal

Nagyon vágytam arra, hogy hatéves koromra elvesztett apámmal felnőttként beszélhessek. Hogy, hogy nem, néhány éve sikerült őt feltámasztanom. Erről a különleges eseményről az ÉLET ÉS IRODALOM hasábjain be is számoltam.^{*} Ezt a közlést az olvasók az írói fantázia ötletének tekintették, és nem váltott ki különösebb izgalmat. A feltámadás nem várt problémáival csak én szembesültem. Családom Mihályi Ödön megjelenését egy ügyes szélhámós pénzszerzési kísérletének tekintette, de mivel nem került sokba, meg amúgy kedves pasinak találták, megbékéltek vele. Az öregúr bolondériája, hát legyen. Dönyike élettársát, aki amúgy két lábán álló pszichológusként elég jól keresett, és apám gondozását is magára vállalta, szintén befogadtuk magunk közé. Én ugyan kötelességemnek éreztem, hogy elmondjam a fiatalasszonynak, hogy itt valóban az emberi ész határain túlmutató csodával van dolgunk, ő azonban annyira belezúgott ebbe a kapcsolatba, hogy bár tudatának józan eszével ő sem hitt el egy szót sem a neki előadott történetből, közölte velünk, ha ezt a marhaságot Dönyike is így akarja hinni – neki mindegy, elhiszi, amit mondunk. Dönyike nála lakott, a mi életünk Annával, a feleségemmel folyt tovább zavartalanul, fiam, unokáim felnőtt emberek, éltek a maguk életét.

A külvilág számára Klári azzal legalizálta szerelme földi jelenlétét, hogy közölte, ez az a jóképű magas, karcsú fiatalember, aki rég eltűnt az életéből, és most újra előkerült. Mint-hogy első férjét Klári még akkor szerezte, amikor szüleivel Argentínában élt, és ott is zabálták meg a piranhák, amikor a fiatalember a nagy hőségben úszni próbált egy békésen hömpölygő folyóban. Az eltűnés története módosult, amikor apám feltűnt a pszichológusnő oldalán. Klári ettől kezdve mindenkinek azt mondta, hogy férje valójában elhagyta őt egy szép bennszülött lány kedvéért. Később azonban rájött, hogy Klári nélkül nem tud élni, és kemény kalandok után visszatért hozzá Budapestre. Ez a narratíva sem volt könnyen elhíphető. De a barátok tudomásul vették. Dönyikét hamar megszerették, és nem kíváncsiskodtak. Akkoriban még nem tanultak spanyolul, és nem is buktatták le apámat, hogy bár a története szerint hosszú éveket töltött spanyol nyelvterületen, meg sem tud mukkanni Cervantes nyelvén.

Apámat inkább az zavarta, hogy az idióta Kreisblau Zalamér nevet kell használnia. (Még-hozzá Zalamér!!! Mindjárt le is rövidítettem Zalára, bár ez se sokkal elviselhetőbb.) Ifjúkorára kellett gondolnia, amikor hivatalosan Schwartz Ödönnek hívták, de ő már az első megjelent írásait is Mihályi Ödönként szignálta. Elég hamar el is fogadtatta magyarosított

* 2006. november 30-i számban.

vezetéknevét. Jellemző, hogy az arisztokrata családoktól eltérően, a zsidók számára a vezetéknev nem megőrzendő szentség. A biblia szereplőinek is csak keresztnévük van, Ábrahám, Izsák, Ábel vagy Ádám. Egy arisztokrata számára a vezetéknev a birtokolt föld nevére, a család ősi eredetére, nemesi rangjára utal, Széchenyi, Eszterházy. Már a Schwartz is József korabeli, felvett név volt, asszimiláns vezetéknev. Akkor a zsidók németekké akartak válni. A nagyapák még német vezetéknevet viseltek, az apák magyarítottak. Nem véletlen, hogy az elszlovákosodott Kassán a megmaradt Schwartzok már mind szlovák nevet viselnek. A törzsi szellem elmúltával már minden Schwartz gyereknek más lett a vezetékneve (Sitar, Bogdan).

Amikor még csak tudat alatt vágyódtam arra, hogy apámmal beszélhessek, egy pillanatra sem villant át az agyamon, hogy feltámadása milyen problémákat támaszthat. Konok materialistaként nem hittem, hogy feltámadása valósággá válhat, tehát egy ilyen, minden fizikai törvénynek ellentmondó esemény következményeit nem is latolgathattam. Apám harmincéves fiatal férfiként jelent meg előttem, ahogy gyerekkoromból emlékeztem rá, ahogy a róla készült fényképeken láthattam őt. Szobám falán most is ott lóg festő barátjának, Quittner Károlynak róla készült olajképe. Én meg nyolcvan egynéhány évesen ültem vele szemben. Persze ő is meglepődött. A feltámadásra ő sem készült fel, engem meg utoljára hatévesen látott.

Korábban már elbeszéltem, hogy amint tudatára ébredt helyzetének, eszméletlenül dühös lett rám, hogy miért nem hagytam őt békében nyugodni a föld alatt. Most meg újra szembe kell néznie a régi gonddal, író voltának útvesztésével, és az új gondokkal, hogy már egyetlen kortársa sem él. Se anyám, se a régi barátok. Az sem vigasztalta, hogy már én sem vagyok sokkal jobb helyzetben. Én időközben már olyan sok éves lettem, hogy az én régi embereim is eltűntek mellőlem. Mondtam neki, vigasztalásul, akárhogy is van, élni mindenképpen jó. Ezt azért, az első elfogyasztott borjúpörkölt után elég hamar belátta. Az eltűntek helyett meg itt vannak az új csávók, hogy unokáim szóhasználatával éljek. Meg itt vagyok én is neked.

Kettőnk kapcsolata aztán sajátosan alakult. Apának kellene éreznem magam veled szemben – magyarázta –, de erre már akkor is alig voltam képes, amikor egy négy-öt éves mukosóval álltam szemben. Most meg mit kezdjek egy aggastyánnal? Ne haragudj, hogy ilyet mondok, de hogy legyen harmincévesen egy vén pátriárkának az apja?

Aztán mégis jól alakult a kapcsolatunk. Én már elég bölcs voltam ahhoz, hogy minden haragját, dühöngését kellő derűvel fogadjam, és szép lassan egyenrangúakká, barátokká váltunk. Ahogy a dolgok alakultak, csak nekem tárhatta fel magát teljes őszinteséggel, és én sem beszélhettem mással olyan nyíltan és őszintén, mint vele. Engem meg ropantul izgatott, hogy egy „élő” tanúval beszélhetek az 1900-as évek első évtizedeiről, amikor még nem is éltem, illetve buta kissrác voltam. Olyan dolgokról, történesekről, embe-
rekről hallok, akikkel maximum akkor találkozhattam, amikor a szülők bemutattak azzal, hogy köszönj szépen a bácsiknak, néniknek, és rögtön utána visszaküldtek a szobámba.

Mostanában sok szó esik Márairól, aki valaha apám ifjúkori barátja volt, együtt csinálták végig a Monarchia széthullását, ott voltak a Károlyi Mihályt éltető tömegben, majd lelkes hívei lettek a Tanácsköztársaságnak. A Kommün bukása után együtt menekültek vissza Kassára. Később, de addigra már megszakadt a két fiatalember barátsága, Márai kitörölte ezeket a Budapes-
ten együtt eltöltött hónapokat az emlékezetéből. Márai hagyatékából most váratlanul előkerült egy könyvecske terjedelmű kézirat, ami *Hallgatni akartam* címmel tavaly nyáron a Helikon kiadásában napvilágot látott, s amelyben Márai őszintén megírta, hogy mit is gondol valójában a Horthy fasizmusról. Olyan nyíltan beszélt, hogy később jobbnak látta, ha ez a kézirat a fiókjában marad.

Kivel beszélhettem volna erről az elásott és feltámasztott múltról, ha nem feltámadt apámmal? Az alábbi sorokat akkor vetettem papírra, de amikor az ÉS elutasította a közlésüket, ez az írás ott maradt a számítógépben. El is feledkeztem róla.

Apámmal Márai Sándorról beszélgetünk. Most 2013-at mutat a kalendárium, tart a szokatlan nyári kánikula. Időközben – az elmúlt hét évben – apámnak volt ideje tájékozódni, nagyjából tudja, mi történt halála óta. Délelőtt tízet mutat az óra. Szokásához híven apám a maga tervezte, testére szabott hatalmas foteljében élvezi a klimatizált szoba hűvösét. Előttünk az asztalkán neszpresszó kávé és jégbe hűtött gyümölcsle. Beszélgetés közben iszogatunk, élvezkedünk.

– Sanyinak – mondja apám – halálom óta még majd’ hatvan éve volt, amíg 89 évesen, egyedül maradván, végzett magával. Addig eszméletlenül sokat termelt, amennyire meg tudom ítélni – remekműveket, meg sok vackot is. Mindig is grafomániás volt, így, bár igyekszem, még sok van hátra, hogy naprakész legyek Máraiból. Más régi barátaim még el nem olvasott írásai is ott toporognak körülöttem. És persze, még a maiak is szaporítják a betűket. Nem veszem észre, hogy bármilyen veszély fenyegetné a Gutenberg-galaxist.

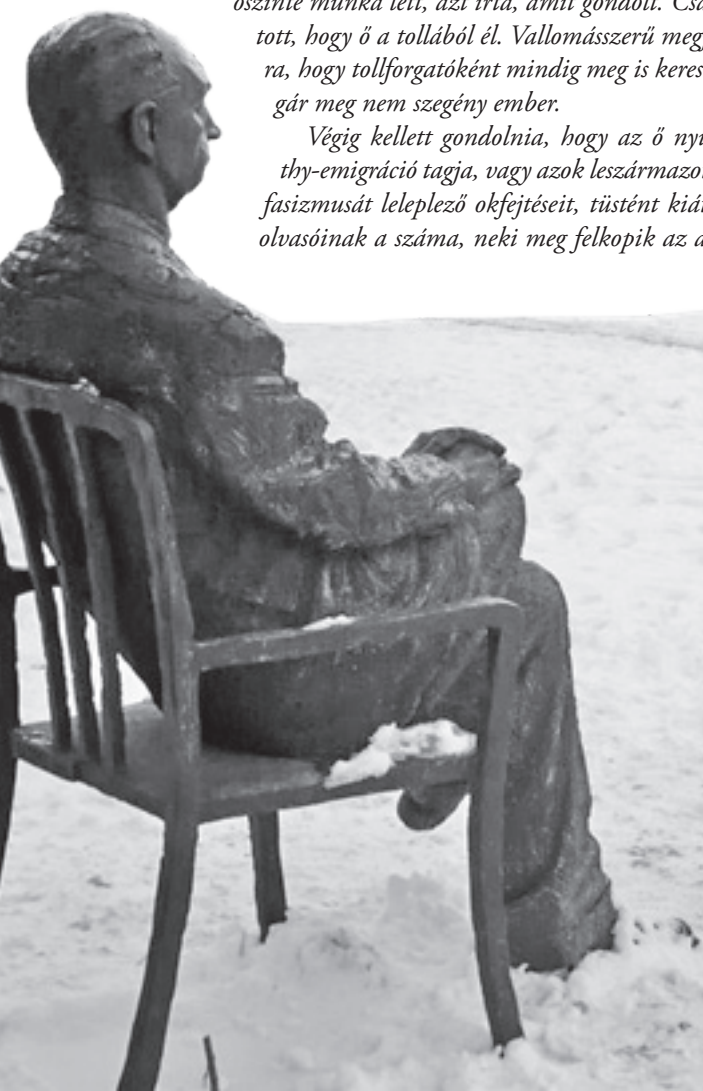
Sanyi naplóit, vallomásait olvasva, nem egyszer nyúlnék a telefon után, hogy megkérdezzem tőle, hogyan is gondolta ezt meg azt. Csak hát a túlvilágra – és a túlvilágról – sincs telefonvonal. Már mondtam neked, hogy halottként nem tapasztalhattam, hogy bármilyen eszköz, vagy kapcsolat lenne. Hullaként fekszik az ember a kassai sírban, és nincs semmi. Ha újra meghalok, akkor sem remélhetem, hogy lesz valahol egy égi kávéház, ahol jókat veszekedhetnék régi barátaimmal.

– Látom, Márai legújabb posztumusz kötete, a Hallgatni akartam van a kezében. Már belenéztl?

– El is olvastam. Az derült ki, amit tudtam, hogy Sanyi mindig is mestere volt a betűvetésnek. Minden mondata vérbeli írónak vall. Csak hát a posztumusz fejezetek problémái is az ő írói létéből, írói koncepciójából fakadnak. Barátom ezeket a gondolatait jobbra már az 1949-es, új emigrációban vetette papírra. Írt, írt, amíg a mondanivalója végére nem ért. Eltökélten őszinte munka lett, azt írta, amit gondolt. Csakhogy aztán – feltételezem – eszébe jutott, hogy ő a tollából él. Vallomásszerű megjegyzéseiből ki is tetszik, büszke volt arra, hogy tollforgatóként mindig meg is keresi, amiből telik a jó polgári életre. A polgár meg nem szegény ember.

Végig kellett gondolnia, hogy az ő nyugati olvasóinak nagy többsége a Horthy-emigráció tagja, vagy azok leszármazottja. Ha közreadja a Horthy-éra barokk fasizmusát leplező okfejtéseit, tüstént kiátkozzák. Vészesen megcsappan várható olvasóinak a száma, neki meg felkopik az álla. Ezért aztán a hallgatás igazi okát

persze nem vallhatta be. A két bevezető fejezet lementszésének okáról végül adott egy magyarázatot, mondván, nem akarja hazáját külföldön befektíteni. Pedig jól tudhatta, hogy öt évvel a háború befejezése után ő már semmi újat sem tud mondani azoknak a külföldieknek, akiket valamiért még érdekel Magyarország sorsa. Rádöbbenhetett, hogy az igazmondás luxusát még a nyugati demokráciákban sem engedheti meg magának. Noha később – mint olvasom – váltig hangoztatja, hogy azért kellett emigrálnia, mert kiszámíthatta, a kommunista diktatúrában előbb-utóbb beleütközik az igazmondás korlátaiba. Ugyanakkor azért elgondol-

kodtató, hogy a tömeggyilkos barokk fasizmus nem készítette Márait az ország elhagyására. De az is igaz, 1919 után egyszer már hátat fordított a Horthy fasizmusnak.

– Igen – veszem át a szót apámtól –, a magyar ügyek szakértői még nem felejtették el a kormányzó balul sikerült, amúgy is elkésett kiugrási kísérletének a kudarcát, még tudták, hogy az ország Hitler utolsó csatlósaként fejezte be a vérontást, és a magyarság, meglepő módon, egyedül Sztálinnak köszönhette múltja átfestését. Hogy fekete lepel borult a nehezen megbocsátható bűnökre: a hadüzenetre, az utolsó töltényig folytatott fegyveres ellenállásra, a megszállt területeken zajló népirtásra. Sztálin egy olyan történelmi tablót akart a világ elé tárni, amelyben Kelet-Európa felszabadított népei lelkes örömmel fogadják a felszabadító Vörös Hadsereg nemes lelkű, lovagias katonáit.

Csakhogyan ez az olajnyomat nem volt összeegyeztethető az iszonyat valóságát rögzítő tudósításokkal. Tehát, arról, hogy mi is történt valójában, inkább hallgatni kellett. Ez nem zárta ki azt, hogy a meggyötört szovjet lakosság megnyugtatóra ne rendeztek volna a kulisszák mögött olyan statáriális pereket, ahol a megszálló hadseregek katonáit vonták felelősségre olyan elkövetett kegyetlenkedések, gyilkosságok miatt, amelyek valóban megtörténtek. Csak arra nincs garancia, hogy mindenkor a valódi bűnösöket állították bíróság elé. Az akkori idők szovjet gyakorlata szerint, a vádlottak mindig bevallották bűneiket. Addig verték, kínozták őket, amíg mindent magukra vállaltak. Tény, hogy a valódi bűnösök megtalálása a háborús körülmények közepette gyakorlatilag megoldhatatlan feladat lett volna, de feltételezem, nem is nagyon strapálták magukat emiatt. Fordított esetben sem lehetett mindig tudni, ki a valódi elkövető. Bejött egy lakásba három orosz katona, akik megerőszakoltak egy ott található szűzikét, aki ezt rosszul viselte. Volt, aki bele is halt. Az orosz katonák érthető módon nem hagyták ott a névjegyüket. A szovjet hadvezetés egyébként is folyamatosan azt hirdette, hogy a Vörös Hadsereg katonái mind nemes lelkű igaz emberek, aljas rágalom őket rablással, nemi erőszakkal vádolni. De az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a front elvonulása után az NKVD rendet teremtett, és helyre állt a normális közbiztonság. A katonákat bezárták a laktanyákba, ahonnan nem jöhettek ki. De mivel erről a pozitív fordulatról sem lehetett beszélni, a magyar lakosság tudatában a túlkapások emléke maradt meg. Polcz Elaine megrendítő visszaemlékezésében felidézi megerőszakolásának drámai történetét. De arról nem írt, hogy a helyreállt béke éveiben Mészölyéknél nem zárták kulcsra az ajtót. Csak amikor a Kádár diktatúra lazulni kezdett, és az országban elszaporodtak a rablások, akkor vették elő Mészölyék – és mások is – a lakáskulcsokat.

– Márai Leányfalun élve, rejtőzve, ahol a főváros ostromának idején feleségével, Lolával egy erdőségi villát bérelt, nem tette le a tollát, folyamatosan írta a naplóját, amelyben – mondhatni –, ha nem is hamis, de egyoldalú képet fest a Vörös Hadsereg zabráltó közlegényeiről, akikkel összekerült. A tisztek, a jelek szerint, nem nagyon érintkeztek a magyar lakossággal. A fordulatról, hogy a szovjet katonák eltűnnek az utcákról és teljes lesz a közbiztonság, ő sem számol be. Nyilván felismerte, hogy a magyar emigráció olvasói számára ennek nincs hírértéke, ezzel nem lehet valódi érdeklődést kelteni.

Más kérdés, hogy Márai művének ez az „elhallgatott” két fejezete mit sem veszített aktualitásából. Mindazok, akik napjainkban a Horthy-világ rehabilitálására töreksenek, akik felállítják a kormányzó szobrát, nagyon nem akarnak ilyen igazságokat olvasni. Most, a Fidesz kormányzása idején ugyan rendre megemlékezik a sajtó a kötet megjelenéséről, de a recenziók többsége beéri a kézirat lappangása és előkerülése történetének ismertetésével, és mélyen hallgat a kötet valódi tartalmáról. Arról, hogy az író néven nevezi a felelősöket, hogy „barokk fasizmus”-ként említi a Horthy-korszakot, és ki is fejt, hogy mit ért ezen a minősítésen. A jelek szerint, Orbánék napjaink „jobbik” nácijaival együtt annyit értek, hogy mára már

nem tűnik helyénvalónak ennek az igazságnak a kimondása. Mintha ezzel valamilyen illetlenséget véténének.

A legszörnyűsebb időkben, halálom okán, igazoltan voltam távol – veti közbe apám. – De mégis el kell töprengenem azon, mit tettem volna, én, ha élek. És ezen közben szép arcát elönti a bánat, az aggodalom. – Lehet, hogy az Anschluss hatására – Sanyihoz hasonlóan, akivel bizonyára tovább tartott volna a barátságunk – én is felismerem, hogy itt a világvége, innen el kell menni. És elviszlek benneteket, téged meg anyádat Párizsba, ahol nekem is sok jó emberem élt. Vagy unokaöcsémhez hasonlóan én is csatlakozom Szlovákiában a fegyveres ellenálláshoz. Te munkaszolgálatosként talán megúszod, Dusika viszont – nővérehez hasonlóan – Auschwitzban végzi. Jobb ebbe nem belegondolni... Felesége, Lola révén persze Sanyi is érintve volt. Mint azóta megérkeklődtem, Maczner mama még időben, ágyban, párnák között halt meg, de Lola apját, az öreg Macznert, aki ugyancsak tekintélyes, vagyonos kassai polgár volt, deportálták. Korábban, még a Republikában, Lola és Sanyi apja, Maczner papa és az idős Grosschmidt, mindketten elismert, tekintélyes jogászok – egy kassai nagyvállalat felügyelő bizottságában egymás mellett ültek, sőt jóban is voltak. Máraiék meg is próbálták az öreg Macznert kimenteni a zsidótlanított Kassáról, de nagy szívfájdalmukra, kudarcot vallottak. Lola apja az auschwitzi gázkamrákban lelte halálát. Erről a tragédiáról is hallgat a Hallgatás könyve. Sanyi – mint tapasztalom – bölcsőbbnek tartotta, hogy ne beszéljen a maga személyes érintettségéről. Egy szóval sem említi, hogy feleségét csak „árja párjaként” tudta a legrosszabbtól megmenteni. Holott visszaemlékezéseit már a vészkorszak, a borzalmas tragédiák után írja.

– Igaz – egészítem ki apám szavait –, de azért Márai nem hallgat a holokausztról. A most előkerült két fejezetben is tárgyilagosan beszél a zsidók üldözéséről és kiirtásáról, mindent elmond, amit kell, a tömeggyilkosság méreteiről, az embertelenségről. Nem hallgat az embertelen bánásmódról sem, csak éppen egy szóval sem említi, sorstársakként némi dühös felháborodást is elvárhattunk volna, hogy felesége révén ő is veszélyben volt. Úgy érzem, hogy Márai úgy számol be a háborús tragédiákról, emberek haláláról, a romhalmazzá lőtt Budáról, mint-ha a Vezúv lávája öntötte volna el a magyar Pompeit. Pedig a Hallgatni akartam oldalairól félreérthetetlenül kiderül, hogy Márai pontosan tudta, mi történt, nem volt kétsége sem Hitler Németországának, sem a magyar Bárdossy, Horthy, a magyar vezérkar felelősségéről. De ezt, expressis verbis, mégsem mondja ki. Végül – mint tudjuk – nem is engedte megjelenni a Hallgatni akartam legsúlyosabb fejezeteit.

– Nehéz ezzel mit kezdeni, különösen, hogy Sanyi már halott, én meg újra itt vagyok.

Szegény Márai Sándorom, sóhajtott nagyot apám. A hatalomra kerülő kommunisták elől a demokratikus Nyugatot választotta, mert nem alaptalanul tartott attól, hogy nem írhatja meg szabadon, amit gondol, amit igaznak hisz. De a demokráciákban is kiderült számára, hogy hazájáról a teljes igazságot ott sem publikálhatja.

– És mondd, a Nagy Igazság most megírható idehaza?

Láttam az orrán, azt a választ várja tőlem, hogy nem. De nem ezt válaszoltam.

– Mialatt haláloz okán igazoltan távol voltál, a harmincas években betört a világ szellemi életébe egy Bertolt Brecht nevezetű drámaíró, a Háromgarasos operának talán még hallottad a hírért. Ő még a második világháború előtt megjelentetett egy elgondolkodtató esszét Az igazság megírásának öt nehézségéről. Első nehézségként azt tettelezte, hogy tudjuk-e, mi az okvetlenül megírandó Nagy Igazság. Azt már ő is érezte, hogy erre rájönni nem könnyű feladat. Azóta a bekövetkezett informatikai forradalom, az új tudományos felfedezések következtében, ez még nehezebb feladat lett. Van min töprengeni. ■ ■ ■

Mihályi Gábor (Kassa, 1923): irodalomtörténész, kritikus. A Nagyvilág folyóirat rovatvezetője volt 1951–1990 között. Több mint tíz könyv szerzője, a Kalligramnál 2012-ben jelent meg a Két apa között – A magyar baloldali tragédiája (1899–1990) című könyve.

Fenyítés

Erre nem számított a tűzvontató, az újonc Melk honvéd – hogy a szolgálatok felvétele előtti felkészítésre bejön Szürke Ló és szónokolni kezd.

Szürke Ló (rendes nevén Iváncsics hadnagy, politikai tiszt) somfordálni szokott ide-oda, meg bámészkodni, fütytyögetni, a közkatonáktól kérdezősködni („Meleg van, elvtársak? Ugye, hogy meleg. Az a jó!”), és feletteseinek sietve, bólogatással kísértén tisztelegni, aztán az első sarkon befordulni, egyszerűen: *sunnyogni*. Hogy valódi munkát ne végezzen. Épp, mint a sorállományúak. A hadseregben a sorállományúak ellenségei a hivatásosak. És viszont. A két ellenség mégis meghökkentően kezd hasonlítani egymásra: a hivatásosak a saját fajtájuk között sunnyognak, sok honvéd meg más honvédeknek parancsolgat, s mivel azok nem láznak, egyre durvábban parancsolgat.

Melk úgy érzi, a kinti világ egy hamis, álcavilág, csak itt benn, a tornyok őrizte területen nyilvánul meg az ember valódi természete: a farkas vagy a nyúl.

Szürke Ló vagy megunta a sunnyogást, és ezért jött be a legénységi körletbe szónokolni, vagy a sunnyogás szándékával jött be a körletbe, s mikor felismerte, hogy rossz helyre került, mert itt most vannak katonák, jobb híján eljátszotta, hogy mondanivalója van a számukra.

Szürke Ló a demokráciáról beszél. Amit, ím, a nép évezredes harc után elért. Ebbe a fő gondolatmenetbe beleilleszti Afganisztán megsegítésének szükségességét, aztán hogy Nyugaton hiába keresnek sokat a munkások, mert nagy drágaság van, kétezer forintba kerül egy kifli, hogy a Szovjetunió új nukleáris robbanófejek kifejlesztésével harcol a békéért, hogy a Honvédségben emelni fogják a katonák illetményét, és hogy a foci vb idejére minden század klubhelyiségébe színes tévét fognak beállítani. Közben a hüvelykujját a mutatóujjához dörzsöli, mintha pénzt várna, vagy tehénfejésre készülne. A katonák feje lóg. Szendregésüket alaposan megzavarta Szürke Ló, de már kezdenek visszazökkenni korábbi állapotukba. Fáradtak. Csak hajnalban aludtak el. Addig tartott az *avatás*.

Az avatók az *öreg*ek (a leszerelés előtt állók) voltak, az avatottak a *kopaszok* (vagyis az újoncok), a passzív nézőközönség a *gumik* (a legalább fél éve bevonultak).

Igazság szerint szeptember elején volt már egy avatás, de azon nem vehetett részt minden újonc, mivel harminc főt az eskü után azonnal elvittek Orosházára lövészárokásógép-kezelői tanfolyamra. Avatást azonban kopasz nem úszhat meg, ezért rendeztek az Orosházáról visszajöttek részére egy pótatavást. (Aki az első avatáson részt vett, azt most felavatták még egyszer.)

Azzal kezdődött, hogy fél órával a takarodó után, mikor az újoncok már elaludtak, az alegységügyeletes sorba járta a körleteket, és az újoncokat nyakon öntötte hideg vízzel. Lett nagy káromkodás és (az avatók részéről) röhögés. Aztán felsorakoztatták a kopaszokat a folyosón, és megparancsolták nekik, hogy négykézláb állva mindenki fogja meg az előtte lévő lábszárát. Így egy százlábú jött létre. Százlábú vonat. Mert az alegységügyeletes (egy öreg) kinevezte magát masinisztának. Füttyölt a sípjával, mire az avatandók kiléptek jobb lábbal (s egyúttal jobb kézzel), és a raktár felé indulva elkezdtek – nyöszörögve – énekelni az „Ugye hallod angyalom / Hozzád száll a sóhajom” kezdetű katonanótát. A raktár előtt üggyel-bajjal megfordult a szerelvénnyel, s az első körlet ajtajához érve elkezdődhetett a *kurvakérés*. Ez a következő metódus szerint zajlik: A legelső kopasz bekopog a homlokával, majd az „Adj király katonát” mintájára elbődül: „Adj elvtárs kurvát!” Erre a körlet: „Kurva nálunk nem akad, rázogasd a faszodat!” Mire a bekopogó: „Ha nem adjátok, akkor is elviszem!” Erre a körlet: „Ultrát a pofájába!” És már zúdul is a maró anyag. Az újonc taknyát, nyálát és könnyeit nyelve a sor végére mászik. Hogy a második lépjen a helyébe. A következő körletbe már az új első kopog be a fejével. Mikor már az egész szerelvénnyel egy öklendező, prüszkölő állattá válik, feloszlatják a vonatot, melynek tagjai visszatérnek szobáikba Hattyúk tavát táncolni. Amit úgy kell, hogy vizet engednek az Ultrára, majd seprővel elkezdik csapkodni. (Nem tudni, ennek mi köze Csajkovszkij balettjéhez.) Ha már lábszárig ér a hab, szemeteslapáttal ki kell hordaniuk a vízeldebe. Hosszú, fáradságos, állandóan elcsúszással fenyegető munka. Viszont az öreg katonák jól szórakoznak rajta. S közben pálinkáznak. (Mindig van szesz a körletekben, noha a tisztek folyton kutatnak utána.)

Ilyen volt az előző napi avatás. Ami valószínűleg nem lesz jövő márciusig, a következő bevonulásig.

De ultrázások lehetnek, mert azokat rendeznek az öregek csak úgy, minden különösebb apropó nélkül is.

A Csepzon (Csepel D-350-es teherautó) kihajt a laktanyakapun. A platón menetfelszerelésben, hátukon géppisztollyal ülő *egerek* (egyetemi előfelvételis újoncok) felülvöltenek örömlükben. Két napra megszabadulnak az öregektől. Melk irigykedve nézi jókedvüket.

Furcsa népség az egerek. Ők egyelőre csak egy évet töltenek le, aztán mennek az egyetemre, és a diploma után majd visszajönnek tiszthelyettesként még egy fél évre. Ha visszajönnek! Mert sokan addig húzzák-halasztják, míg az a maradék félév elpárolog. Az öregek ezért rettenetesen utálják az egereket, s még azért, mert nem fizikai munkát fognak végezni, vagyis ingyenélők lesznek. Az egerek rettenetesen viszontutálják az öregeket, s legalább ennyire le is nézik őket, ami miatt az öregek még jobban utálják őket. Az öregek az egereket a közönséges újoncokhoz képest duplán meg szokták kínozni, viszont az egerek mögött nagy hatalmasságok állnak. Befolyásos szülők! Az egerek megunták az öreg őrpáncsnokok kegyetlenkedését, és elérték, hogy egy egeret csak úgy minden indok nélkül

előléptettek örvezetőnek, így az őrségekben már egér egérnek lesz a parancsnoka. Mert azt is kibulizták, hogy egymáshoz osszák be őket.

Melkkel szemben hűvösen viselkednek, nem bántják, de éreztetik, hogy nem közük való.

Melk, a tűzvontató egyedül érzi magát. A vezetőfülke mögötti egyik sarokba telepszik, leveszi sapkáját, ami miatt állandóan izzad a feje, és a szokatlanul meleg novemberi szélben szárítkozik. Elhajtanak az állomás, a Hősök Kapuja, a cseh söröző, a Virág presszó, a Kárász utca mellett. Itt járt már Melk az eskü letétele után kapott első kimaradáson. És mikor fellobban benne a vágy, hogy fegyverét, málhazsákját hátrahagyva leugorjon, és átélje azt, hogy felvigyázó szemek és parancsok nélkül, csak a saját kedve szerint, a mindennapi szabadság örömeiben sétáljon egyet a Tisza-parti metropoliszban, eszébe jut, hogy azon az első kimaradáson egyedül kellett sétálnia, ami olyan rossz volt, hogy szinte menekült vissza az átkozott laktanyába.

Mert Melk nem csak az egerek között, de úgy általában, az életben is egyedül van. Nagyon egyedül.

A Csepzon két hosszút dudál, mielőtt a vásárhelyi műútról lefordulna a katonai raktár-bázishoz vezető földútra. Ez jelzi, hogy a régi őrség nyugton maradhat, nem utazik a váltással ellenőrző tiszttel. A földút gödreiben nagyokat nyekken a jármű, az először rajta utazó azt hihetné, rögtön szétesik. De nem. Éppen, hogy nem. Mert a hadsereg arzenáljába tartozó teherkocsi közül csak ez az ötvenes években gyártott gépcsoda bírja a rendkívüli megterhelést. Nyög, recseg, puffog, a platón utazókat dobálja, kilendíti hol erre, hol arra az oldalra, de végül csak elviszi őket a rendeltetési helyre.

A teherautó megáll, a sofőr kiszáll, nyújtózkodik, majd laktanyai sofőrszokás szerint levezeli járműve kerekét. Az őrkatonák cihelődnek. Lecsapják a plató hátsó falát, és leugrál-
nak. Melknek nincs fegyvere és töltenyűtáskája, ő az élelmiszeres málhát viszi.

Alkonyodik már.

Az őrszoba üres. Az érkezők kiabálni kezdenek, és a bejáratnál lámpát le-föl kapcsolgatni. Nem jelentkezik senki. Erre Dunai, az új őrparancsnok kihajigálja a fegyvertartóból a géppisztolyokat, tárákat, és int társainak, hogy a pakolják be a sajátjukat.

– Nem addig, te! – morogja az ekkor végre előbukkanó régi őrparancsnok, Tóth II tizedes, egy kövér kis ember. Végigméri az érkezőket. Azonnal megállapítja, hogy egerek, s ettől rögtön előnti a méreg. Pláne, hogy nem tehet ellenük semmit.

A két őrparancsnok előveszi a jelszót tartalmazó papírlapokat, és anélkül, hogy egymás mellé illesztenek őket, bedobják a kályhába. Ezzel le is zárult az őrségátadás hivatalos része.

– Na, asztá' basszák még az anyjukat? – kérdi a leváltott parancsnok.

– Basszák hát! – feleli az új, bár fogalma sincs, kikre vonatkozott a kérdés. – A többiek hol vannak?

– A kutyásoknál. Ufós filmet néznek a kazettáson.

A „kazettás” vagy „kazettás tévé” laktanyai nyelven videomagnót jelent. A dandár KISZ szervezete egy éve elérte, hogy az őrséget ellátók kapjanak ilyen szórakoztató eszközt, melyhez a politikai tiszt által lecenzurázott filmeket is adtak. Az lett a következménye, hogy nemcsak a pihenőidejüket töltők, de az őrtoronyba kirendeltek is éjjel-nappal a monitort

kezdtek bámulni. A dandárparancsnok rövid úton véget vetett ennek. Kivéve a sándorfalvai bázist. Mert itt a kutyásoknak külön szállásuk van. Ott maradhatott videomagnó.

Így Sándorfalván az őrkatonák gyakran már nemcsak a tornyokat, de az őrszobát is őrizetlenül hagyják.

Érkeznek a katonák a kutyásoktól. Morognak ők is a szétdobált fegyverek láttán, és legszívesebben felfalnák a váltást.

– Még egy hiányzik! – mondja a sofőr.

– Zajác lesz az – feleli Tóth II –, a patkánylyukakat számolja.

Az őrszoba mögött van a szeméttároló. Ide dobják a megmaradt kenyérvekniket (mindig több kenyeret kapnak a szükségesnél), amibe járatokat fúrnak a rágcslók. A patkánylyukszámolás a legundorítóbb büntetés, amit az öregek kiszabnak. Kézzel kell dobálni a gyanúsán mozgó száraz kenyereket. Zajác nem követett el semmit, de újonc, ráadásul röhejesen nagyok a fülei, így természetszerűleg szenvednie kell.

Zajác megjön, fogja a fegyverét, zsákját és indulna a teherautóhoz. Ekkor Tóth II szemében gonosz fény villan. Nem saját katonáját, hanem az érkezetteket akarja megleckéztetni. Mert tudja, hogy az egér a mások kínzását sem kedveli.

– Nótát! Hol a nóta, Zajác?! – ordít Tóth II, és a távozók élvezetet remélve fordulnak meg.

Zajác megszeppen. Mint egy nyulacska, bújna elálló fülei mögé. De nem teheti. Nem mozdul. Nem kell siettetni a megaláztatást. Tóth II rákezd:

– Esik eső, szép csendesen csepeeereg / Rúúúúza Sándor a kocsmában keseeereg...

Zajác jól ismeri a dalt, mégis csak makog. És bólogat. Mosolyogva, mert ha fájdalmat látnak az arcán, attól megmámorosodnak, és fékezhetetlenné válnak kínzói.

– Kocsmárosné bort hozzon az asztalra / Legszebb jányát álíjja ki strázsáába ... – ordít Tóth II, és megcsapja a sarkát. – Te is, Zajác! Te is táncolj! Hadd lobogjanak a füleid!

És Zajác makogva, esetenül elkezd ugrálni. Akkor csapja meg a sarkát, mikor bakancsának orra már földet ért, ezért minden ütem végén majd' orra esik. Ezen különösen nevetnek.

– Elég ebből! – kiáltja az egerek parancsnoka, de kiáltása a végére szinte kérészé szelődül.

– Menjetek, hadd küldjem ki az öröket!

– Nem addig má! – dörren föl Tóth II. – Menyecske köll a legénynek! Állj csak be te is, Melk! – parancsol, és egy törőrongyot igyekszik kendőnek felkötni Melk fejére.

– Hagyd! – kiált az új őrparancsnok, és belerúg a falba.

– Mér hagyám?! Mi közöd neked ehhez a kopaszállathoz? Nem tealád tartozik! – mondja sziszegve Tóth II, és látszik, kész a végletekig elmenni azért, hogy (mintegy mellékesen Melket megalázva) felbosszanthassa az egereket. Dunai felé lép. Akiben már nincs annyi bátorság, hogy ne lépjen hátra. Ekkor megszólal a telefon. Tóth II felvezetője (kvázi helyettese) veszi föl a kagylót.

– Pajzs honvéd jelentkezem! – mondja, s közben okádást imitálva bedugja két ujját a szájába. Majd befogja a kagyló alsó részét és Tóth II felé fordul: – Azt kérde a Pinaszájú (Balogh hadnagy, ügyeletes tiszt), rendben ment-e a váltás.

– Mond meg annak a köcsögnek, hogy nyalja ki a seggem a meleg szarig!

Pajzs elveszi tenyerét a kagyló mikrofonjától, és lefordítja Tóth II szavait:

– Igen, jelentem, minden a legnagyobb rendben történt! – és újból hallgatni kezdi a tiszt beszédét. Mielőtt továbbítaná közvetlen felettesének, megint eltakarja a kagyló lenti részét.

– Azt kérdezi a Pinaszájú, mikor indulunk?

– Mond meg annak az aggódós kopaszhadnagynak, hogy húzza bele az anyjába a faszát!

Pajzs szabaddá teszi a beszélőt, és ismét fordít:

– Pi... Balogh hadnagy elvtársnak jelentem, hogy azonnal indulunk – majd bólint, és leteszi a kagylót.

Tóth II mosolyogva emészti a történeteket. Ráébredvén, hol akadt meg az egérparancsnokkal a szóváltás, megkeményedik a tekintete.

– Nem felejtkezem meg rólatok! A laktanyában még találkozunk! – sziszegi a fogai közt, s Melk tudja, hogy ez neki éppúgy szól, akár az egereknek.

Melk megnézte a tűzvontató Rába teherautót (ami annyiból állt, hogy körbejárta) aztán visszatért az őrszobába, és ledőlt a priccse. A katonai priccseknek csak a feléig van szivacs, alsó része deszkázott, hogy a bakák a bakancs levétele nélkül aludhassanak. A katonák azonban minden lefekvés előtt lerúgják bakancsaikat, a kényelmetlen, kemény részre pedig rálökik a mikádójukat és a pokrócukat. Így nem tudnak betakarózni. Ám mivel a helyiségeket túlfűtik, nincs is erre szükség. Most is nagy a meleg, de nem a kályhába dobott szén mennyiségét csökkentik, hanem inkább kitarják az ablakokat. Enyhe a novemberi idő, lassan hűl a szoba.

Melk zsíros kenyeret rág (az őrszemélyzet bőven kap ételmezt, főleg a szavatossági idő lejártá előtt egy héttel kiselejtezett ízetlen konzerveket), és hallgatja az egerek beszélgetését. Arról megy a szó, vajon a lengyelországi események áterjednek-e Magyarországra. Élvezetes téma. Nagyon tetszik neki, hogy az egerek száját nem csak trágárság hagyja el. Szeretne ő is közbeszólni, de fél, hogy megmosolyognák. Szeretne az egerekhez tartozni. Pedig mérges is rájuk a beképzeltségükért. De amikor eszébe jut, hogy ha a saját fajtájával tart, akkor talán egy év múlva (immár öreg katonává válva) a Tóth II félékkel fogja kínozni a leendő újoncokat, előnti az iszony.

– Kéred? – egy fiatal egér nyújtja neki az aznapi újságot. Melk boldogan nyúl érte.

– Kimentek? – kérdi a szobába belépve egy strandcipőben és koszos molinóban a fogát piszkáló szerzet. Pócsin, az egyik kutyás.

– Igen, már a toronyban vannak – feleli Dunai kelletlenül.

– Reeendes katonák vagytok! Pinaszájú büszke lehet rátok – s közben a konzervek között válogat. Kettőt magához vesz. – Kéne nekünk egy kis segítség!

– Mire?

– Felsepregetni.

– Csináljátok meg magatok.

– Cserébe átjöhettek videózni.

– Kösz, de...

Dunai remegő szájszegletéből látni: úgy undorodik ettől a fickótól, mint az erjedő ürüléktől, és annak is tartja. Pócsin megérzi, hogy ebből előnye lehet, mert ledobja magát egy priccse, és a fogából kipiszkált ételmaradékot kezdi köpködni.

– Na, add már kölcsön ezt a kis kopaszt, egy fél óra, és megcsinálja.

– Ő csak itt alszik. Nem vagyok a parancsnoka. Nem rendelkezem vele – mondja Dunai az igazat, mégis gyalázatos meghátrálás ez, Melk kiszolgáltatása.

– Erről van szó! – áll fel Pócsin, s megragadja áldozatának, Melknek a zubbonyát, mint-ha szabályos üzlet kötöttetett volna.

Dunai topog. Nem tetszik neki a kutyás önkényeskedése, és talán sajnálja is Melket.

A hatalmi viszonyok nem egyértelműek. Dunai, mint tisztas adhatna a kutyásnak parancsot, hisz Pócsin csak honvéd. De Pócsin már öregkatona, s ez legalább akkora hatalmat biztosít neki, mint Dunainak a rangjelzés.

Melknek mennie kell.

– Kezdd meg, kopasz! Ha nem csinálod rendesen... – és értelmetlen röfögésbe fullad Pócsin fenyegetőzése.

Melk körbenéz. Még a szokásos laktanyai mocsoknál is iszonytatóbb, amit lát. A szakadozott linóleumpadlón köpés-, rágógumi- és eloltottcsikk-nyomok. A falat megpötytyözik a felragadt légyhullák. Rendszeresen meszelnek, de ez csak arra jó, hogy az elváló rétegek púposodni, porladni kezdjenek. A tisztek folyton körlettakarítást parancsolnak, s nem véletlenül, ám ezek, mint minden a seregnél, a felénél kifulladásnak. A szenny pedig hamarosan visszanyeri uralmát. És ez nem is igazán zavarja a katonát. Kivéve az előfelvételseket. De ők meg mindig összevesznek rajta, ki a soros a rendrakásban. Az egerek utálnak fizikai munkát végezni. Még jobban, mint a többi katona.

Melk bemegy a mosdóba. A zuhanyozóban lavór áll, benne koszos víz. Úgy látszik, valamelyik kutyás nem képes megszokni a zuhanyt, ragaszkodik az otthoni mosakodási formához. A mosdókagyló fölött hosszú, hattyúnyak formájú csap. Kihajtható, így abból is megtölthető a vödör.

A csapon száradó óvszer. Jár a bázis mellé egy Micu nevezetű értelmi fogyatékos asszony. A katonák lemennek hozzá és magukévá teszik. Micu sikongat a gyönyörtől. Ha még be nem avatott újonc, vagy finnyás előfelvételis van a toronyban, Micu átbújik a drótkerítés alatt és felmegy hozzá aktust követelni. Micunak állítólag húsz abortusza volt már, ezért nem eshet teherbe. Viszont „viszketős betegséget” terjeszt, ezért csak óvszerrel ajánlott be-léhatolni. A kutyások rendszeresen üzekednek Micuval. Egy óvszer elég kettőjüknek. Kimossák két használat között.

Melk vécépapírt teker a csapra, úgy fordítja el. Langyos vízzel tölti meg a vödröt, szór bele egy kevés Ultrát, belelőki a rongyot, s mikor az megszívta magát, elkezd a munkát. A mosdóban ez csak pár csapást jelent. Kimegy a szobába. Direkt zörgeti a vödröt, csapkod a ronggyal, és mindezt a képernyő előtt, hátha a két kutyás megunja, és elküldi.

Pócsinék egy, a sok átjátszástól fekete-fehérre kopott lövöldözős filmet néznek. A szereplők angolul beszélnek, a hangalámondás egy közömbös, kissé raccsoló férfihangot jelent. A női szereplőknél is. Pócsin olyan élvezettel bámul, hogy a napraforgómag héja a tátva maradt szája szélébe ragad. Társa (egy Töki gúnynevű honvéd) folyton a fejét vakarja. Kinn egy kutya vonyít.

Sziszegnek, horkannak a kutyások, de nem jut eszükbe Melket elengedni.

– Kimehetek rágyújtani? – kérdezi ekkor Melk. Morgás a válasz. Aztán Pócsin csinál egy olyan mozdulatot, mint amikor a részeg lesöpri az asztalról a poharakat.

Melk a ketrecek előtt áll. Az állatok éber szemekkel figyelik. Nem tudja, mi van a fejükben, ráugranának-e, ha nem lennének bezárva, vagy inkább ijedten eliszkolnának. Rendre járőrözni kellene velük, de ilyet még nem látott Melk. A kutyasok etetik a kutyaikat, mást nem csinálnak. Még csak nem is takarítják a kennelt. Az ürülék édeskés bűze megüti Melket, ha a rosszul szelelő kályha fullasztó füstjét pillanatokra elfújja egy szellő.

Úgy dönt, sétál egyet. Kellemes az idő, egészen hihetetlen, hogy maholnap már a télnak kellene zörgetnie az ablakon. A levegő remeg, a nedvesség verheti vissza a villanylámpák fényét. Az ösvény csillog, piros bogycsók világítanak.

– Én vagyok az! – kiált föl elővigyázatosságból a toronyba, de nem jön válasz. Az őrvájában aludhat már.

Melk mellett egy hullámos vaslemezekből épített hangárforma raktár. Taposóaknákkal van tele. Vele szemben, kétszáz méterre egy másik, sátorra emlékeztető, gázbeton falú tároló. Abban TNT téglák vannak. Talán milliónyi. A két épület között negyven Csepzon áll. A gumik leengedtek, a karosszékeket kiverte a rozsda. Ahogy fúj a szél, jól hallhatóan nyöszörögnek, mintha azt panasznának, milyen nehéz rokkantan, korhadtan megtartani rakományukat. A teherkocsik platóján ismeretlen hadianyag van magasra felhalmozva. Amikor Melk tűzvontató-kiképzésen volt itt, megkérdezte, mi az, de a tisztek nem tudtak válaszolni. A rakományokon vászonponyva. Itt-ott lobognak a felhasadt ponyvadarabok, mint veszettségbe esett lovak sörénye. Melk feladata az, hogyha tűz üt ki bárhol a bázison, azonnal kezdje el a vén teherautók elvontatását kevésbé veszélyes helyre. Ehhez egy vontatórúd és egy ragyogó, új Rába nehéz tehergépkocsi áll a rendelkezésére. Az a Rába egymaga többet érhet, mint az összes itteni Csepzon együtt. Melk eddig csupán egy kört tett vele. Az oktatáson ennyit engedélyeztek. Korábban sem volt dolga Rábával, a kertészeti szakmunkásképző befejezése és a bevonulása között eltelt két és fél évben egy Nyárliget melletti téész anyagbeszerzőjeként dolgozott, de csakis UAZ-okkal furikázott.

Melk nézi a rozsdatenger közepén trónoló Rábát, s büszkeség tölti el, hogy neki köze van hozzá.

A pusztulás látványa sem töri le. Ahogyan gyermekkorában is a temetőbe menekült, ha a halálfélelem megragadta, úgy most is kedvtelve szemléli a bomlás emlékműveit. A telep azt üzeni, „harcoljanak bár egymás ellen a hadseregek, a természet fog úgyszólván győzni minden és mindenki felett” – gondolja Melk, és még azt: „milyen jó játszóteret lehetne itt kialakítani”. Megpaskolja a Rábát. Kellemes gázolaj- és festékszaga van.

Elmegy a másik raktárig, szed egy marok csipkebogyót, megijeszt egy üregi nyulat, aztán visszafordul. A drótkerítés mentén halad. Ezen a részen különlegesen jól lehet fogni a rádióadást. Csak rá kell tenni a géppisztolyt a szögesdrótra, és hallgatható a Petőfi. Néha elég a hadtápvillát beakasztani. „Tényleg, a villa!” – jut az eszébe. Mert a hadtápvillázat a nadrágszíjjával együtt, hogy könnyebb legyen a takarítás, a kutyasoknál ledobta egy székre. Azt el kell hoznia. Pedig már nem szándékozott bemenni abba a koszos odúba.

„Hátha elaludtak már a kutyasok.”

Pócsin horkolása kihallatszik. Szortyogás is keveredik bele. Mintha orra váladéka hintázna az orrlyukakban. Melk benyit. A képernyőn kásás szürkesség és egy függőleges fekete vonal. A film lejárt. A készülék zúg. Befűzi övét, zsebre vágja hadtápkészletét, és óvatosan elindul kifelé. Ekkor Pócsin kinyitja szemét. Hörögve levegőt vesz, nyel egyet, és a honvéd felé fordul.

– Bejöttél?

– Be.

– Mennyi az idő?

– Éjfél körül.

A kutyás feje lehanyatlik. „Hátha elszunnyad.” De megint feltekint.

– Adj egy cigit!

Melk kotorászni kezd a zsebeiben, mintha nem tudná, hogy soha nem dohányzik.

– Nincs nálam.

Pócsin gúnyosan elmosolyodik. Még küzd egy darabig a félálommal, aztán végleg kinyitja szemét és feltápaszkodik.

– Szóval becsaptál! Nem cigizni akart, hanem csak sunnyogni az elvtárs! – mondja mosolyogva és cigarettadobozt vesz elő. – Gyere csak!

Kinn két szálát vesz a szájába. Egyszerre gyújtja meg őket. Az egyiket Melknek adja.

– Szívjad!

Melk irtózik a cigarettafüsttől, ráadásul a filter megjárta Pócsin száját. Öklendezik.

Pócsin élvezettel figyel.

– Most pedig a körmöddel lekaparsz minden koszt a falról! Rohadt, hazug kopaszállat!

Kettőkor mentek aludni a kutyások, addig parancsolgatva élvezkedtek rabszolgájuk kínkeserves kaparászásán.

Melk körmei alá festékszilánkok fúródtak, ujjai véreznek.

Az őrszobán megmossa őket, a szilánkokat igyekszik kipiszkálni egy kisollóval. Közben egész testében szikrázik a fájdalom, és könnybe lábadnak szemei. Szünetet kell tartania. Szopni kezdi ujjait. Csökken a fájdalom. Körbenéz papír zsebkendőt keresve, s szemé megakad az egyik ór géppisztolyán.

Milyen egyszerű lenne betölteni a tárat, átmenni a kutyásokhoz és miszlikbe löni őket. Hogy az agyvelejük a plafonra fröccsenjen. Semmi sajnálatot nem érezne irántuk. Csak azért nem teszi meg, mert akkor örökre bezárnák.

Mindenki alszik, az őrparancsnok és a felvezető is. Ami persze szabálytalan, de szokásos. Ha megszólal a telefon, ugrania kell a sorosnak. És ugrik is. Ilyen a katonaösztön, a legmélyebb álmából is felkölti az ügyeletes tiszt hívása, válaszol a kérdésekre (bár azok értelme el sem jut a tudatáig, de hát mindig ugyanazokat kérdezik), aztán ismét jön a köd, és ott folytatja az álmot, ahol abbahagyta.

Az orifon, mellyel a toronyban lévő örökkel lehet kapcsolatot tartani, zúgni kezd. Dunai kinyitja szemét. Nincs bejelentkező. Melk azonban kihasználja a pillanatot, leguggol mellé, és elmondja, mi történt a kutyásoknál. Ömlenek a szavai, el-elcsuklik a hangja, olyan keserűséget érez, amit csak az önmaga iránti szánalom kelthet az emberben. Dunai meg se moccan, de a végén kérdez, tehát eljutott tudatáig a másik története:

– Miért nem nyomod fel őket?

Ez az a kérdés, amire soha nem tudna választ adni Melk. Se az újoncok többsége. Amikor valamelyik már hetek óta nem tud aludni az öregek kegyetlenkedéseitől, és jelentést tesz az ügyeletes tisztnak vagy a laktanyaparancsnoknak, utána kivizsgálják az ügyét, s ha az öregek nem is kapnak komoly büntetést, a továbbiakban általában békén hagyják a fiút. Nem váltják be azt a fenyegetésüket, hogy akkor szállnak csak rá igazán, ha panaszkodni mer. De az ilyen akció ritka, mint a fehér holló. Mintha a megkínzott ragaszkodni akarna megkínzott státuszához, vagy átok ülne rajta. Nem mer lépni. Dühöng, arról ábrándozik, hogy majd a civil életben bosszút áll, de szemtől szemben az öregekkel megálázódik és szenved tovább.

Dunai a másik oldalára fordul. Melk látja, nincs vele mit kezdeni. De legalább kipanaszkodta magát. Megnyugodott valamennyire. Talán el tudna aludni. Csakhogy nincs szabad priccs. Az övét épp Dunai foglalja el.

Vizet tölt kulacsába és a tárazónál öblögetni kezdi nikotinbűzös száját. Az egyik őrtony reflektora vibrálni kezd. Érintkezési hiba lehet. Telihold van. Olyan fényben villog a raktártelep, mint kedvenc tévésorozatának, az *Alfa holdbázis*nak az űrvárosa. És épp olyan idegen és valószínűtlen az egész. Inkább illenének ide bolygóközi útra alkalmas járművek és szkafanderes pilóták, mint szennytől dagadó kutyások és kényes, mindent megúszni akaró előfelvételis katonák. A legszebben a Rába csillog. Melk elindul hozzá.

Az ajtó fölényes puhasággal nyílik és zárul. A vezetőfülke formatervezettsége szinte az űrkorszakot idézi. Leül a jobb oldali ülésre, lábait a sebváltó két oldalán a vezetőülésre helyezi. Kényelmes. Csak hideg van. Bár sétához enyhe a levegő, alváshoz mégis hűvös. És a fémkaszni gyűjti a hideget. Úgy dönt, kis időre bekapcsolja a fűtést. A motor az első pocccre felbúg, és a nyílások váratlan gyorsasággal kezdik árasztani a meleg levegőt.

Az az átkozott jóindulat, az a kedvesség, az vitte majdnem a sírba Melket.

Leával egy munkás–paraszt találkozáson ismerkedett meg. A Ságvári tévesznek a nyárligeti konzervgyár volt a partnere ezeken a politikainak minősített, valójában piknikezésből, kultúrműsorból, sportversenyekből, este pedig táncból álló rendezvényeken.

A gyár pantomimcsoportja rövid jeleneteket adott elő. Az egyik szereplő, egy magas, vékony fickó, úgy hajolt hátra, akár a fűz vessző, kezeivel megérintette a sarkát. S mikor megállt ebben az idegborzoló helyzetben, arca étellel telt meg. Eljátszotta a kifacsarodás fájdalmát, a taps fölötti örömet, a társak mutaványa iránti kíváncsiságot. Kiegyenesedett, csigolyái visszarendeződtek. Melk lenyűgözve figyelte. Ezen megrettent. Bár senki nem láthatott gondolataiba, lángba borult az arca. „Vágyat érzek egy férfi iránt?” Szerencsére vége lett az előadásnak. Elment egy korsó ingyen sörért, de a sorban állva folyton a színpad mögötti Ikarus 211-est figyelte, mely a fellépőket hozta, s most öltözőként szolgált. Előjöttek a pantomimesek. Ugyanolyan hosszú ujjú, térdig lelógó ing volt rajtuk, mint az előadás alatt, csak a festéket mosták le magukról. Azt a magas fiút nem látta. Odament gratulálni a művészeti vezetőjükhöz, s közben kérdezősködött.

– Ön valószínűleg Leára gondol – válaszolta az, és rámutatott egy magas lányra.

Melk megbámulta a furcsa szerzetet. Kár volt tehát megjednie, nem vettek szégyenletes irányt hajlamai. A teremtmény rövid hajú, vékony, mint egy fiatal férfi, de nem férfi, hanem nő. Arca klasszikusan ívelt, büszke, mégis barátságos. Melk nem tudta, hová tenni.

– Minek nézed a melleimet? Tudom, hogy kicsik! – mondta Lea az első együtt töltött éjszaka után. – Biztos te is a nagymellűeket szereted.

– Igen, azokat – mondta Melk, mert ebben a kábulatban, szerelemben nem lehetett hazudni.

– Akkor minek nézed?

– Gyönyörűek.

Lea elégedetten elmosolyodott, és ráfordult a fiúra. Szeretkeztek újra. Aztán kedvesen, ahogy az anya készíti fel a foghúzásra gyermekét, azt suttogta:

– Szakítanunk kell! Kezdek beléd szeretni. Megértheted hát, hogy szakítanunk kell!

Melk számára két hétig tartott a nehezen hihető boldogság öröme, és két hónapig a még hihetlenebb elválás kínja.

Lea úgy adta neki elő a gondját, mintha abban reménykedne, ő is megérti:

– Huszonhat éves vagyok. Te tizenkilenc. Ez is probléma. De van nagyobb: én diplomás vagyok, és már most jól fizető beosztásban dolgozom, neked szakmunkás bizonyítványod van, és alacsony a béréd. Nem nézlek le érte, sőt, sokszor lelkiismeret-furdalásom van, hogy akik igazán, két kézzel fogják meg a munkát, azok keresnek a legkevesebbet. De értsd meg, nem akarlak eltartani! Nem azért, mert sajnálnám tőled a pénzt, hanem mert fel akarok nézni életem párjára.

– És ha estin leérettségiznék, aztán levelezőn elvégeznék egy főiskolát?

– Képes lennél rá, hiszek neked. De az még legalább hét év. Ha minden elsőre sikerül. És én nem tudok annyit várni. Minden gimnáziumi osztálytársam férjhez ment már, legtöbbjüknek gyereke is van. Én is családot, gyereket akarok. Nem azért, mert ezt várják el a szüleim vagy a társadalom, hanem mert a legbelsőbb lényem is ezt akarja. Jobban, mint bármi más.

– Ha hét év múlva, ha bebizonyítom neked, hogy... Akkor is csak harminchárom éves leszel, nyugodtan szülhetsz még.

– A konzervipari egyetemen együtt éltem egy fiúval. És még utána két évig. Aztán elváltak az útjaink. Hét évem kárba veszett! Nem vagyok vén, de az idő sürget. Te férfi vagy, ezt talán nem is értheted. Jaj, te szegény! – és könnyezve átölelte Melk fejét, úgy csókolgatta.

Melk akkor ment el először Leáékhoz, mikor már nem lehetett komoly udvarlóként, potenciális jövőbeliként számolni vele. Azért kedvesen fogadták. Az apa borral kínálta, az anya adott neki egy csipketerítőt. Még sokszor megjelent. Hívás nélkül. Beengedték, bátorították, egymással versengve dicsérték, milyen jól fog majd vele járni, egy korban – is – jobban hozzáillő lány. Ha elzavarják, hamarabb elkezdhetne volna a gyászmun-kát, az elfogadhatatlan megemésztését, de Lea és a szülők állandó kedvessége (pedig maga is tudta, hogy ez legalább annyira száanalom, mint szimpátia) azt az illúziót keltette benne, hogy mivel szeretik, még bármi megtörténhet.

Aztán vagy tizedjére mégsem mentek ki a csengőszóra. Leült a kis ház elé, egy szőlőlevelet kezdett rágni, és nem tudta, mi legyen.

A szőlőlevélnek keserű az íze. És minek is rágja. De azért nem hagyja abba. Szemben egy presszó piros terítős asztalokkal. A vendégek szódásüvegekkel hűtik arcukat a nagy melegben. Ő pedig csak ül, elnehezült végtagokkal, szúrással a nyelőcsövében, és viszkető szemmel. Itt marad, ameddig lehet. Vár a semmire. Mást nem tehet. Ekkor azonban veszett csaholás harsan. Egy dög újra és újra nekiront a kerítésnek. Érezni meleg, nyálkás lehetét. Nem érti, hogy kerülhetett ide, Leáéknak nincs kutájuk, a szomszédoknak sincs. Legalábbis eddig még nem ugatták meg. De ez a mostani mégis Leáék kertjében ugat és viczorog. Mi ez? Mi történt?

– Mi van? Mi a szar ez? – üvölti neki Pócsin. – Minek járatod a motor? Kifelé, te kospaszállat!

Pócsin a másik oldalon lévő ablakot veri, az első keréknél lévő fellépőn állva. Mellette egy kutya csahol. Képes fölvetni magát az ablakig. Már világos van. Melk magához tért. Megrázza a fejét. Pócsin üvölt és veri az ablakot, aztán a kallantyún matat. Melk elképzeli, ahogy rávetik magukat a férgek: a kutya és a kutyás. A félelemtől fuldokolni kezd, és hadonászik, mintha már bejutottak volna a vezetőfülkébe.

Kinyílik az ajtó.

A Rába pedig meglódul.

A kutyás lerepül.

Az őrszobával átellenben lévő domb tetején álló őrtorony alá kormányozza a járművet. Nem emlékszik, mikor tette sebességbe, és hogy ide miként kúszott föl. De most itt van, és rendeznie kell gondolatait. A kutya és Pócsin közelednek felé. Káromkodik, ha fegyverre lenne, biztos löne rá. És Melknek is kedve lenne átszárgulda rajta a földbe passzírozni. Pócsin mögött a másik kutyás jön. Pórázon vezet egy újabb dögöt.

Nem, gyilkos mégsem lehet belőle. De le kell ezeket ráznia. Ha jobbra fordul, átszakíthatja a kerítést, elmehet a sínekig, s ott kiszállva már annyi az előnye, hogy nem érik utol. De a mező hepehupás, zsombékos, ha megfeneklik a Rába, szándékos károkozást varrnak a nyakába.

A legszolidabb megoldás mellett dönt: balra fog fordulni, nagy félkörívet leírva, a két őrtorony alatt elmegy az őrszobáig, ott kiszáll, berohan az egerek közé, és könyörög, hogy védjék meg. Ha azok nem értik az egészet, kinyitja a kaput, és a Rábával behajt a lakatnyába, ahol szabályosan jelenti az ügyeletes tisztnek, hogy olyan esemény történt, ami miatt nem tudja a továbbiakban ellátni a szolgálatát. Biztosan lefenyítik, de talán megússza körletelhagyás-megvonással, esetleg laktanyafoogsággal.

Egyesbe teszi a sebváltó kart. Gázt ad. Még félelmében is lenyűgözi, milyen kis mozdulatoknak milyen hatalmas tömeg engedelmeskedik vakon. A hátsó kerék felpörög, aztán rakétaként kilő a jármű. Melk hátracsapódik, mégis, reflexszerűen kettesbe kapcsol. Az előbb még egy kis kanócnak látszott a toronyban álló őr, már azt is kiveszi, ahogy ijedten maga elé tartja kezét. Igen, túl gyors a sebesség. De lassítani már nem tud, olyan hirtelen kell kanyarodni, jobbra rántani a kormányt. A kanyart bevette.

És akkor megcsúszik alatta a talaj. Hiába rángatja a kormányt, nem a motor, hanem a gravitáció viszi a Rábát. Zuhan a hatalmas gép, félreacsap egy Csepzont, mintha az kartonpapírból lenne, aztán zökken egy nagyot, és orral beleszárgul a TNT raktárba.

Melk előtt elsötétül a világ.

Melk életének első nyolc évét tanácsi bérlakásban, egy valamikor jobb napokat látott polgári ház pincéjében töltötte. Kifestették a nedves falakat, fürdőszobát, konyhát építettek bele, de a pince, az pince maradt, még ha át is keresztelték szuterénre.

Megváltásként éltek meg, mikor az OTP-től megjött az áhított lakáskiutalás. A város első tizemeletesének legfelső szintjére költöztek. Elbúvölő volt a hetven négyzetméteres lakótér, melyet tovább tágitott a várost átfogó kilátás. Melk úgy érezte, az *Alfa holdbázis* fellövésre váró űrrakétáján vannak.

Később kiderült, ára van a beköltözésnek: a paneltorony rohammunkával, „a kicsire nem adunk” felfogással készült. Az ablakokat rosszul szigetelték, a tapéta hamar le-, a PVC padló hamar felvált. A fürdőben csak akkor kapott áramot a villanyborotva, ha a nagyszobában égett a villany. A csapok csepegtek. Ha jól betekerték őket, megszakadt a menet, és még jobban csepegtek. Annyira, hogy ez a csepegés jutott eszébe először, ha az otthonra gondolt. És most, az otthontól elszakítva még erre a csepegésre is vágyik.

Csepegést hall. Felébred. Fehér felületek minden irányba. Behunyja a szemét, mert megszáradt a centrum nélküli térben. Aztán kitapogatja, hogy a rajta lévő fehérség a kórházi ruha, az alatta lévő az ágy, az oldalsó a fal. Betegszobában van. Eszébe jut az irányíthatatlanná vált Rába, és a becsapódás. „Tehát túléltem!”

A kezelőorvos közli vele: csodával határos módon súlyos sérülés és csonttörés nélkül megúszta az ütközést. Agyrázkódást kapott, aminek következménye poszttraumatikus amnézia lehet, ez annyit jelent, hogy egy ideig hol teljesen tiszta, hol zavart az elméje.

– Élnek külföldön rokonai? – kérdi tőle Szarka főhadnagy.

Melknek sok rokona él külföldön, de most nem hamarkodhatja el a választ.

Az alapkiképzésen úgy beszéltek a katonai elhárításról, mint a hadsereg krémjéről. Az őt kihallgató Szarka főhadnagy szánalmasan középserű alak, pattogós hanggal, kényszeres homlokráncolással harcol a tekintélyért.

– Tudja, mit tett?! Felrobbanhatott volna egész Sándorfalva! Egész Szeged!

Melk elképzeli, ahogy a laktanya romjain nézelődik, és tetszik neki.

– Tudni akarom, kiknek dolgozik!

Melk elképzeli, ahogy ez a kis figura AVH-s tisztként ugrál, s a politikai elítéltek becsinálnak a nevetéstől. Aztán nagyon lassan elkezd sorolni apjának az erdélyi városokban élő kiterjedt rokonságát. Élvezi, ahogy Szarka türelmetlenül topog. Ekkor rátér az Amerikába disszidált anyai nagynénjére. A kihallgató szeme felizzik. És Melk beszél és beszél. Margit nénivel anyja sűrűn levelezik, Melk, aki valamennyi kortársához hasonlóan nyugatimádó, sokszor átolvasta ezeket az irományokat, s közben, bár csupa semmiséget, női fecsegést tartalmaztak, mintha egy amerikai filmben lett volna.

Idővel Szarka rájön, hogy a fiú bőbeszédűsége őt gúnyolja ki. Durvább hangot üt meg, fenyegetve kérdezi, ki biztatta fel az akcióra. Melk tagad bármiféle eltervezettséget.

Másnap új kihallgatót kap. Éder alezredest. Ő már fajsúlyos személy. Halkan, öreg hangon beszél, nem fenyeget, de üveges szeméből, tenyerének kérges széléből látni: nem viccel. Látni, rajta nem nevetnének a politikaiak. Rajta nem nevettek a politikaiak.

Melk óvatosan fogalmaz. A másik úgy kérdez, hogy a honvéd maga is meglepődik, az államellenes felforgató tevékenységnek mennyi lehetséges jele mutatkozott már meg a rokonságában, s az ő saját kis rövid életében. Éder nem jegyzetel, de Melk látja, ahogy az alezredek agyának tekervényei ezer irányba keresik a más ügyekkel való kapcsolatot.

Hogy az elhárító tisztek találtak-e olyan momentumokat, melyek alaposabb vizsgálatot igényeltek, nem derült ki, de a kihallgatások elmaradtak.

És megjelent Fóti hadnagy, egy frissen szakvizsgázott pszichiáter. Őt Melk katonáskodása alatti élete, s főleg annak a bizonyos napnak a történései érdekelték. Percről, percre. És ezt Melknek nehezebb volt elmondania, mint állni Éder tekintetét.

Mikor történetének végére ért, már tudta, hogy Fótit megnyerte magának.

– Hát kérem, ez így nem csoda! – mondta a fiatal orvos, és szemében meglobbant a hatalommal szemben örök gyűlöletet érző entellektüel lázadása.

Legközelebb a zászlóalj politikai tisztje és a laktanya KISZ-vezetője is elkísérte a pszichiátert. Szürke Ló összevissza beszélt, főleg rimánkodott, hogy érezzen velük, hogy fogja fel, milyen bajba sodorta a dandárt. A KISZ-titkár, egy jóindulatú kis ficsúr, aki folyton Ausztriából hozatott csillogó melegítőben és háromcsíkos edzőcipőben parádézott a laktanya alakuloterén, még akkor is, ha a szolgálatok eligazítása tartott, magát vádolta:

– A KISZ-nek kellett volna megvédeni a bevonulókat ezektől a magukról megfélekezett öregektől, akik aláássák népünk bizalmát az állam intézményei iránt.

Melk fánkot evett, a laktanya szakácsa direkt neki sütötte.

– Három hét! – mondta végül a politikai tiszt.

– Fogda? – kérdezte Melk örömmel vegyes meghökkenéssel, hogy ilyen olcsón megúsza.

– Szabadság! Pihenje ki magát. Elmondhatja otthon a kutyasok gazemberségét, de azt a rombolást a Rábával meg se említse.

A végleges leszerelésre a szabadságról való visszajövele után került sor. Volt még egy orvosi vizsgálat, és a dandárparancsnok is titoktartásra szólította föl. Ő dühösen forgatta szemét, látszott, magáról érkezett a döntés az úgy eltussolására. Hogy szúrjon egyet Melken, megmutatta neki a bázison történt pusztításról készült felvételeket. A TNT raktár oldala és teteje úgy beszakadt, mintha meteorit csapódott volna bele. Rossz volt nézni. Melk, bár korábban ilyen sorsot kívánt az egész néphadseregnek, most büntudatott érzett.

Még az volt hátra, hogy leadja felszerelését. A zászlóaljnál a körlettársai hiába kérdezték, mi fog történni vele, nem válaszolhatott. Gyorsan összekapkodta holmiját, és indult a ruházati raktárba. Az alakulótéren újoncok gyakorlatoztak.

– Katonaaa! – dörrent a vad üvöltés.

Melk ösztönösen behúzta a fejét, kerülni kell az ilyen veszett ordibálókát.

– Katonaaa! – dörrent most már egészen közletről.

Tehát kiszemelte magának a gyakorlatoztató őrmester.

Melk vigyázállásba vágja magát, elejtve málhazsákját és csajkáját. Az edény nagyokat koccanva tart az őrmester felé. Aki élvezettel rúg bele. Legszívesebben Melknek szánta volna ezt a rúgást. Megszemléli áldozatát. És kiválasztja, mi a legfelháborítóbb a honvédon. A nyakára mutat. Melk szinte megfullad a nézésétől. Ádámcsutkájához kap.

– Lejjebb!! – ordít a másik. Melk kaparászik, és igen, megtalálja a tűrhetetlen lazaság bűnjelét: egy lógó inggombot.

– Úgy lefogdáztatom, hogy magára rohad a lakat!!! Ért engem, katonaaa?! – ordít az őrmester. ■ ■ ■

TURI TÍMEA

A szexuális forradalom

Nem lett volna egyszerűbb, ha végre lefeküdnek?

Minek tartogatták egymást, édes lélek, hova?

Aztán úgyse lett már semmi. Egy darab papír,

a nyugtalan felszín alatt az ősök tudattalanja,

a korszellem – mindegy is.

Minek visszacsavarni a filmet arról,

ami máshogy nem történhetett?

Ami meg se történt.

„Ha leszedi a hátáról a szőrt, megdughat.”

Pár évtized, és a decens unokák beszélnek így

egy kollégiumi emeletes ágyon. Ő az alsó szinten:

a saját nagyanyja. Hát nem egyszerűbb?

Az érett férfikor

„Csak aludni és enni tudjon az ember!”,
mondta, és még mindig a konyhánkban ült.
Zilált volt, a hajába túrt, és félt hazamenni
a magányos lakásba.

Öt évenként megváltozik vagy kiürül
minden. Öt év, és futni fog haza,
félve a késéstől, a feleség feddésétől,
a gyerekekhez, akik nem esznek, és
rosszul alszanak.

„Az oroszlán megszelídült”, mondják majd
a kaján hivatalnoktársak, akik mindenhol
eltékozolt indulást látnak:
tragikus ígéreteket és klasszicizált középszert.
Pedig ő tudni fogja, hogy minden csak gyakorlás
volt az eljövendőhöz.

A terhességi teszt

A gyereket a férfiak akarják, és a nők
kelletlenül fekszenek rájuk, alájuk,
néha élvezik, de azt hiszik, úgysem fogannak meg,
ha nincsen kedvük. De ez hazugság.
A férfi, ő a szellem, mert ő akar,
és a nőnek még úgyis épp elég ideje lesz
gondolkodni.

Turi Tímea (Makó, 1984): költő, író, újságíró. Kötete
a Kalligramnál: *Jönnék az összes férfiak* (2012).

Úgyis

Éppen nincs rajtuk semmiféle jelmez,
sőt, forgatókönyv sincs, s már kint a fák
reménykednek, hogy mégis megkegyelmez
a fennvaló, nem ismétli magát,

és szabadok lehetnek, azt csinálnak,
amit akarnak, nem kell rendező,
s nem kell tavasszal pórnak vagy királynak
öltözni, el se hull, mert fel se nő

a lomb, nincs súlya: egyensúlya van,
s ha mondat sincs, nyilván nincs új alany
vagy állítmány, és szótárban a szó,

nyelvtankönyvben a képzők és ragok
csak hópelyhek, még mind külön ragyog,
de lassan úgyis betakar a hó.

Téli mező

A gyűrt mező alatt a testmeleg
még ott maradt talán, és összerándul
a félrecsúszott takaró, ha ráhull
reggel a fény, s mint a szerelmesek

egymás kezétől, élni kezd az ágy,
nem helyszín, több annál, tulajdonképpen
ennyi s ilyen a testünk, hogyha ébren
jövünk-megyünk, csak emberforma tárgy,

vagy rímkenyszer s tikkadt fantázia,
mindennapos euthanázia,
de együtt újabb s újabb lehetőség,

akár a hideg karfára dobott
hálóing s pizsama, míg párolog
s öleli izzadt, fáradt szeretőjét.

Téli ars poetica

Nehéz elhinni, mégis szebb a csontváz,
sőt, maradandóbb is, már-már örök
ahhoz képest, hogy a bordák között
csak háborog a szív, s hiába formáz

a véres húsból lábat és kezet,
s hiába nyit kijáratot a bőrön,
hogy könnye s szennye majd világra jöjjön,
mert szűnik úgyis az emlékezet,

s nincs is szükség rá, szétfoszlik a lélek,
és elszór minden összegyűjtött képet,
ha már beteljesült, de más szavak

vagy mondatok teremnek régi vázán,
s mint koponyán, Isten grammatikáján
csupán múlandó arcok látszanak.

Megfejtés

Minden mondatban újabb mondat rejlik,
ha próbálom mégis megfejteni,
valahogy úgy, ahogy a reggeli
hullámokból még vissza-visszasejlik

az éjszaka, bár törmelék csupán,
s mint szájszélen a morzsa, csak ragyognak
a parton, mert a kagylódaraboknak
értelmük van, akár evés után

a leszedetlen asztal, mennyi mindent
elárul még az ételmaradék,
és ahogy egy-egy fényes darabért

leguggolok, s hogy megkeressem Istent,
de nincs sehol, búzlik egy húscafat:
döglött polipba mártom ujjamat.

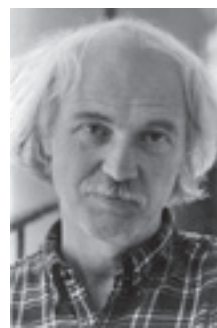
Egészen együtt

Pelyhenként ér megint a menny a földre,
s ha összeáll majd végül idelent,
mindent jelent, és semmit sem jelent,
mert látvány csak, mint amikor tükörbe

pillantva, meglepetten figyelik,
kívülről úgymond, hogy egészen együtt,
egyetlen testként vergődik a testük,
s külön-külön már semmi sincs, pedig

más szögből nézik most is ugyanazt,
hogy elválaszt, mi egymáshoz tapaszt,
a meggyűlt vágy, amelyhez kell a másik,

de mégsem értik, hogy ismét kilép
magából, és felszáll a téli ég,
aztán le is hull, s minden könnyben ázik.

A siratóének zárszava

Elhívatás

Mécsest adott élém az Úr, nem azért, hogy lássam: az okos Oxfordban már elindult a tanítás, hanem hogy méltó helyre menjek, Mainzba, és Róla énekeljek, a csőcselék elől a felhőkbe veszőről. Énekeltem, szent lett a neve. Nem általam.

Lámpással küldött a sötétbe, nem azért, hogy lássam, már épül a Sztugyenica-monostor és benne az első ispotály széles Szerbiában, hanem hogy Yorkban tanúja legyek, mit ordít a tömeg, hogyan zuhognak rájuk a kövek, miközben láng nyaldossa az Öregtornyot, benne az Őt magasztalókkal.

Megint útra bocsátott, menjek a fényes Párizsba, nem azért, hogy bámuljam az elmét, mely arról álmodik, hogy egyszer evező nélküli hajóra száll még és igavonó nélküli kocsin száguld a *gens humana*, nem, hanem hogy álljak-álldogáljak a Place de Grève-en, a huszonnégy szekérnyi könyvet nézzem, ahogy máglyára hányják és körbeugrabugrálják. Isteni téma!

Tegyem le a fáklyát, lesz világosság, szólt, ne Béziers-be menjek, ahol éppen virágba borul a ferences trubadúr nyalka nyolcszótagosaiban Porphüriosz fája, lenő az égből az emberig a szeretet és mindent elborít, vegyem az utat Troyes-ba, az nem lesz hiába, ott verset lobognak a tüzek, a dominikánusoknak hála, gyerekek, várandós feleség ropog, kovakővé tett arcok.

Felejttem útjait, biztos nem Dijonba küldött, mi dolgom készülő hercegi kriptákkal, karthauziak kolostorával, mosolygó Máriákkal, élethű donátorokkal, még isteníteném az Őt majmoló szobrászt, ok nélkül vagy okkal, rég Toledóban a helyem, a pengék városában, aztán Barcelonában, Geronában, a nyüzsgő juderiákban, lélegző szobrait élettelenre a vasak ott szabdalják, kutat tölt velük az igazságszeretet, sarki ciszternát.

Szerettem volna elcsípni egy csirkecombos icce bor kíséretében, a tízezer potyalesó egyikeként, vagy elkapni a pillanatot, mikor bűnronda bajor vőlegénye láttán elsírja magát a világszép lengyel királylány, ablakból lesni a társastáncot az utcán, a hadmozdulatszerűt, az évszázad lagziján, Landshutban, helyette az évszázad perére mehettém Trentóba; húsvéti vérrendelés, áruátvétel, fizetés, a megcsapolt kisdud nem a vég, és nem a kezdet, hozott anyag, de jól mutat, működött a nyomódúcokat.

Nem csoda hát, ha Zaragozába menet, mert látni vágytam, hogyan osztja fel a földgömböt egymás között 170-190 fok arányban a spanyol és portugál királyi fő, mikor épp a Fűszer-szigetekre vettem volna kíváncsi szemem, ismét eltérített a szokásos erő, egy fiók-Simonino megint, nyilván fehérre szívták, előírás szerint; hogy szalmaszállal, helyi fűszernek látszik, nyakig adós a földesúr, de nem sokáig, ítélet három napon belül; hogy az áldozat épen megkerül utóbb, abból nem sok zavar folyik, örökre a béke szigete Bazin, élők és hamvak ingóságain gróf és korona osztozik.

Isten persze nem tévedne el a Hold felszínén, tudná, hogy nem lakik rajta se nyúl, se ember, de én? Engem nem hagyott Danzigba mennem, hogy a serfőző holdatlaszába temetkezzem, pedig egy disztichon tőlem is kitelt volna a világító égi vesekőről. Újabb kényszerleszállás, kozákjárás európai Szarmáciában, nyakig ér a vér, állig a vigasz: Nyemirov, Tulcsin, Umany, Zsitomir most tolják ki a Messiást, ha igaz. Nem igaz.

Fáj-e nekem, kérdezi az Úr, hogy Anglia területén az utolsó vaddisznóval is végzett az erdőfogyás és a vadászszenvedély? De mielőtt epitáfiumon törném a fejem, rágódom egyet a magyar áfiumon, hogy keresztet felvett vitézek, mintha csak fácánra lenne a hajtás, úgy lőnek sorban Magyar-Brodban rabbi Ejzike, rabbi Nátánra, és a többi is, akit a pestis meghagyott, váltságot szedve is, akár az állatot, *à la Hmelnickij* öli kurucával a dicső Thökölly.

Most kerülnöm kell az első gőzszivattyút, és kihagyom a sandomierzi festményt, a székesegyházban szemügyre veheti minden keresztény. Potsdamba vetődne, ha lehet, jó volna hallani a királyi témát, rögtönzött feldolgozásban. Egymást kergeti a három szólam, *virtuoso*, ekkor felragad a szél, a fortepiano helyén egy irattekercs ugat valahol Volhíniában; vérév, mi más, indoklás feljebb, megnyúzzák mind a nyolcukat, karó hegyén a szív, lejjebb a csonka test, külön a végtagok, fejek, a bitóra szegezve. *Maestoso*, nem, Uram? Így néznek hosszan le, a gyerekekre.

Hagyomány

Fejlődésről nehéz volna beszélni.
Fejlődésről akkor beszélhetnénk,
ha valaki barbárnak érezné Jirmija siralmait.
Ha képvilágát felül tudná múlni plaszticitásban.

A hangszertudás egyre finomodhat,
a képek helyére fogalmak lopakodnak,
besűrűsödhet a szöveg, mint a lekvár –
a hegy akkor is ott áll, vereségszikla,
pulzáló, mérgező szirt: közösen körbenyalják.

A beszédsodrást duzzaszthatják a rímek,
brillíroznak velük, refrénnel buzdítanak
siratásra, rájátszanak a homonimákra –
a gödör ott ásít változatlanul. Országnyi
féltojáshéj, a gyász helyén üresség. A fönix,
mely kikelt belőle, repülni nem tanul.

Szól héberül, arámiul, ófranciául, jiddisül,
futkos görög, perzsa, arab lábon,
hallgatók meláznak bibliai intarziákon,
Dániel 9,24, Jesaja 61,3 – a legyilkoltak sokasága
közben egyre gyűlik, mint templom padlásán
a tönkrement tekercsek. Egykor mindegyikük
a kozmoszt tartalmazta, most egyetlen rövid
strófában elfér; tömegsír felirat; név, szakma,
halálnem, egy hosszú felsorolás tagja.

Nálam bármely metrum szívesen látott vendég,
a párducfalka mint ismétlősor úgyis beüt
előbb-utóbb és tönkredúlja a szentélyt.
Míg ez a rend, biztos a helyem a liturgiában.
Templomrombolás, kiűzetések, nagy mészárlások;
a gyűlölet keze, az emlékezet szája, a gyász szeme.
Ezek közös tánca. A végzet pancsermutatványa.
Élő betűk szállnak fel a hamuból,
egymást követő nemzedékek, de nem
tudnak értelmes mondattá összeállni.

Egyidős vagyok a gyásszal, az erős felindulással,
a tehetetlen hajtépéssel, mellveréssel (innen
héber nevem: *qinah*), a magunkból kifordulással.

Josef ibn Avitor, Abraham ibn Ezra mesterei voltak
a siratásnak, a rothenburgi Meir, a szczebrzeszyni Smuel
ugyancsak igyekezett megfelelni feladatának – a tükrük
sajna akkor is hamis: beleszédültek a hagyományba;
a jelenben a múltat, a múltban a jelent nézik, fejjel
lefelé lógnak a kútban és azt hiszik, az eget hörpölik.
De hát honnan vegyenek másik hagyományt?

Isten egy óriási árnyékszék fölé építette palotáját.
Ezt kell túlzúgnod, hangszer.
Fejlődésről nem érdemes beszélni.

Csatakép

Én, aki az élet végére koncentrálok,
egyre többször azon kapom magam,
hogy szablyával hasítom ketté a szavakat,
ártatlan pontosvesszőket koncolok fel,
kitaposom a kijelentések értelmét,
saját kampójukra lóगतok fel logikus kérdéseket,
csak azért, hogy ne szenvedjenek tovább.

Első ránézésre mintha a nyelvre haragudnék,
és hát a nyelv kétségkívül hajlamos átlépni
a számára megengedett határokat. Fut tovább,
mint a kutya álmában, beszél, mint a levágott fej,
lelegeli a zsenge árpát, akár az elbitangolt nyáj.

Másfelől: ahogy a nyájhoz pásztor, a levágott fejhez
test, az alvó kutyához emlék tartozik, úgy tartozna
hozzám is zene, tánc, családhistória, isten,
hogy megtaláljam végre azokat a határokat,
amiken átlépni kétségkívül hajlamos volnék,
ha volnának.

Olyan csatakép vagyok, amin csak a vesztes látszik.

Elengedett séta

Egy nap, kora tavasszal megpillantottam Jagdisht, több évvel azután, mikor egy-két napot és ahhoz néhány órát töltöttünk Széplakon; alig alkonyodott még, csak néhezkesen kezdte tompítani kékségét a levegő, mikor vacsorához ültünk a tornácra, két szemközi lócára, egy kopott asztalnál; hideg ételeket ettünk és gyümölcsöt, majd sajtot; Jagdish nézte, megsószom-e az enyémet; hátradőlt, összefonta a karját, hunyorított ritkán, a szeme meleg volt és borongós; visszapillantottam, és váratlanul újra átéltem, milyen volt, mikor egyszer a tengerparton, gyerekkorom óta első ízben, eszembe jutott a tiszavirágok nyüzsgő sokasága, ahogy ott felhőzik alacsonyan a folyó fölött; és olyan erősen éreztem most Jagdisht, aki hindu, és mellette az olasz Chiarát, amitől máshová kellett néznem; hosszú szárú virágok egyenesedtek a tornác körül, szirmaikkal vállunk magasságában, tökéletesen mozdulatlanul, sárga színük forrongásának tetőpontján; a gyepek hűvösnek és vastagnak mutatta magát a kertben, rajta a fák tömzsi árnyai, és a sövénynél bakra fordított csónak fehérlett; Chiara felemelkedett, összeszedte az edényeket, bevitte a házba, majd visszaült, és lesimította a ruháját; ekkor lehetett sejteni a hold keltét; beszélgettünk, az úton túlról egyhangú zene hallatszott, és valaki néha felnevetett; Jagdish kihozta a tollaslabdát és az ütőket, alkalmas helyet választottunk a kertben, hol nem voltak ágak fölöttünk; Jagdish a léckerítésnél állt, bizonyos távolságra egy olajfától, melynek levelei enyhén rezdültek, és félárnyékos derengést hintett maga köré; az én közelemben a ház sarka volt, és a másik oldalon meg zsenge fügefá, melyet téglákkal raktak körül, élükkel a földbe szúrva; egyenletes, esztőlő szín volt, testetlen, ám alakzatos nyugalom; éreztem tenyeremben az ütő tapadós nyelét, és hallottam a labda gyors perdülését a húrokon, majd megpillantottam tollának hunyorgását, amint billegve halad fölfelé alig másodpercekig, és azután, elég hamar, kialszik, mielőtt az ég szegélyéig ért volna; lestem, mikor indul vissza, és felém hulltában eltűnik a szemem elől; néhányszor sikerült visszaütnöm a labdát, de igyekezetemben ráléptem az egyik téglára, mire az feldőlt, és térdemmel ráestem a fügefá friss hajtására, és letörtem; mielőtt felegyenesedtem volna, a vékony törzsecske mellé fektetem az alighogy kipenderedett leveleket, és gyorsan földet húztam rájuk; Jagdish leengedte a karját, kissé a kert kapuja felé fordult, és szótlanul várt, míg kerestem a fűben a labdát, és csak akkor mozdult ismét, mikor beleütöttem a labdába; a kurta felvillanások közöttünk és a pendülés a húrokon fokozatosan bárhol melodikusabb lett, kellemesen lustán adogattunk, és széles, magas ívben; egy idő után még a játék nyugodt izgalma is feloldódott bennem, helyette valami bármi nélküli gyönyörűséget éreztem mind erősebben, és minden megfelelt: bárhol vagyok, és bármikor bárhol legyek még, afféle állandó, sze-

mélytelen és leélhetetlen anyagszerűségben; belső meleg fűtött, és lélegzetvételkor gyakran sóhajtottam; már igen világos volt a holdfény, ám még nem teljességében, imígyen az ember azt élhette ebben: nincs egyéb, mint ez: él; attól tartottam, Jagdish abbahagyja a játékot, mire én hagytam abba, és elindultam a házba, de előbb visszadugtam a téglát, melyet kidöntöttem; Chiara a tornác korlátjának dőlve ült, és aludt; letelepedtem szemközt vele, a zsebemből kivettem a cigarettadobozt, a gyufát, és odatettem kettőnk közé; Jagdish kijött a házból, leült a földre, a cigaretta meg a doboz gyufához; kezében sárgarépa volt, melybe szép lassan beleharapdált, és közben kinézett a kerten át; akkor én azt mondtam: lelkes és szomorú vagyok, ő pedig, továbbra is másfelé tekintve, elismételte ezeket a szavakat, jól hangsúlyozva, mintha már csak a kiejtésén kellene igazítanom némileg, mire én újra, de valamelyest másképpen: lelkesedés és szomorúság; Jagdish harapott még a répából, és eldobta; szótlankul üldögéltünk, és megneszeltem a szomszéd kert lucfenyőinek halk zúgását, és kisvártatva Chiara mozdulatát, ahogy álmában reszketegen és ügyetlenül az oldalára dől; Jagdish meg én magunk elé bámultunk, és hovatovább látvány se maradt belőlünk, oly nagyon hangulat voltunk; és talán erről jutott eszembe: mostanában gyakran fekszem az ágyam mellé, és addig fülelek, míg nem elalszom mellette; nem értem, miért teszek így, próbáltam kideríteni megint, mikor gyufa sercent, és Jagdish parázsló cigarettát nyújtott felém, és mihelyt ujjaim közé fogtam, azt mondta, akárha példamondatnak szánná: ami szép, esemény, történik szakadatlan a kilátástalanságig, majd hozzátette: ismétellem meg ezt, én azonban nem tettem, mert fogalmazni kezdtem, és eközben valamilyen közvetlen, belső tapasztalásból azt éreztem: gátol a túlzott érzékelés, és megváltania kellene magát magamban, és szeretném, ha engedne, testtartásomon se változtatva; – és Jagdish hozott vissza; nagyon gyorsan, ám nagyon szerényen vezetett. – És kora tavaszon, mikor sétáltam a hihetetlenül tűnődő tó partján, a köves-füves úton, és néztem a domboldalakokat, rajtuk a szőlősorokat, ahogy mutatják a lejtést, és a zöldjüket, fölül, megbolyhosodott a ferdén eső fénnel, és sormélyületük sötétjét, mintha fő színülésüket, és haladok néhány lépést körülbelül olyanképpen, ha levegőben jár a hold, tiszta, alig felhőként, mely nem képződik, hanem foszlik, ám marad mégis, mozdulatlan fogatkozásban, és akkor ott áll halomban, kerítés mögött, a rothadozó szilva, azután fölfelé nádfedelek, csaknem szitakötőszárnyak, a pázsiton pedig beteg fügebokrok, és mikor képtelen voltam beszélni magamnak minderről, megpillantottam Jagdisht, úgy, aki a legfinomabb lehetetlenségben böködi bicskájával sarujának szíját, mely összezsugorodott, és törhette a lábfejét; megérintettem a vállát, és szóltam: ó; majd mondta ő is: ó, a murvaporból guggolva és verejtékezve, és hagyta a saruját; előhozakodott az autózással, az akkorival, mely sötétedéskor ért véget, és testtartásomon mit sem változtatva hallgattam közben, és megjegyezhetné volna, ekként tetszem neki, én pedig most körbemutattam a tájon: hát így; ez, kérdezte; igen, válaszoltam, majd átöleltem, és ebben a mozdulatban folytattam: hát így, ám én úgy szeretném látni, és úgy kellene, ha fogalmaim nélkül lenne igazán; Jagdish viszonozta ölelésem; Chiara talán nem él, szóltam, én nem tudhatom, de abból, ami volt, nem kérdez, ahogyan, látod, egyik szőlősor se firtatja, miért szőlősor, miként a te sétádat se faggatja semmi, miért séta, és miért a legfinomabbik – Jagdish.

Fakarika

A zért nem hallatott magáról legutóbbi találkozásunk óta, írja Jagdish, mert nem talált semmi *említésre méltó eseményt vagy következményt. Jóformán még a saját históriáját se leli* magában, és sejtelve sincs, hol bujkálhat. És bár ő nem gondolkodó, mégis körömszakadtáig töprenkedett eme élethelyzet forrásvidékére vonatkozóan – fogatlanul, holott ezt kéne megírnia igazában, ha nincs más. Ám ő nem auktor, írja Jagdish, aki meg tudná fogalmazni azt, miről fogalma sincs, hisz' képzelgősnek se mondható, és magabízó is ebben. Ám váltig visszakanyarodik ahhoz, amit nem tud, nevezetesen: ennek a levélnek a fogalmazásához naponta nekilát, de mit ír, mikor nem ír, és ez immár merő tréfa. A fürkészés a móka, írja Jagdish, a hol keressem, amire sose lelek rá, és megeshet, éppen ezért ernyedetlen az ember. És kivallja, jószerével nincs semmi kedve betűvetésre adni a fejét, sőt, fölöttébb szeretne találkozni, sétálva napozgatni, majd vacsorázni, borozgatni és tollaslabdázni velem a kertben, ami nem úgy bohókás, ahogyan fellelné, amire sose fog rátalálni, és ennél fogva mindenkor tevékeny az ember, talán. Hát imigyen, és bár kötelező lenne összevetnie magát a valóságával, képtelen volt erre egész eddigi életében, holott ő nem holmi árnyalak a fölösek köréből. Ámde most mindinkább iparkodik folytatni a levelét, ide másolni Chiara üdvözetét Monzából: *Un caro saluto e arrivederci in Italia*. Persze, bizonygatja Jagdish, ettől még nem válik tinta fogyasztóvá, aki másolni tudna, meg különben is: az idő rejtekeit és bensőnk menedékét képtelenség imitálni, és miatlatt közli ezt velem, elpirult nagyképűségétől, és ezúttal csitultan pauzál. Chiara tesz-vesz valahol a házban, neki meg rögvest történet szeretne járni az eszébe, írja Jagdish, illetőleg fordítva: történetben lelné az örömet. Ez azonban meddő szenvedés, *affettazione*, valamiféle *scrivere con affettazione*, az észjárásáé, még a lélegzeté is, és meddig juthatna eszerint ezzel? Csupáncsak eddig: *mintha* írna, ám ő nem óhajt írni, semmi módon, de nem kerülhetné ki, ha így folytatná. Evégből nyúl egy eleven tényhez, mely nem mintázható, hisz' ami él, ábrázolhatatlan, amíg él, és benne, Jagdishban is tovább lakozik, mióta lényébe plántálódott egyes szám első személyből; íme: Halkan sustorogtak a park fái, akárha lassan készülődnék az eső. Eszembe jutott ez a mondat, bekaptam egy pirulát, és bár nem fáj a fejem, kerestem a házi gyógyszerertárban valamilyen erősebb tablettát. Marokban tartva mentem teát főzni a konyhába. Amíg vártam, hadd forrjon fel a víz, rágyújtottam, és bámultam a gázrózsa lángját, ahogy körbefogja a kanna alját. Ezen a napon se mozdultam ki a lakásból. Ráérősen borotválkoztam és mosakodtam. Az öltözködéssel is sokáig bíbelődtem, egész délelőttbe telt, mire felvettem a pulóvert, behúztam a cipzárt, megkötöttem a cipőfűzőt. Magamban voltam. Járkálni kezdtem végig a két szobán,

ám kihalt maradt az ődöngésem, és sehol se találtam magam. Lépkedtem föl és alá, előre-hátra, egyik szőnyegről a másikra, és pontosan érzékelt, mekkora közöttük a távolság, mintájuk és színük miben különbözik. Közérzet-geometria. Hébe-hóba megálltam az ablak előtt, és végül odahúztam egy karosszéket. Ültem csöndben, és a kovácsoltvas korlátot nézegettem, tekintetemmel követtem arányos elemeit, egymásba hajlítottam és kötöttem fekete indáikat, miként mozdulatlan mozgást. A keskeny üvegvetőn, melyet hasonló, de ívükbe görbülő és körbe csavarodó, kovácsoltvas tart, egyenletes fény szüremkedett, úgy-hogy nem volt, ami árnyékolhatott volna. Felkeltem, és megint álltam. Hirtelen azt éreztem, jókora időt hagytam a semmiben, és még mindig fogalmam se volt, mit kezdenék magammal. Letelepédtem egy másik karosszékre, a nadrágom zsebében találtam egy *Maomamot*, kibontottam a papírjából, és lassan rágni kezdtem. A papíron sugárzó, vörössárga, kettészelt narancs díszelgett, alatta apró betűk: *Zutaten: Zucker, Glukosesirup, Pflansenfett gehärtet, Gelatine, Säuerungsmittel, Aromastoff: natürlich.* Miután kiböngésztem a szavakat, kicsiny gömbbé nyomkodtam a papírt, és bedobtam a hamutartóba. Erős hangok verődtek most a szomszédból a falnak. Késő délután lehetett. Más lakásokban néha-néha megcsörrentek a telefonok. Akkor nálam is megzörrent, hangosan, de nem vettem fel. Megszámoltam, hányszor csörren, majd felálltam, és ismét jártam-keltem a szobákban. – Hát így, írja Jagdish, ám mégsem egésze így, persze, viszont szeretne már szabadulni, már a hozzáragadt modorosságtól, amelytől émelyítő a személye, és odáig jutnia, hol mindenkor érzem nélkül érezni az érzést, és emiatt nem tudhatni, mi az: érezni valójában, holott ezért élni.

Ám ez újfent nem homológ azzal, amit írna, mert bármi szólaltat meg levélpapírja, nem írásból ered, nem narráció, legföljebb járulékszó, merő aggatás arra, miről fogalma sincs, mire ismételten kihemperedett magából az esze, és nagymérvű szégyenkezésbe huppant, és vele bombasztikus közhelyállapotba, hol fulladozik. Viszont, álméltkodására, ennek az önzsenírozásnak segítségére szándékol egy sugallat, mely alighanem a fenti citátum költészelyének szakasztott mása, ám az ő fátumának élő tárgya is egyszersmind.

Engedjem meg hát szavaim idézését, jószerivel portékaként, melyről az autópályán, útközben a kocsiiban regéltem éjszaka semmiféle relációban: Egyszer, hajdanán, gyerekkoromban, fürdés közben kicsúsztam a kádból, tarkómmal a vécé csészéjére. Nem fájt, csak hanytam, és azután elájultam. Ágyban találtam magam, és mikor feleszméltem, felkeltem, tettem néhány lépést kifelé, és megpillantottam az ajtó keresztfájához támasztott fakarikámat. Fogtam az ütőjével, és kimentem vele az utcába. Kergettem őt járdák hosszan, gyönyörítasan, akkorával, mekkorává nem láhattam, hol a vége. Nem függött tudatom a tudatomtól, az életem meg az életemtől. Kijutott az életem az összes boldog-boldogtalanból, fogalom-fosztottan. És ekkor született valami hozzáérhetetlen, ha nem képtelenség néven nevezve: kitárult a lét cellája az ő függetlenségére. Ám mire? Bizonyosan a rá várhatóan.

Oly setesuta barátságban idézi mindeniket, mert oly kézenfekvően fáj, fölöttébb, és ki tudhatja, meddig bús, míg képes befejezni jómagát, hol az a limes, valámíg a gondolatok légioja hatol? És mi lenne, ha a valóság adna számot rólunk? Mikor igazán kimondhatná: *én*, nekem pedig: *te*.

És most befejezi sorait, hisz' hová is cipelhetné őket. És válaszbeszédemre se várakozik. Nem óhajtja elmém csüggedetlen meddőségét. A csöndet beszéli tovább a szöveg. ■ ■ ■

A nyelv

– Mucho gusto – mondta a bajszos férfi. A szemüvegét törölgette. Úgy nézett ki, mint aki a hetvenes évekből, vagy egyenesen Ben Affleck *Argo* című filmjéből lépett elő. Juannak mondta magát, de nem voltam benne biztos, hogy ez az igazi neve. Semmi oka nem volt rá, hogy előttem titkolózzon, de – mint elmagyarázta – a sofőr jelenlétében nem akart a buszjegyen szereplőtől eltérő nevet mondani. Háromórányi utazás után értünk a pihenőhöz, ahol húsz percig vesztegelt a járat, ezalatt használtuk ki az időt, és kicsit félrehúzódtunk, hogy négy szemközt mondjon el nekem egyet s mást, amit a kocsiban a többiek füle hallatára óvatosabban fogalmazott volna meg. Ugyan csak most ráztunk kezet, de sok minden szóba került már eddig is köztünk. Elmeséltem, mit keresek az országban, mióta vagyok itt, és igyekeztem frappánsan, közvetlenül megválaszolni az utastársak kíváncsi kérdéseit.

Jó három órával korábban a bogotái buszállomásról indultunk el, melynek nagy várótermeit különböző busztársaságok irodái szegélyezték. Miután a bejáratnál átvilágították a háztizsákomat, arrafelé mentem, ahol a délnyugatra fekvő célállomásokra árultak buszjegyeket. Három-négy különböző cég közül végül a Bolivarianot választottam. Ez számít a legbiztonságosabb járatnak – erősítette meg döntésemet később Juan is. Jegyet váltottam, aztán leültem a váróban. Szemközt rágcsálnivalókat, karamellkrémet, ajándékokat és üdítőt árultak a butikokban. Kicsit odébb internetkávézó működött, ahonnan kabinokból percalapon fizethető telefonhívásokat lehetett bonyolítani.

Kis gondolkodás után felálltam, odasétáltam, és beléptem a helyiségbe. – Celular – mondtam a pénztárosnak, egy fiatal fiúnak.

– Numero tres – felelte.

A hármasszámú fülkében magamra csuktam az ajtót, felvettem a kagylót, és bepötyögtem barátom számát. Rögtön hangpostára kapcsolt. Letettem. Otthonról is próbáltam már Bobot elérni, nála akartam megszállni Pereirában, de akkor sem csöngött ki a telefonja.

Fél óra múlva szóltak, hogy indul a busz, és áterteltek egy folyosón a buszállomás külső oldalára nyíló ajtóhoz. Az ügyintéző lehúzta a nevem a listáról, elvette a jegyem, és néhány

másik utassal libasorban kiálltunk a cikkcakkos járdaszegélyre, ahol ferdén, nyitott ajtóval kanyarodtak elénk a buszok. Autóbusz helyett egy nagyobb, hosszú gépkocsi felé in- tegetett a biztonsági őr, úgy látszik, ma kevesen akarnak utazni, ezzel meggyünk. Beültem a nyolcszemélyes kombiba. Hátról, a harmadik ülésorban, középen jutott hely. Mellet- tem jobbról-balról két öltönyös férfi ült (az utóbbi, de ezt akkor még nem tudtam, Juan), a középső sorban pedig egy nő és két férfi. Mindannyian negyven körül lehettek. A sofőr mellett, a legkényelmesebb ülésen idősebb, őszes, nagy hasú fickó terpeszkedett. Elég szűk volt a hely. A csomagtartóba alig fért be a cuccunk. Csípőm mindkét oldalról a férfiaké- hoz ért, időről időre összekoccant könyökünk, vállunk is. A fővárosból Pereirába nagyjá- ból hat óra alatt lehet eljutni, vagyis egy, legfeljebb két pihenőre számíthattunk útközben. A szórványos beszélgetésből annyit vettem ki, hogy a kisebb jármű talán gyorsabban teszi majd meg az utat, mint egy rendes busz. Nem szóltam, a mögöttünk elmaradó külső ke- rületeket, aztán a várost övező kis településeket néztem, amelyek helyét lassan legelők és üvegházak vették át a kocsiablakban. Bogotából kifelé menet, bármilyen irányba tartson is az ember, lefelé tartó szerpentinek sorozatán kell végighajtania, miközben az időjárás egyre melegszik. A fennsíkot magunk mögött hagyva Tolima verőfényes alföldjére értünk, majd elhaladtunk a tartomány legnagyobb városa, Ibagué mellett. Útitársaim nem sokat szóltak egymáshoz, de idővel rájöttem, a két oldalamon ülő férfi korábról ismeri egymást, és a bal felől ülő bajszos fickó a középső sorba is előreszólt, mire a nő válaszolt valamit. A nagy buszok rendszerint Ibagué buszállomásán állnak meg húsz percre, a sofőr nyugod- tan megebédel, mindenkinek van ideje elmenni a mosdóba. Meglepett, hogy nem is tér- tünk be a városba. Nemsokára azonban rövid szünetet javasolt a sofőr egy apró, út men- ti pihenőhelynél. Miután kijöttem a mosdóból, vettem egy zöld színű rostos gyümölcs- levet. A bajszos férfi mellém telepedett a parkoló mellett álló kecskelábú piknikasztalnál.

– Talán észrevetted, hogy néhányan korábról ismerjük egymást – mondta.

Barátságosan néztem rá.

– Mindannyian szakszervezeti tagok vagyunk, és egy titkos gyűlésre igyekszünk – kö- zölte kis hallgatás után.

– Miért Pereirában rendezitek meg az összejövetelt? – kérdeztem.

– Bogotában híre menne – felelte habozás nélkül. – Nem tudnánk olyan helyszínt ta- lálni, ahol feltűnés nélkül lebonyolíthatjuk a gyűlést.

Ezen meglepődtem. A legalább hatmilliós Bogotában nem tudtam elképzelni, hogyan mű- ködhet olyan paranoiás szervezet, amely attól tart, éppen őket figyelik. Kimennek a busz- állomásra – mindannyian bogotáiak –, és ugyanazzal a járatral elutaznak egy tized akko- ra vidéki városba, ahol mindenki rögtön látja rajtuk, hogy fővárosiak, ráadásul feltehető- leg a város egyetlen rendezvényházát foglalták le.

– Mégis hányan lesztek a kongresszuson? – kérdeztem kétkedve.

A bajszos talán nem adott konkrét választ, de az is lehet, hogy csak nem értettem a szava- it. Nem kérdeztem vissza. A többiek kicsit odább cigarettáztak, nem jöttek a közelünk- be. Nem tudtam, Juan vajon figyelmeztette-e őket, hogy be fogja avatni a kocsi- ban uta- zó egyetlen kívülállót – és egyben az egyetlen külföldit – jövetelük céljába. Külföldi lévén rögtön tudták, hogy biztonságban érezhetik magukat, előttem nincs mit titkolniuk. Lerítt rólam, hogy turista vagyok, és Juan kérdésre elmondtam, ismerősömet akarom megláto- gatni Pereirában, egy másik gringót, aki az amerikai középiskolában tanít. Juan pár szó- ban beavatott, mi a szakszervezetek szerepe Kolumbiában, és leszögezte, kétnapos gyűlé- sük sorsdöntő az egész kolumbiai nép jövőjére nézve. Közelednek a választások, már csak alig több mint egy év van hátra, és a szakszervezetnek kötelessége, hogy megmentse az or- szágot jelenlegi rossz kormányától, gonosz, korrupt elnökétől. Mindez 2006-ban történt.

Miután visszaültünk az autóba, Juan kicsit többet beszélt – érezhetően ő volt a kis cso- port hangadója. A felszabadult légkörben én is feltettem pár kérdést a szakszervezeti moz-

galommal kapcsolatban, a többiek pedig – köztük is volt még két Juan – Magyarországról, Európáról, a tanulmányaimról kérdeztek.

Egy óra lehetett még az útból, éppen a Cordillerák kettős hegyvonulatán vágunk át, serpentinek vezettek felfelé, lefelé, majd újra fel és megint le a végtelennek tetsző erdőségben. Teljesen besötétedett, zuhogott az eső. A középső sorban ülő egyik férfi azt magyarázta, már legalább tíz éve fúrják az alagutat, ha elkészül, két órával rövidebb lesz a Pereira–Bogotá autópálya.

– Mikor lesz kész? – kérdeztem.

Többen is elnevettek magukat. – Majd egyszer – mondta mellettem Juan, inkább csak udvariasságból.

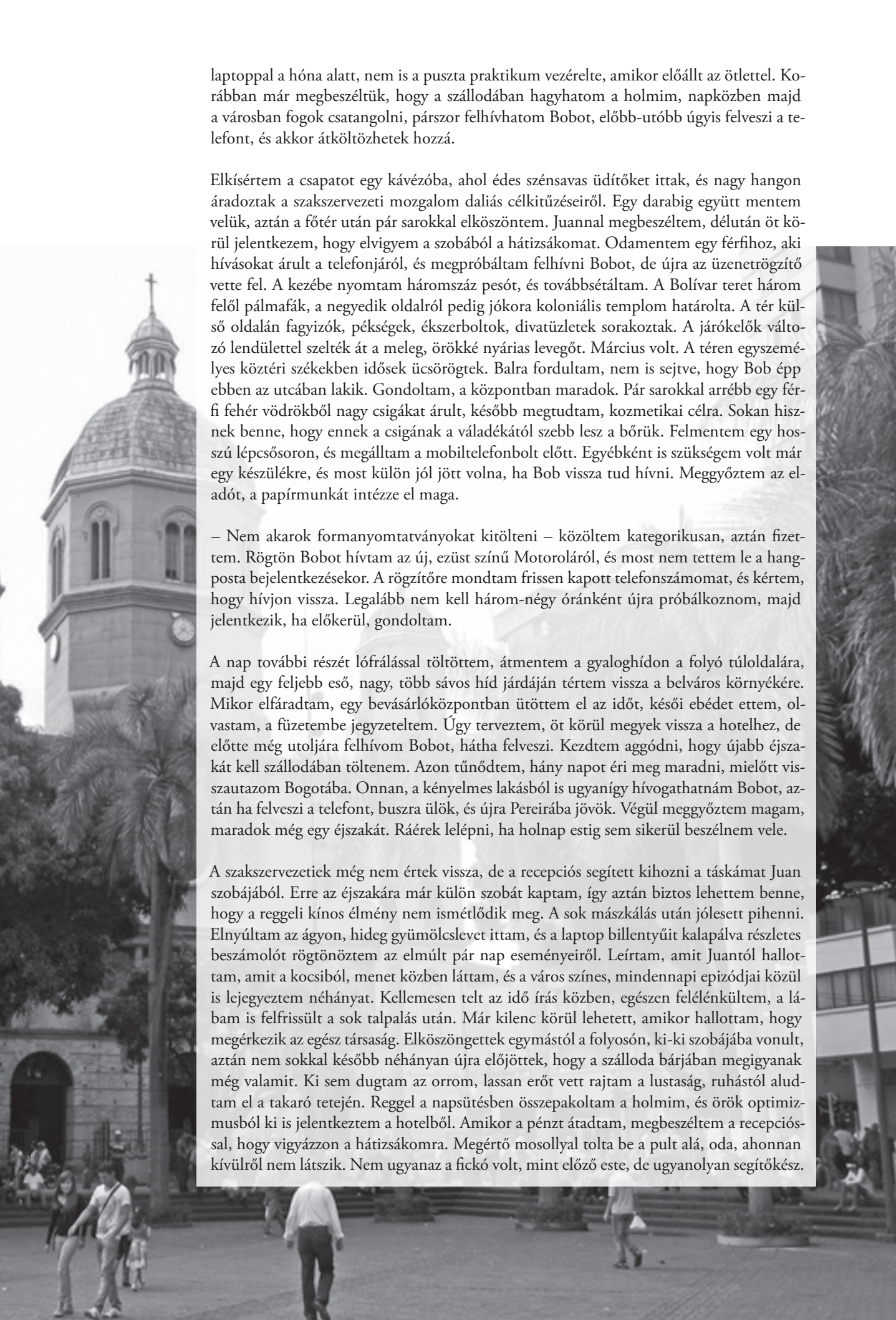
Kezdett nyugtalanítani, hogy Bob telefonja folyamatosan ki van kapcsolva. Jó előre figyelmeztettem, hogy ma érkezem, legyen elérhető, mert nem tud visszahívni, nekem nincs mobilom. Kölcsönkértem Juan mobilját, és újra felhívtam. A hangposta vette fel, már sokadszorra. A társaságból többen is megnyugtattak, a kocsit közvetlenül egy belvárosi szálloda előtt rakja ki őket, én is kiszállhatok velük, és ha továbbra sem kerül elő a barátom, maximum kiveszek egy szobát, aztán majd megkeresem reggel. A címét ugyanis nem tudtam.

Mikor megérkeztünk, kiderült, nincs üres szoba a kis hotelben, de Juan felajánlotta, maradjak ott, vele egy szobában, és berakattott egy pótágyat. Este kilenc után érkeztünk meg. Pereirában nem esett. Meleg volt, és már vagy három órája tök sötét. Elgémberedve, kimerülten botorkáltam fel a hotel kivilágított bejáratához vezető lépcsőn. Hátrafordultam, és végignéztem a szemközt nyíló, lejtős mellékutcán. Nem lett volna kedvem elindulni rajta. A domboldal aljában gyanús bár cégére pislákkolt, egyébként csak a gyenge fényű, ritkás közvilágítás apró fénykörei látszottak. Semmit nem akartam, csak aludni.

Elfogadtam Juan ajánlatát. Mikor betettem a hátizsákomat a szobájába, megkértem rá, mindig zárja be az ajtót, mert a hátizsákban ott van a számítógépem. Akkoriban Kolumbiában még nagy dolognak számított egy laptop, nem volt mindenkinek. Ha már megemlítettem Juannak a gépet, hozzátettem, ha szeretne dolgozni rajta, szívesen odaadom.

Másra nem emlékszem. Aludtam, mint akit agyonvertek. Reggel arra ébredtem, hogy Juan vécén van, és hallható fájdalmak közepette ürít. Azon gondolkodtam, ha valaki tudja, hogy fáj neki, miközben könnyít magán, miért vállal be egy szobatársat is, aki aztán fültanúja lesz a reggeli szenvedésnek. A Juan jószívűsége révén előállt kínos szituáció elgondolkodtatott. Fordított helyzetben ő nyilván szívesebben meghallgatna egy fájdalmas székélést, minthogy egymaga fizesse a szoba árát. Nyilván önkéntelenül úgy volt vele, nekem is jobb lesz így, és a kisebbik rossz elvét követve cselekedett. Érdekesen keveredett bennem a viszolygás és a hála.

Juan, miután kijött a vécéből, megkérdezte, átviheti-e a számítógépemet a kongresszusra, hogy azon jegyzeteljen. Azt feleltem, jobban megnyugtathatna, ha nem vinné sehova, itt a szobában viszont használja, amennyit csak jólesik. Úgy éreztem, szívesen mutatkozna

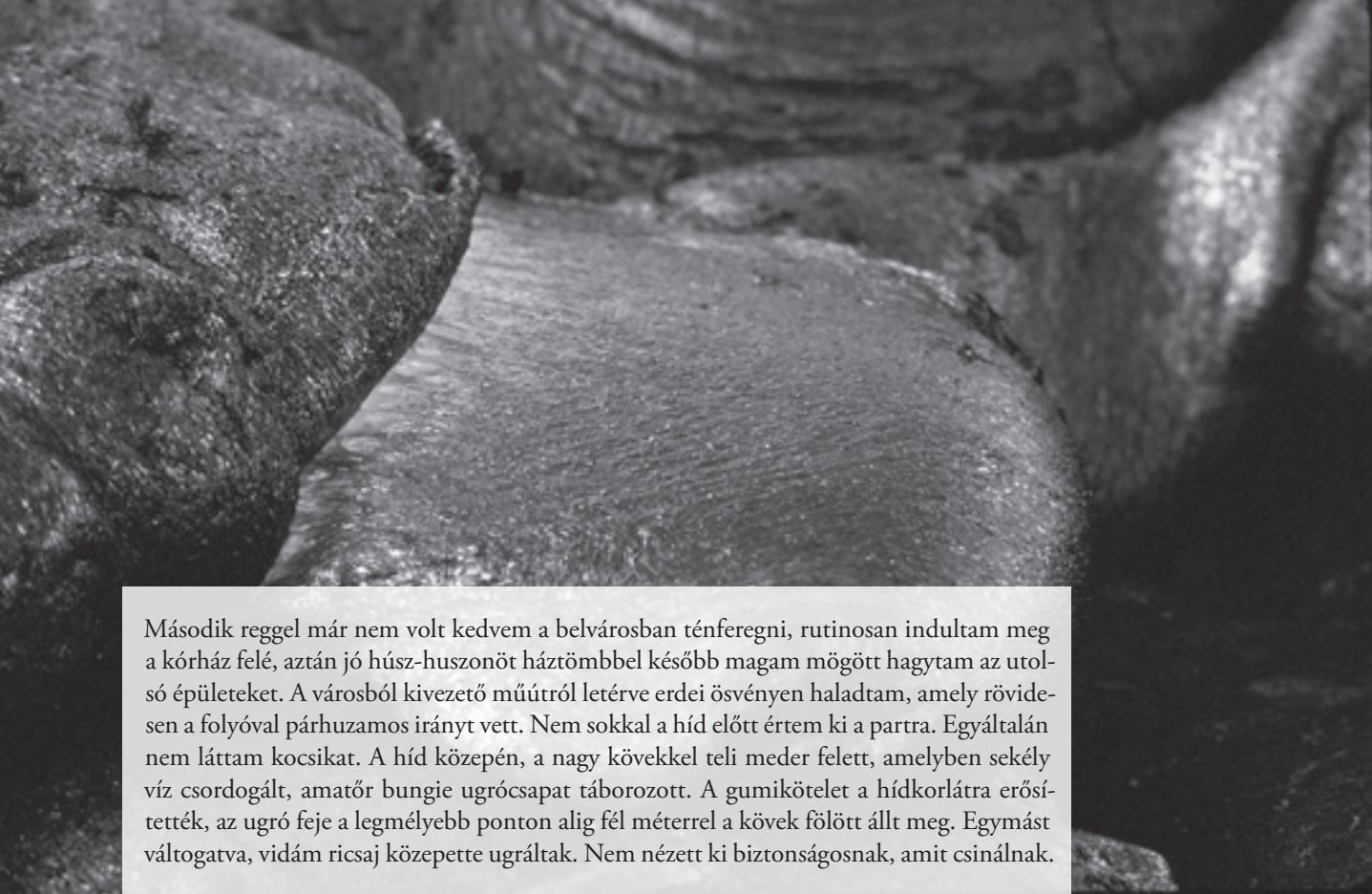
laptoppal a hóna alatt, nem is a pusztá praktikum vezérelte, amikor előállt az ötlettel. Korábban már megbeszéltük, hogy a szállodában hagyhatom a holmim, napközben majd a városban fogok csatangolni, párszor felhívhatom Bobot, előbb-utóbb úgyis felveszi a telefont, és akkor átköltözhetek hozzá.

Elkísértem a csapatot egy kávézóba, ahol édes szénsavas üdítőket ittak, és nagy hangon áradoztak a szakszervezeti mozgalom daliás célkitűzéseiről. Egy darabig együtt mentem velük, aztán a főtér után pár sarokkal elköszöntem. Juannal megbeszélttem, délután öt körül jelentkezem, hogy elvigyem a szobából a hátizsákomat. Odamentem egy férfihoz, aki hívásokat árult a telefonjáról, és megpróbáltam felhívni Bobot, de újra az üzenetreggiztő vette fel. A kezébe nyomtam háromszáz pesót, és tovább sétáltam. A Bolívar teret három felől pálmák, a negyedik oldalról pedig jókora koloniális templom határolta. A tér külső oldalán fagyizók, pékségek, ékszerboltok, divatüzletek sorakoztak. A járóelők változó lendülettel szelték át a meleg, örökre nyári levegőt. Március volt. A téren egyszemélyes kültéri székekben idősök ücsörögtek. Balra fordultam, nem is sejtve, hogy Bob épp ebben az utcában lakik. Gondoltam, a központban maradok. Pár sarokkal arrébb egy férfi fehér vödörből nagy csigákat árult, később megtudtam, kozmetikai célra. Sokan hisznek benne, hogy ennek a csigának a váladékától szebb lesz a bőrük. Felmentem egy hosszú lépcsősoron, és megálltam a mobiltelefonbolt előtt. Egyébként is szükségem volt már egy készülékre, és most külön jól jött volna, ha Bob vissza tud hívni. Meggyőztem az eladót, a papírmunkát intézze el maga.

– Nem akarok formanyomtatványokat kitölteni – közöltem kategorikusan, aztán fizettem. Rögtön Bobot hívtam az új, ezüst színű Motoroláról, és most nem tettem le a hangposta bejelentkezésekor. A reggiztőre mondtam frissen kapott telefonszámomat, és kértem, hogy hívjon vissza. Legalább nem kell három-négy óránként újra próbálkoznom, majd jelentkezik, ha előkerül, gondoltam.

A nap további részét lófrálással töltöttem, átmentem a gyaloghídon a folyó túloldalára, majd egy feljebb eső, nagy, több sávú híd járdáján tértem vissza a belváros környékére. Mikor elfáradtam, egy bevásárlóközpontban ütöttem el az időt, késői ebédet ettem, olvastam, a füzetembe jegyzeteltem. Úgy terveztem, öt körül megyek vissza a hotelhez, de előtte még utoljára felhívom Bobot, hátha felveszi. Kezdem aggódni, hogy újabb éjszakát kell szállodában töltenem. Azon tűnődtem, hány napot éri meg maradni, mielőtt visszautazom Bogotába. Onnan, a kényelmes lakásból is ugyanígy hívogathatnám Bobot, aztán ha felveszi a telefont, buszra ülök, és újra Pereirába jövök. Végül meggyőztem magam, maradok még egy éjszakát. Ráérek lelépni, ha holnap estig sem sikerül beszélnem vele.

A szakszervezetiek még nem értek vissza, de a recepció segít kihozni a táskámat Juan szobájából. Erre az éjszakára már külön szobát kaptam, így aztán biztos lehettem benne, hogy a reggeli kínos élmény nem ismétlődik meg. A sok mászkálás után jólesett pihenni. Elnyúltam az ágyon, hideg gyümölcslevet ittam, és a laptop billentyűit kalapálva részletes beszámolót rögtönöztem az elmúlt pár nap eseményeiről. Leírtam, amit Juantól hallottam, amit a kocsiból, menet közben láttam, és a város színes, mindennapi epizódjai közül is lejegyeztem néhányat. Kellemesen telt az idő írás közben, egészen felélénkültem, a lábam is felfrissült a sok talpalás után. Már kilenc körül lehetett, amikor hallottam, hogy megérkezik az egész társaság. Elköszöngettek egymástól a folyosón, ki-ki szobájába vonult, aztán nem sokkal később néhányan újra előjöttek, hogy a szálloda bárjában megigyanak még valamit. Ki sem dugtam az orrom, lassan erőt vett rajtam a lustaság, ruhástól aludtam el a takaró tetején. Reggel a napsütésben összekapoltam a holmim, és örök optimizmusból ki is jelentkeztem a hotelből. Amikor a pénzt átadtam, megbeszélttem a recepcióssal, hogy vigyázzon a hátizsákomra. Megértő mosollyal tolta be a pult alá, oda, ahonnan kívülről nem látszik. Nem ugyanaz a fickó volt, mint előző este, de ugyanolyan segítőkész.

Második reggel már nem volt kedvem a belvárosban ténferegni, rutinosan indultam meg a kórház felé, aztán jó húsz-huszonöt háztömbbel később magam mögött hagytam az utolsó épületeket. A városból kivezető műútról letérve erdei ösvényen haladtam, amely rövidesen a folyóval párhuzamos irányt vett. Nem sokkal a híd előtt értem ki a partra. Egyáltalán nem láttam kocsikat. A híd közepén, a nagy kövekkel teli meder felett, amelyben sekély víz csordogált, amatőr bungie ugrócsapat táborozott. A gumikötelet a hídkorlátra erősítették, az ugró feje a legmélyebb ponton alig fél méterrel a kövek fölött állt meg. Egymást váltogatva, vidám ricsaj közepette ugráltak. Nem nézett ki biztonságosnak, amit csinálnak.

A kaptatón megközelítettem a hídfőt, és elindultam a kihalt, autómentes műúton. Pár száz méter után az aszfalt eltűnt a láva alatt. Jobbra tőlem kisebb hegycsúcs állt, biztos ez az a vulkán, ami kitört, és elöntötte az úttestet. Mászni kezdtem felfelé a hegyre. Meredeken emelkedett, a laza talajban csak ritkás, száraz növényzet kapaszkodott. Az egyik lépésnél megcsúszott a cipőm, és tizenöt-húsz centivel lejjebb állapodott meg, mint ahova eredetileg a lábam raktam. Most már kézzel is kapaszkodtam, de így sem sikerült feljebb kecmeregnem. Lenéztem. A láva óriási nyelvet formázva ömlött a betonútra, de még nem jártam olyan magasan, hogy rálássak a teljes körvonalára. Az úttest húsz-huszonöt méter után bukkant fel újra, de a hegy részben kitakarta a kilátást. Hiába vettem elő fényképezőgépet, nem sikerült igazán jó szöveget találnom, hogy megörökítsem a látványt. Egy darabig még próbálkoztam, aztán feladtam. Nem tudtam feljutni a csúcsra.

Viszont leereszkedni sem volt egyszerűbb. Egy darabig úgy tűnt, se fel, se le nem vezet biztonságos út. Először nyugtalanság fogott el, de aztán jó pár mély belélegzés után valahogy úrrá lettem a helyzeten, és óvatosan araszolni kezdtem lefelé a hegyről. Frusztrált a kudarc, de az indulatok helyett inkább merengés vett rajtam erőt. A természet hatalma, az elsőprő léptékvű domborzati formák, az ember, amint egyedül marad a tájban – efféle témák töltötték be gondolataimat. Mennyire magamra voltam utalva, alig pár száz méterre a folyó fölött ugráló fiataloktól, mikor – legalábbis átmenetileg – a csúszós, meredek hegyoldalban rekedtem. Honnan is tudhatnánk előre, feledkeztem bele a töprengésbe, melyik pillanatban bénulunk le valami indokolatlan veszélyérzet szorításában, vagy mikor fogunk mit sem sejtve rohanni a veszünkbe. Állandóan e két ellentétes állapot között cikázunk, miközben tárgyyszerűen fogalmunk sincs, honnan leselkedik ránk fenyegetés.

Megdobbant a szívem, amikor békés udvart, tyúkolt, sörplakátot láttam meg az út mentén. Most már a vulkán kiöltött nyelvén túl haladtam, az út nagy ívű hurokkal visszakerült a város felé. Jólesett a civilizáció első jele, a település széli épületekből kiszűrődő zenefoslányok, egy-egy hangosabb, derűs mondat. Nem láttam, hol vannak az emberek, akik beszélnek.

Az egész túra hegymászással együtt legalább két órát tartott. Messze jártam a várostól, nem hallhattam a szirénázó kocsikat, amelyek konvojban vágattak a kongresszusi központ, majd nem sokkal később a hotel felé, se a rendőrök és titkosrendőrök kiáltozását és sziszegve kiadott utasításait, amikor letartóztatták a szakszervezeti gyűlés résztvevőit, a bilincsek kattanását, a rabomobilhoz terelt férfiak és nők kelletlen csoszogását. Nem tudhattam, az én szállodai szobámat is ugyanúgy felforgatták volna-e bizonyítékok után kutatva, mint Juan és társaiét, hiszen már reggel kiköltöztem.

Délután négy is elmúlt, mire a hotel közelébe értem. Gondoltam, biztos végéhez közeledik a kongresszus második napja, úgy terveztem, elhozom a hátizsákom, elköszönök a szakszervezeti vezetőktől, akik nyilván még aznap este vissza akarnak majd menni Bogotába, aztán elviszem a cuccomat Bob házához (időközben előkerestem a címét egy régi levélből), és beszélek a házmesterrel, hátha barátom távollétében is beenged.

Az alsó úton érkeztem meg a hotelhez, a bár felől, amelyet a kocsiból kiszállva még első éjjel pillantottam meg, és nem találtam bizalomgerjesztőnek. A sarkon fekete kocsi állt. A másik háztömb előtt, vele szemben még egy. A szálloda lépcsőjén egyenruhás őrszem szobrozott. Önkéntelenül megtorpantam. Próbáltam visszaemlékezni, mi mindent írhattam le a számítógépen tárolt dokumentumban. Nevek, dátumok. Milyen konkrétumok szerepelhetnek a szövegben. Vajon olvasnak magyarul a nyomozók? A Magyarországon regisztrált laptop elég könnyen elvezethet hozzám, nyilván számtalan fotó van rólam a winchesteren. De egyáltalán lesz-e okuk megnézni? Pillantásom átsiklott az őrszemen. Közönyös képet vágtam. Lehajoltam, megkötöttem a cipőfűzőm, aztán felegyenesedtem. A fiatal katona ekkor komótosan megindult a szemben levő kiskocsmába, nyilván cigit vagy üdítőt akart venni. Megvártam, amíg háttal fordul a bejáratnak, és fürgén beléptem a szállodába. Megkerültem a recepciót, ahol nem állt senki, gyorsan kiemeltém a hátizsákomat, aztán elhagytam a hotelt.

Sietség nélkül indultam meg a sarok felé. Senki nem szólt utánam. Pár utcával odébb a mobiltelefonja egységeit áruló ürgéhez léptem. Bobot tárcsáztam. A hangposta jelentkezett.

Berta Ádám (1974): 2008 óta jelennek meg novellái. Kötete a Kalligramnál: *Egon nem fáradt* (2012).

Szegény Kács Zoli!

A szegény Kács Zoli mindig is kövér volt. Már úgy is született, hogy eleve sokkal kövérebb volt, mint amilyen gyerekek általában születni szoktak. Már úgy értem, amilyenek a normális gyerekek, mert hát a Kács Zoli azért sosem volt egészen normális. Hiába, nem tehetett róla. Állítólag úgy kellett kívágni az anyja hasából, mert sehogy sem akart kiférni ott, ahol ki szoktak férni a gyerekek. Persze az anyja már sejthette, hogy valami nincs rendjén, mert akkora hasa volt a Zolival, hogy az utolsó két hónapban járni se nagyon tudott. Mondta is a nagypofájú Berákné, hogy na, ezt is jól telibe baszták. Mert akkor járnak így a nők, ha nagyon élvezik, amikor fölcsinálják őket. Ő aztán csak tudja, mert már lány korában is kikapós volt az Ilike. Most meg tessék, mindenki láthatja, ez lett az eredménye. Nem véletlen, hogy így járt. De úgy kell neki, megérdemli az ilyen.

A szegény Kács Zoli anyja sírt is sokat, mert szégyellte, hogy akkora a hasa. Hiába takargatta egyre bővebb otthonkával, a végén nem volt akkora otthonkája, hogy eltakarja a szégyenét. Láta már mindenki, hogy mi a helyzet. Aztán az utolsó két hónapban még az utcára sem ment ki. Úgy érezte, hogy szétreped a hasa, akkora valami van benne. Feküdt a sezlonyon a kiskonyhában, és csak zokogott naphosszat, hogy mi lesz vele. Hogy sírba viszi ez a gyerek, vagy akármi is van a hasában. Az ura is kerülte, mert azért ez neki is sok volt, hogy akkora lett az asszony, mint egy bálna. De az igazat megmondva, a felesége se nagyon akarta látni őt, merthogy mit tett vele az a szemétláda. Már bánja, hogy nem hallgatott az anyjára, hogy ne menjen hozzá ehhez a trógerhez, de akkor annyira jó volt hozzá. Hogy így leszünk Ilike, meg úgy, hogy lehozza neki a csillagokat is. Meg lesz szép kis ház, nagy kerttel. Meg állatok. Most meg tessék, ez lett belőle, mert sohase tudta az a mocskok, hogy mennyi az annyi. Hogy volt olyan nap, amikor kétszer-háromszor is rámászott. Mert sose bírta azzal a nagy természetével. Hiába húzódozott eleinte, aztán meg tiltakozott, hogy hagyja már békiben, mit sem használt. Jól emlékszik arra az éjszákára is, ahogy a hasára fektette az ura, hiába sírt, hogy nem állat ő, hogy így bánjon el vele. Hogy csak úgy rámenjen hátulról. De mondhatott annak akármit, mert úgy be volt gerjedve, hogy még a szoknyát se vette le róla, csak fölhajtotta, a bugyogót meg csak félrehúzta a kezével. Meg hát ivott is előtte, érezte a leheletén. Ilyenkor aztán nem lehetett vele semmit se kezdeni, olyan volt, mint egy begerjedt barom. Így aztán jobbnak látta Ilike, ha hagyja magát. Előbb szabadul, ahogy az anyja is megmondta neki. Biztos emiatt ekkora most ez a gyerek, mert így bánt vele az a hülye ura. Akinek amúgy is akkora a mi-

csodája, hogy mindig fájt Ilikének, ha bedugta oda, úgy, mint az első éjszaka, mintha újra és újra elvenné az ártatlanságát szegény asszonynak.

De utána nem aludt vele együtt többet, kiköltözött a kiskonyhába, a kályha mellé. A Sanyi meg egyre többet volt a kocsmában, de aztán, ahogy látszott, hogy mekkora hasat csinált az asszonynak egyre többet baszogatták ott is. De amikor a Haszon Jancsi, aki nagy lókupec volt, azt találta mondani neki, hogy látom, jóbaszó ember vagy te, Sanyi, nekem is van egy sárló kancám, telerakhatnád azt is, úgy megütötte a Haszon Jancsit, hogy összevээzte a billiárd asztalt. De úgy, hogy a zöld posztóból többet nem lehetett kivenni a vért. Aztán nem sokra rá, talán a következő tavaszon vagy nyáron, meg is halt a Jancsi, nem tudni, miben. A bakon ült, mintha aludna. A kedvenc lova, a Baba vitte haza, pedig már meg volt halva. Na, ezután nem ment a kocsmába a Sanyi, otthon ivott inkább, ha hozzájutott egy kis pálinkához, rossz borhoz. De az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy a terhes feleségéhez egy ujjal se nyúlt hozzá többet. Persze segített magán, ahogy tudott, mert a természetnek azért nem nagyon lehet parancsolni, ha már egyszer eluralkodik az emberen.

Szóval szegény Kács Zolit várták is meg nem is, mert hát az anyja már nagyon kínlódott vele, hogy akkora a hasa, és csak azt kívánta, hogy bárcsak kint lenne. De közben meg is utálta már ott benn, hogy ennyi szégyent hozott rá. Pedig mondom, szegény Zoli nem tehetett semmiről se.

Aztán nem is szoptatta az anyja, mert amúgy is kövér volt a Zoli. Meg valahogy undorítónak találta, ahogyan bekapta a mellbimbót. Harapott is. Mint valami kis állat, olyan mohó volt, pedig még nem nőtt ki a foga sem. A védőben is mondták, hogy kevesebbet etesse, mert baj lesz ebből. Hogy akkorára hízik, hogy nem bírja el a szíve. Mert a szív az nem hízik a testtel, hanem csak zsírosodik, hogy belesűrűsödik a vér, aztán annyi az embernek. Így aztán tehéntejet adott neki fölvezetve, hogy ne hízzon tovább. Bár nem bánta volna az Ilike sem, ha elviszi a gyereket a szíve, vagy valami más, mert mindig a szégyenre emlékeztette, ami megesett rajta. Később meg kenyeret csipegetett neki a tejbe, amikor már kanállal tudott enni. De hiába volt minden, mert úgy hízott az a gyerek, hogy már nem tudtak vele mit csinálni. Mondjuk, volt is étvágya rendesen, mert amikor nem kapott ott-hon eleget, akkor kiette az a moslékból a főtt krumplit is. Nem volt éppen válogatós fajta.

Aztán kibukott az iskolából, sose tette le a nyolcat, mert hát nem volt éppen egy éslény a szegény Zoli. Meg jobban szerette őrizni a disznókat kint a mezőn, mint bent ülni a külön padban, ahová éppen csak befért. Ott nem baszogatta senki, hogy milyen kövér,

meg hogy látta-e már a pöcsét a hasától. Télen áthelyezték a bikákhoz, volt ott egy

kis ház a karámok mellett a sorompónál. A Zoli nyitotta föl, meg engedte le,

ha hoztak valamit, vagy vitték a bikákat eladni. Még a kis házból se nagyon

kellett kilépnie. Jól be lehetett fűteni. Jó dolga volt ott a Zolinak, úgy érezte,

ennél jobb már nem is lehetne. Volt egy ágya is, nem kellett hazamennie,

ha nem akart, és nem is nagyon akart, mert nem bírta elviselni az anyját,

ahogy néz rá szemrehányóan azokkal a karikás szemekkel. A tészkony-

háról kapott enni, éthordóval vitték oda neki, és levonták a fizetéséből.

Meg volt egy Sokol rádiója is, szép barna bőrtokban, amin fog-

ni lehetett a Kossuthot, de még a Petőfit is. Mert a szegény Kács Zo-

linak a zene volt a mindene. Szinte megbolondult érte, úgy mondják.

Énekelgetett is magában, olyankor szinte könnyezett. Már ministráns

korában is sokat énekelt. Olyan szép volt a hangja, hogy még az öreg-

asszonyok is elhallgattak, ha a Zoli énekelt. Lehet, ezért tiltotta meg ne-

ki az Esperes, hogy énekeljen, mert min-

denki csak hallgatta megbabonázva,

némán. Aztán meg nem mondták

együtt, hogy Uram, irgalmazz,

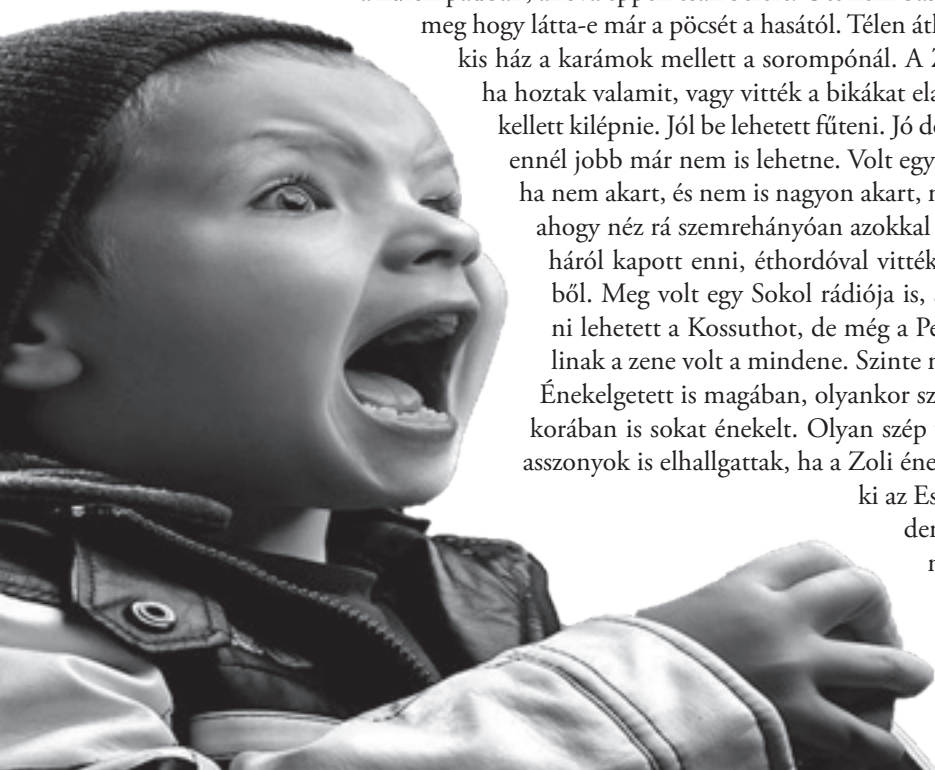
Krisztus kegyelmezz, vagy di-

csősség a magasságban Isten-

nek, meg a többi.

Mondta is a Julika néni,

pedig az egy igen szentes as-

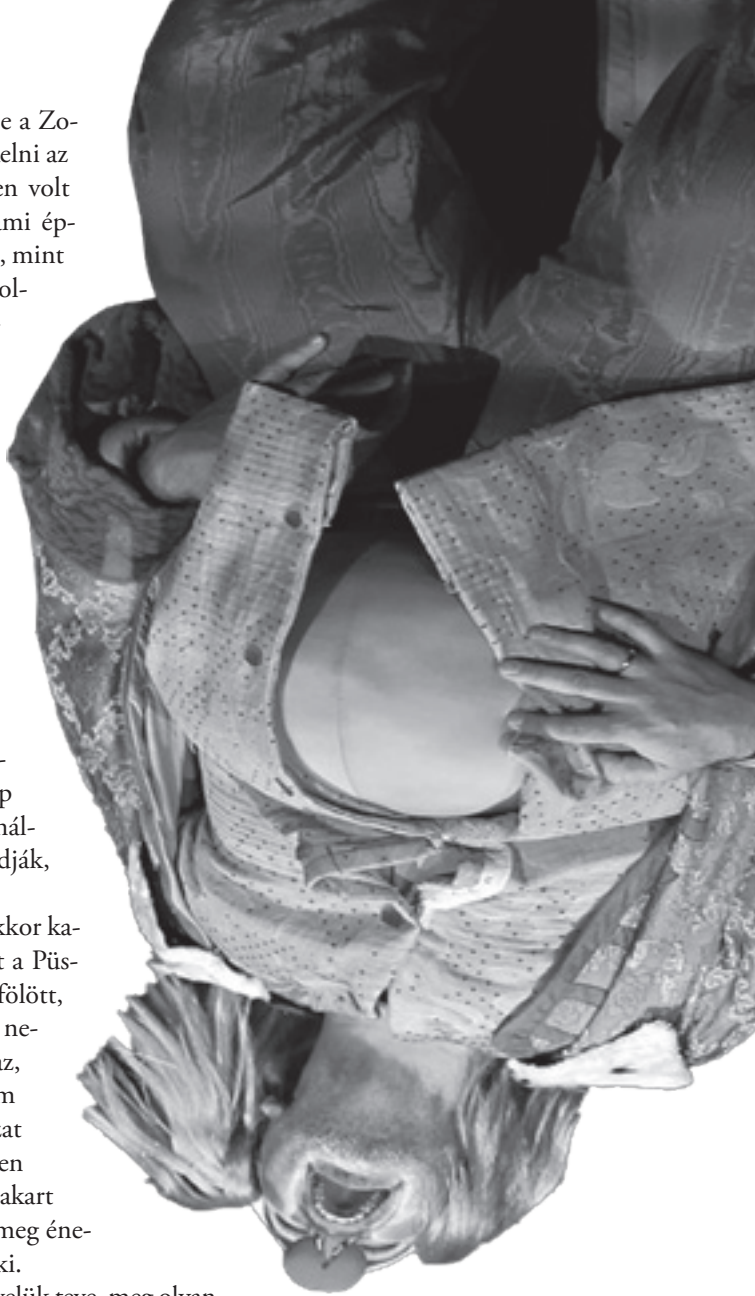

szony volt, hogy mintha az angyalok hangja lenne a Zolié. De lehet, hogy azért nem engedte többet énekelni az Esperes szegény Zolit, mert a szövegeket képtelen volt megjegyezni rendesen, és mindig azt énekelte, ami éppen az eszébe jutott. Érthetetlen szavakat mondott, mint aki halandzsázik, de mégis, mintha jelentettek volna valamit. Olyankor úgy tűnt, hogy nincs magánál a szegény Zoli. Aztán már suttogni kezdtek a templomban, hogy megszállta a Szentlélek a szegény Kács Zolit, és nyelveken szól. Egyre többen jöttek a misére, hogy hallgassák a Zoli énekét. Még a szomszéd falvakból is jöttek, mert egészen híre ment a szegény Zolinak, hogy az angyalok nyelvén énekel. De akkor aztán az anyja nem engedte többet a misére, hogy az ő fiából ne csináljanak bolondot, meg azért, mert kövér, nem kell mindjárt hülyének nézni. Pedig az anyja is hülyének nézte szegény Zolit, csak szégyellte a szentes asszonyok előtt, hogy majd azt pletykálják a faluban, hogy nemcsak kövér, de gyógyós is a fia. Ezt a szégyent már végképp nem bírta volna elviselni. Merthogy részegen csinálta az a hülye ura, azért. És hogy még ezt is megtudják, már nem bírta volna elviselni.

Nem is bémálkozhatott velünk a Zoli, pedig akkor kapott volna aranyozott láncot ő is, meg szentképet a Püspök atyától, amin az őrangyal ott vigyáz a fejünk fölött, nehogy elüssön bennünket az autó, vagy például nehogy belessünk a vízbe egy hídról. Mondjuk, igaz, hogy nem is nagyon volt hova beleesni. Hát így nem lett őrangyala a szegény Kács Zolinak. De az igazat megmondva, nem is nagyon volt rá szüksége, hiszen mi baja lehetett ott a kis órházban. Nem is nagyon akart mást a Zoli, csak zenét hallgatni Sokol rádióján, meg énekelgetni néha magában, amikor nem hallotta senki.

De aztán megjöttek a cirkuszosok a faluba. Volt velük teve, meg olyan állat, mint a ló, csak hosszabb volt a nyaka, és szembe köpött, ha közel ment hozzá az ember. Meg lehetett nézni az előadások előtt vagy után őket pénzért, szalonnáért vagy némi pálinkáért, kinek mije volt. A Kultúrban tartották az előadásokat, mert nem volt sátruk a cirkuszosoknak. A Kultúrház parkjában tartották az állatokat. Összeszartak mindent, és lelegették a gyöpöt, a kultúrigazgató többet nem is engedte meg, hogy cirkuszosok legyenek a faluban. Volt ott egy törpe is, alig volt magasabb, mint egy első osztályos gyerek, vagy még akkora sem lehetett. Soha nem láttak még igazi törpét a faluban. Mert jó, mondjuk a Dobi Laci is pici ember volt, de igazából nem volt törpe. Vagy jobban mondva, egyszer mégiscsak volt egy törpe, amikor a berakó Jenő oda-költözött a tanyára. De azt is csak ritkán lehetett látni, meg az igazat megvallva, csak a Je Bandi mondta, hogy látott egy törpét is a Jenő tanyáján. Bár a Je Bandi mindig részeg volt, nem lehetett elhinni neki semmit. De most meg lehetett nézni a törpét közelről is, hogy milyen kicsi, meg minden. Nem is került sokba, néhány tojásért megmutatták. Meg azt is, ahogy bohóckodik. Bukfencezik, dobálja a labdákat, hármat is egyszerre, meg tüzet fúj a szájából. Ügyes gyerek volt az a törpe. Bár a Titi, aki mindig mindent jobban tudott, azt mondta, hogy a faszom se kíváncsi rá. Mert hát a törpe végül is olyan, mint egy gyerek, csak például nagyobb a feje, és több pálinkát iszik. Még ő fizessen érte, jól néznénk ki!

A Kács Zolit érdekelte a cirkusz. Vasárnap délelőtt el is ment, hogy megnézzé az állatokat, meg a törpét. Az anyja adott neki tíz tojást, meg vitt egy kis szalonnát, hogy azért

majd biztos meg is simogathatja a púpos tevé púpját, de végül megijedt tőle, és csak távolról bámulta. Igazából csak a törpét nézte, hogy milyen kicsike, és mégis mennyire ügyes. Ilyet még nem látott. Azt hiszem, akkor lett célja Kács Zolinak az életével. Amikor meglátta azt a törpét. Rájött, hogy ő maga is lehetne valaki végre, csak úgy, hogy ő meg olyan kövér. No, persze nem óriás, vagy hasonló, mint például úgy, hogy a világ legnagyobb embere. De lehetne a világ legkövérebb embere, hiszen minden adottsága megvan hozzá. Ezt már a cirkuszosok mondták neki, hogy van adottsága, amikor szegény Kács Zoli másnap visszament, hogy megkérdezze őket. Csak még híznia kell, azt mondták, mert még nem elég kövér. Mert van nála kövérebb is a szakmában, és addig nem lehet ő a világ legkövérebb embere, amíg van nála kövérebb. De hogy ő még énekelhetne is a porondon, mondta a Zoli, mert elszomorodott ettől, hogy van nála kövérebb. Persze, esetleg, tette hozzá kicsit elbizonytalanodva. És akkor elénekelt azon az angyal hangján az Uram, irgalmazz!-t. Akkor a cirkuszosok összenéztek. Ott volt a törpe, a Hilda, a német guminó, meg az erőművész, akinek akkora sérve volt, mintha terhes lenne. Mert az ő mutatványa az volt, hogy egy nehéz üllőt tettek a hasára, és a nézők közül felhívtak két markos férfit, hogy üssék a tizenöt kilós nagykalapáccsal. Ezért lett neki sérve, mert egyszer akkora erővel ütötték, hogy kirepedt a hasa. Ő volt az igazgató is, és mióta sérve van, azóta a bűvész is. Mert nem bírta már az erőművészséget a kirepedt hasával. Azért ő az igazgató is, mert mindig a bűvész szokott lenni az igazgató a cirkuszban. Ezt is a Titi mondta, mert látott ő már igazi cirkuszt is sátorral, meg oroszlánokkal. És akkor azt mondta a bűvész, aki az igazgató is volt egyben, hogy mondjuk, az lenne a művészneve, hogy Zoley, a világ legkövérebb éneklő embere. Így e-vel meg y-nal a végén, mert az olyan külföldies, meg különleges, hogy már majdnem amerikai. Akkor abban egyeztek meg, hogy híznia kell még a Zolinak, aztán majd meglátják, hogy legyen. Jövőre, amikor úgy is visszajönnek, megnézik a Zolit újra, hogy mire ment. Mennyit fejlődik ezalatt az idő alatt. Mert turnéjuk van Olaszba, de aztán újra itthon lépnek föl.

Ez tetszett a Zolinak, hogy van egy egész éve fölkeszűlni, csak ül ott az őrházban, és eszik, amennyit csak bír. Onnantól kezdve dupla adag ebédet rendelt, két bádóg éthordóban vitte oda neki a Bözsike, aki néha még el is beszélgetett a szegény Zolival. Ő mondta, hogy célja van a Zolinak az életben, hogy azért hízik. Vacsorára főleg szalonnát evett, mert abban van a vitamin, ahogy mondani szokta viccesen. Sok krumplit is evett főve, mert jobban szerette így, mint héjában sütvé, meg lehetett belőle sokat főzni egyszerre, és sokáig elállt a fazékban. Tésztát azt kevesebbet, mert az gyorsan kiürül, és nem tud beépülni. És igyekszik nem mozogni, vagy csak annyit, amennyit feltétlenül muszáj, hogy le ne adja, amit fölszedett. Mondjuk énekelni, azt lehet. Mert az nem nagyon fogyaszt, ha énekel, csak hogy ne jöjjön ki a gyakorlatból, mire visszajönnek a cirkuszosok. De néhány hónap múlva a Bözsike azt mondta a téeszírodán, hogy baj lesz ebből, mert a Zoli már föl sem áll az asztal mellől, mert már nem bírja el a lába. De hát nem hallgatta meg senki.

Aztán ott halt meg a szegény Kács Zoli az őrházban. Ülve, csak úgy ráborult az asztalra. Mire megtalálták, már megmerevedett. Mert csak hétfőn találták meg, és péntek este halhatott meg. Azt mondta a doktor, hogy megállt a szíve, mert hát mégiscsak elszírosodott neki. Ő már akkor megmondta, hogy vigyázni kell a Zoli szívével, amikor megszületett. Pedig már nem kellett volna sokat híznia, hogy ő legyen a világ legkövérebb, éneklő embere. Alig tudták kihozni a házikóból, ki kellett bontani az ajtótokot a falból. Aztán inkább elhamvasztották, mert nem lett volna akkora koporsó, amibe a szegény Zoli belefért volna. Pláne így, megmerevedve. Meg persze nem is bírták volna fölemelni a koporsóját, mert olyan nehéz volt. De elhamvasztva nem volt nagyobb a súlya a Zolinak, mint bárki másnak a világon. Vagy talán alig valamivel. ■ ■ ■

Szászpataki Róbert (1971): dolgozott segédmunkásként építkezésen, régészeti ásatáson, volt pedagógus, postás, mezőgazdasági idénymunkás, egy időben gyógynövénygyűjtéssel is foglalkozott, sőt egyszer egy homokbánya igazgatását is rábízták. Jelenleg egy kis faluban él, tanításból, szöveg-szerkesztésből, alkalmi munkákból tartja el magát. Ez az első megjelent novellája.

BUKTA gt betkkal

Pest-budai ismeretek

A budapesti autóbuszokon még mindig azokat a régi jegykezelő gépeket használják, melyekhez csak a keleti blokk emberei értenek. Bele kell tenni a jegyet, meghzni, s erre a szerkezet kilyukasztja a számkombinációt.

Juliana onnan tudja, valószínűleg külföldi van a buszon, hogy az beteszi a jegyet a gépbe, és vr. Utána pedig kihúzza, és keresi a rányomtatott kdt. Az otthoniak pedig lnek a brlseken, melyekből cafatokban lg ki a sárga szivacs, és csak figyelik t bambán. A föld felett úgyis csak ritkán járnak ellenőrök. Az összes a metróban van, főleg a kék vonalon. A kék vonal vgllomsn t kell szállni az srgi orosz gyártmányú szerelvényből a magyar Ikarus márkájú autóbuszba. Ezeket a buszokat Juliana már jól ismeri a pozsonyi utcákról.

A piros-fehér korlátok Budapesten ugyangy néznek ki, mint a szlovák városokban. Ahogy az épületek, a bútorok és a ruhák is. Ahhoz, hogy zöldséget és gymlcst vegyen, elég, hogy tud szlovákul, és el tudja mondani magyarul: narancs, paradicsom, krumpli. Az emberek pozsonyi ismerőseire hasonlítanak. Csak mikor megszlálnak, akkor oszlik szt a közeliség rzse. A Szent István bazilika környékén lévő egyetem, melyben Juliana tanul, nyugati típusú képzést kínál. A tr sarkán áll a California coffee company kávézó wi-fivel, muffinokkal. Rögtön mellette szuvenrboltok, és halszlt, gulyást kínáló ttermek. *Gulash* felirattal a bejárati ajtók előtt.

A *White night* diszkra Juliana kék farmerben és piros felsőben érkezett. Kt csoporttrsnjvel mit sem tudtak arról, hogy az este *dress code*-ja: bármit felvehetnek, a lényeg, hogy fehér legyen. Juliana, az amerikai Jackie és a romániai Cristina. k hárman jöhetnek be. Cristina brtjt ugyanis nem engedtek be. Az este szabálya a következő volt: bármi fehér, és csak lányok jöhetnek. Az elsők között érkeztek. A br körüli hely csak lassan telt meg. Fel-alá járkáltak, szrcslgettk a srket a korsóból, próbáltak billirdozni. A tánc tr üres volt. Nehezen tudták elképzelni, hogy ma este valaki összeszedi a bátorságát, és táncra perdül. Mi több, még kezébe is veszi majd a mikrofont, és karaokzni fog. jfelkr már elfogytak az üveg poharak, műanyagba csapolták a srt. A táncparketten, az UV lámpák fényében fehér plk világítottak. A vettvszon előtt, ahová a dalok szövegeit vettettk, sorban álltak a mikrofonra vrakozk.

Egy magas lány karolta át Julianát. Neki voltak a legszebb vállai az egész partyn. Legálábbis Julianának úgy tűnt. Hazai Dreher lehelete volt, és magával húzta táncolni a kedvenc dalára. A csuklóján, a nyaka körül és a derekán is vékony láncokat viselt. Az angolja még részegen is tökéletes volt, de csak azért, mert londoni volt. Egy vívóbajnokságra érkezett Budapestre. Ezért vannak hát olyan vállai.

– Miért nem vagy fehérben? – ordította Juliana fülébe.

Hajnaltól el kellett mennie. Indult a repülője vissza Londonba. A számát felírta Juliana kezére. Ő pedig az egyik grandiózus vállát ajánlotta fel erre a célra.

Reggel az angol lányt megállították az ellenőrök a kék metró bejáratánál. Vissza kellett mennie a jegyárúsitó ablakhoz. Az üvegen volt egy cetli, aminek a szövegéből csak a 15-ös számot értette. Odabent nem volt senki, csak egy kötött pulóver a székre dobva, és egy csomag cigaretta az asztalon. Az ablak előtt már kígyózott a sor, a turisták idegesen toporogtak, le kellett, hogy vegyék a nehéz hátizsákjaikat is. Majd a metróról átszállt egy autóbuszra, ami kivitte a reptérre. Egész idő alatt a jegykezelő automatával szenvedett. Senki nem segített neki, senki nem szólt hozzá. Az emberek csak bámultak maguk elé, de volt olyan is, aki egyenesen őt. Az jutott az eszébe, hogy valahogy itt az emberek arca nem fehér, hanem szinte szürke árnyalatú.

A repülőtéri detektor bejelzett. Az ott dolgozó hölgy a már jól bevált mozdulatokkal vizsgálta át a lányt. Utasította, hogy vegye le a láncait. A kézipoggyásza a gumiszalagon átfutott a röntgen alá. Leellenőrizte, hogy kikapcsolta-e a mobilját. Leült az ablakhoz. Ahogy emelkedett a repülő, a nyomás miatt folyamatosan nyelni kellett. A szája kiszáradt a cigarettafüsttől, meg a torka is fájt. Már megbánta, hogy műanyagból itta a hazai sört. Legközelebb csak export Becks üveget vesz. A sörtől állandóan bőfögnie kellett. Abban a percben, ahogy meghallotta a jelzést, hogy az utasok kikapcsolhatják az öveiket, rögtön el is ment a WC-re. Megmosta az arcát. A tükörben észrevette a vállára írt számot. A pupillái ki voltak tágulva a fáradtságtól, a szeme fehérje pedig vörös volt a füsttől. Derengett is neki valami, mintha táncolt volna tegnap valakivel. Kár, hogy nem volt több ideje. A híres *gulas*-ra. A *spa*-ra. Legközelebb a firkát a válláról, és visszament a helyére.

Lapozgatta a fedélzeti újságokat, melyek a csípős magyar konyhát reklámozták és az autentikus törökfürdőket. Az olvasástól rosszul let. Az újságot visszatette az ülés előtti zsebbe, és leellenőrizte a papírzacskókat. Nem tetszett neki ez a város. A járdaszegélyeken átütött a fű, málott a vakolat. Tönkretett padok a parkokban, nyikorgó villamosok mindenütt. A nők műanyag bevásárló szatyrokkal közlekednek. Az idősebbek fáradtnak tűnnek, a fiatalokon pedig túl sok a smink. Kibontotta a háromszög alakú szendvicset, és kért egy pokrócot a stewardestől. Nem a légkondicionáló zavarta. Csak szundítani akart egyet, mert kezdett fájni a feje attól a sörtől. Megpróbálta felidézni, hogy csókolózott-e valakivel a bárban. Lehet, ha hazaér, át kellene magát nézetnie.

Londonban már hideg van, de az autóbuszokban még mindig megy a klíma. Őt már nem zavarja, megszokta. A turisták a felső szinten ülnek, kabátokban, vacogó fogakkal. Vett egy jegyet a sofőrnél, és leült az alsó szinten. Nézte a barátságos téglahomlokzatokat, melyek tele voltak muskátlikkal, és az emberek színes kavalkádját az Oxford streeten. Va-

lahol azt olvasta, hogy a budapesti parlament a londonira hasonlít. Sőt, nagyobb is. Azonban csak a Duna felőli oldala van felújítva – emlékezett a kilátásra a kételtű autóbusból. A turisták sikoltoztak, ahogy az autóbusz bement a vízbe. A motor hangja megváltozott, a jármű másként kezdett el mozogni, s ők pedig kihajóztak a hófehér parlamentutánnatához. Az épület hátsó része szürke volt. Körül volt véve korlátokkal a közelgő tüntetés miatt.

A régi szép idők és a Camembert

Jean-Jacquesnak kétféle módszere volt a bevásárlásra. Hétközben a nonstop boltba járt a ház alatt. A mélyhűtő boxból kivett egy pizzát, s néha hozzádobott még egy csomag virslit is. Nem számított, mi az, csak pár perc alatt meg lehessen melegíteni a sütőben, vagy fel lehessen dobni a tűzhelyre. Mire a számítógép lejátszotta a Windows rendszerindító dallamot, az étel már kész is volt. Elindított egy filmet, leült a közös nappaliba, s mire a főcímnek vége lett, már meg is vacsorázott. A filmvégi feliratokig már csak cigizett.

Juliana nem sokkal azután költözött hozzá, ahogy megérkezett Budapestre. A srác a lakás költségeit szerette volna csökkenteni, ő pedig nem szeretett volna a városszéli kollégiumban lakni. A hirdetéseket olyan helyekre rakta ki, amerre külföldiek jártak.

– Nem szeretnék itteniekkal lakni – magyarázta mindennemű politikai töltet nélkül. Juliana kíváncsi volt, miért nem lakik a barátnőjével. Ugyanis időről-időre aludt náluk egy magyar lány.

– Jó, ha itthoniakkal jársz, főleg a nyelv és a szokások miatt – mondta Jean-Jacques mellőzve minden romantikát. Emőkére viszont még kevesebb szó is elég volt. Elég volt azt mondani: *Tres jolie*. Nagyon szép.

Péntekenként Jean-Jacques az IBM-es francia kollégáival vásárolt. Ez volt a bevásárlási módszerének a másik típusa. Ez volt az a fajta bevásárlás, amivel ezek a férfiak kimutatták kötődésüket a hagyományaikhoz. A hűtőből, ahol a sajtok voltak, Jean-Jacques kivett egy Camembert feliratút. Majd megmutatta a kollégáinak:

– Nézzétek, ez állítólag camembert!

Erre mindenki nevetni kezdett. Jean-Jacques apja már régebben megmondta, hogy ez a régió alig ért a márkákhoz.

Állítólag erre akkor jött rá, mikor egy rövid látogatást tett a pozsonyi Francia Intézetben, és megállt a Tescóban. Ott egy üveg pezsgőként hirdette magát. Kivette a zsebéből a szemüvegét, feltette, majd hangosan felolvasta a szlovák feliratot:

– Hubert Šampanské.

Majd odafordult az intézet munkatársnőjéhez, aki kísérte őt:

– Ez nem pezsgő, ez nem „champagne”, ez csak pezsgőbor! – majd levette a szemüvegét, és torkaszakadtából nevetni kezdett. Ezt látva a hölgy úgy érezte, most már ő is felnevet. Majd a boroknál sikerült őt újra megnevetetnie. Letérdelt a bevásárlókocsik kezekével összefirkált fehér linóleumra:

– Devant un bon vin, il faut se mettre aux genoux!

Később észrevett egy francia címkével ellátott üveget, amit aztán végül betettek a kocsijukba. Amikor otthon elfogyott, az intézetbeli hölgy nem mert kibontani egy másik üveget a saját készletéből, hogy azzal kínálja meg a vendégét. A kis-kárpátoki borokra esküdött, ahol a szőlőskertek alatt még egy kunyhója is volt családjának. Egyszeriben ott találta magát a saját lakásának kanapéján ülve, és semmi nem volt sem a kamrájában, sem a hűtőjében ami megfelelt volna a vendég ízlésének. Ezért legalább megpróbálta megcsókolni, aminek egy hosszú, francia csók lett a vége.

Jean-Jacques és a kollégái a szupermarketben bókászta. Nyakkendőben, és olyan egyenes háttal, mint akik karót nyeltek, óriási gesztusokkal vágva utat maguknak. A péntek esti házibulira készültek. Mindenki beleszólt, mit vegyenek. Mindenkinek volt valami javaslata, ötlete, megjegyzése. Juliana utálta, hogy Jean-Jacques-nak mindig bele kellett szólnia,

ha főzött, miközben ő a virslijére vagy a pizzájára várt. Utálta, hogy a WC-be Sarkozy vi-gyorgó plakátját ragasztotta, és Carla Bruni sóhajtozós cédéit hallgatta. A legjobban azt utálta, mikor azt mondta, „mint a régi szép időkben”, s ezzel Budapestre célzott.

– Tudod, mi tetszik nekem Budapesten? Nem az, hogy a fiatal lányok, és sajnos az idő-sebbek is, úgy öltöznek, mintha a pornólapok címlapjáról léptek volna le. Tudod, mi? Még az sem tetszik, hogy többnyire valóban könnyűvérűek... Hanem az, hogy itt minden olyan, mint a régi szép időkben! – mondta neki egyszer.

Jean-Jacques azt a Budapestet szerette, ahol a metróban csak fehér emberek ültek. „Mint Párizsban, mikor az apám még fiatal volt.” Az utcákon, a buszokon, a kávézóknak, min-denütt csak fehérek voltak. Bejárta a Terror múzeum minden szegletét, ahol a két rend-szer áldozatainak fekete-fehér fényképeit őrzik. Az előcsarnok közepén egy tank áll, me-lyen fekete olaj folyik végig.

– Egy valami jó volt a kommunizmusban. Tudod mi? Hogy a fél Európát megőrizte a bevándorlóktól. Ez azonban nem fog sokáig tartani...

Jean-Jacques nagypapája Indokínában harcolt. Majommagyat evett egyenesen a nemrég még élő majom nyitott koponyájából. Az összes fényképen olyan hetykén áll, hogy úgy tűnik, az egyenruha gombjai bármely percben lepattannak róla. Jean-Jacques apja gyári munkás volt. Még ma is olyan egyenesen jár-ke-l, mint egy gyárkémény, maga után húzva a cigarettafüstöt. Jean-Jacques éppen Budapesten találkozott a nagyapja világával.

Nem akart kapcsolatba kerülni az itteniekkel. Ugyanis amikor megszólaltak, amikor meglátta, mit esznek, és ahogy esznek, ahogy mozognak, akkor ez az egész álmvilág ös-szeomlott, és ezek az emberek csak a régi franciák félresikerült másolataivá váltak. Juliana sohasem tudta meg, Emőke mivel foglalkozik. Sohasem maradt annyi ideig, hogy Juliana legalább meg tudja szólítani. Jean-Jacques nem reggelizett. Ivott egy kávé-t, hozzá elszí-vott egy cigit, és elment munkába. A kapuban pedig Emőke az ellenkező irányba indult. *Szíjja!* – intett neki Jean-Jacques. Sohasem tanult meg magyarul. A lakásnak, melyen Jean-Jacques-kal osztozott, nagyon magas volt a mennyezete, stukkók díszítették, és ősré-gi gázfűtése volt. Jean-Jacques télen úgy spórolt a fűtésen, hogy míg haza nem ért a mun-kából, addig Juliana kesztyűben lapozta a könyvet, és húgyúti fertőzésekre való teát ivott megelőzés céljából. Előfordult, hogy elbeszélgetett vele a francia és a magyar politikáról, bemutatta a kollégáinak, és azt is elmondta nekik, hogy mit tanul.

– Ő az én lakótársam, Juliana, Szlovákiából. *Tchéquoslovaquie* – tette hozzá néha ma-gyarázatképpen.

– Filozófiát tanul. Angolul – foglalta mondandóját kerek mondatokba.

Ezalatt Emőke a térdén ült. Őt nem kellett bemutatni. Ha nem ő volna itt, akkor len-ne itt helyette valaki más.

– Amikor magyar lányt készülsz megszólítani, akkor hármat tippelhetsz, hogy mi lesz a neve. Érdekes neveik vannak, de mindegyiknek ugyanaz – nevetett Jean-Jacques a fan-tasztikus észrevételén. Juliana végre megértette azt az idélen pincért, aki mintha direkt nem vette volna őt észre, amikor nemzetközi csapattal volt körülveve, és háromszor kiáltott fel:

– *Large Pilsner, please!*

Jean-Jacques is csak Pilsenit vagy francia bort ivott.

Egyik reggel ott találta Emőkét a konyhában. Cigizett. Arcáról csíkokban folyt le a szemfesték. Meglepte, hogy nem szedte le a sminkjét éjszakára.

– Hogy vagy? – kérdezte tőle magyarul, de örült, hogy Emőke nem volt valami beszédese kedvében, mert úgysem értette volna a választ. A magyar nyelvtanulásra a sok más teendő mellett nem volt ideje. A fürdőszobában folyt a víz. Jean-Jacques épp borotválkozott.

A kikapcsolt fűtőtest csak úgy ontotta a hideget. Emőke egy csipke kisanadrágban és a scrác ingében üldögélt. Egy mentolos slim cigi mellett melegegett. Becsapódott az ajtó. Jean-Jacques nélküle ment el. Emőke felállt, kérdezett valamit. Juliana megértette, hogy kávé szeretne csinálni. *Feketét.* Az örölt kávé hagyta felforrni a vízben, ettől a konyhában kellemes illat szállt fel. Juliana minden reggel csak valami instant kávé öntött le, ami úgy bűzlött, mintha leégett volna. Beleszipantott a kávéillatba, és feltartott hüvelykujjal jelezte tetszését Emőke felé, aki erre szó nélkül levett egy másik bögrét, és neki is töltött.

Egy ideig csendben ültek, amíg Juliana azon gondolkodott, hogyan adja Emőke tudtára, hogy neki is idegeire megy már ez a Jean-Jacques. A konyhából rá lehetett látni a WC-ajtóra. Kinyitotta, és letépte a falról Sarkozy vigyorgó képét. Emőke csak csendben nézte. Ahhoz, hogy az üzenet még világosabb legyen, a plakátot apró darabokra tépte, beleszórta a WC-kagylóba, majd lehúzta. Emőke nevetni kezdett. Odament a hűtőhöz, kivette a valódi camembert-t a pénteki bevásárlásból, kinyitotta a szemetest, és beledobta. Utána kivett még valami kereket, amit Jean-Jacques a sajtok mellé tett a polcra. Juliana ledöbbsent, ahogy a Fidorka is a szemetesben landolt. Ezt a többi édességgel együtt hozta még otthonról Jean-Jacquesnak, aki nem kérdezte meg, hogy mi az, így azt a sajtok mellett hagyta érni. Ezen nevettek most együtt Emőkével. A Fidorka hamarabb került a szemetesbe, mintsem Jean-Jacques kibontsa és rájőjjön, hogy milyen érthetetlenül undorító camembert-t gyártanak Szlovákiában.

Isteni, csodálatos

Letette a még gyöngyöző poharat az imbolygó asztalra, átlépdelt a kabátokkal teleagatott székeken, és próbálta kitalálni, hová jutott a beszélgetés, amíg ő sörért volt.

– Amikor lefeküdtem, elkezdett simogatni. Tényleg nem tudtam, mit tegyek. Végül felkeltem, és kimentem az erkélyre. Egy egész doboz cigit elszívtam. Csak akkor jöttem vissza, amikor már aludt.

Szerette volna megtudni, kiről beszél éppen Cristina.

– Jackieről. Amikor nálam aludt a *White Party* után – felelte Cristina.

– Tehát Jackie le akart veled feküdni? – kérdezett rá Juliana burkolatlanul. Jackie a szemeszter végén visszarepült az Államokba, Amerika déli felére a férjével.

– Ezeket a képeket akkor készítettem, mikor tizenhat voltam. A szüleim kertjében nyíltak a magnóliák, éppen levágattam a hajam, és mindent nagyon komolyan vettem – mutat rá Jackie a felnagyított képekre, melyekről egy bizzar frizurájú lány néz vissza. Saját magát fényképezte.

– Nagyon szégyenlősnek tűnsz, de egyúttal nagyon szexi is vagy – mondta Juliana.

– Pontosan így éreztem magam akkoriban.

Jackie tovább lapoz az *art works* feliratú mappában, ahogy ő nevezi a munkáit. *Art school*-ba járt, és arra vágyott, hogy láthassa Európát. Az iskolából ez a mappa maradt, és a tartozásai. Az egyetlen lehetőség, hogy eljuthasson *low key* áron, vagyis nagyon olcsón Európába, az volt, hogy olyan iskolába jelentkezik, ami ösztöndíjat ad. Arra már nem emlékszik, hogyan választotta ki Budapestet. A hűtőjében egy felbontott szardíniásdoboz és egy alma volt. Semmi több. Ezzel kínálta meg Julianát. A szardíniákat kitette egy tányér-

ra, az almát pedig elfelezte. A WC-papírból pedig szalvétát tépett. Valami bizarr népzene telt be. Ahogy leültek az asztalhoz, Jackie felugrott, és lefényképezte a szardíniákat:

– Awesome, beautiful! – nevetett.

Karácsony előtt Jackie elküldte neki a saját *art* csomagját – budapesti lakások lefényképezett beltereit. *Oldschool* bútorok, magas mennyezet, padlások, gázbojlerek, kályhák, fakeretek a szétfagyott ablakokon és ajtókon, régi csillárok és szőnyegek...

– Nem értem, miért dobják ki az európaiak ezeket a bútorokat, és miért vesznek helyettük újakat az Ikeából. A szüleim házában százéves bútorok vannak, és még mindig használjuk őket. Ha férjhez megyek, akkor ezeket is viszem magammal.

Nem sokkal ezután Velencébe utazott, és hozzáment a barátjához. A barátja volt az, aki ezzel a romantikus céllal utazott ide az Államokból.

– Elmegyünk vonattal Budapestről Velencébe – mondta.

Julianát meglepte, hogy az amerikai elképzelés szerint Budapesttől Velence csak egy ugrásra volt. Körülbelül úgy, mint ahogy neki Budapest Pozsonytól.

Jackie visszatért a forró, nedves levegőjű délre, a szülei óriási házába, ahol még a rab-szolgatartó időszakból maradtak ott a szekrények. Egy óriási kert is tartozott hozzá magnóliákkal, melyek alatt valamikor lefényképezte magát. Becsomagolt pár bútort, és elutazott a férje után. Az a Jackie, akinek egy alma volt a hűtőjében. Az a Jackie, aki még mindig fizette az *art school* iskoláját. Az a Jackie, aki műanyag dobozokban hordta az ebédjét, és az egyetemi étterem mikrójában melegítette meg. Az ösztöndíja napokra be volt osztva. Naponta spagettit evett a McDonald'sból összegyűjtött ketchuppal.

Tudod, mit rendeltünk a szertartás után? Spagettit! – írta neki Velencéből.

A ruhámat szándékosan összepiszkítottam a paradicsommártással. Awesome, beautiful!

Az a Jackie, aki a velencei út előtt újra lenyírta a haját, és újra lefényképezte magát. Juliana és Cristina segítettek neki. Elővett egy ollót, egy tompát, amit hátul talált a fiókban. *Oh, I didn't know I had scissors!* Cristina hátul segített neki levágni a haját, és kiegyenesítette a rosszul lenyírt részeket elől is. Ahogy a haj hullott a földre, Julianának minden fázist dokumentálnia kellett. Azonban ahelyett, hogy a fényképezőgépbe nézett volna, csak Jackie-t nézte a tükörben. *Awsome, beautiful!* ■ ■ ■

Dósa Annamária fordítása

Zuska Kepplová (1982) : szlovák író. 2011-ben a *Buchty Švabachom* (Bukta gót betűkkel) kisregényével debütált. Dramaturgiát és forgatókönyvírást tanult a pozsonyi művészeti akadémián, majd összehasonlító gender-kutatást a budapesti Közép-Európa egyetemen. Legújabb kötetét, *57 km od Taškentu* (57 km Taskenttől, 2013) a szlovákiai Anasoft Litera 2014 díjra jelölték.

Dósa Annamária (Losonc, 1982): szakfordító, műfordító. Jelenleg Budapesten él. Érdeklődési területe a kortárs cseh és szlovák irodalom. Eddigi műfordításai az *Élet és Irodalomban* és a *Magyar Lettre Internationale*-ban jelentek meg. Doktori értekezésének témája a horror megjelenési formái a magyar és cseh kortárs irodalomban.

A közönség

Szépen lassan lényegtelené válik a ruhám színe.
Aztán a hossza, mérete, fazonja – a mindenem fazonja.
Jelentőségét veszti, hogy eszem, iszom, hogy lélegzem.
Nem érdekellek majd.

Napok óta ott rohadok melletted az ágyban,
te meg csak mondd nekem.
Sosem azt, ami történt, hanem ami történhetne.
Csupa lehetőség.

Előbb vagy utóbb beléd eszi magát a szagom,
és valószínűleg azt is elfelejted, hogy baj lehet.
A hányás sem közönségesebb a szeretkezésnél.

Talán gyanús lesz neked,
amikor a zoknimmal együtt esik le a lábfejem is az ágyról.
Még nem tudom, hogy csak bocsánatot kérsz,
vagy be is takarod.

Vágás

Akkor már órák óta szedtem ki a lefolyóból a hajcsomókat.
Már undor nélkül nyúltam a ragacsos szálak után, amelyeket
szappanmaradék ragasztott eggyé, és ezrével tömködtem a kukába.
A gubacsok lábakat növesztettek.
Kimásztak a tejes dobozok és tojáshéjak közül, be az ágyam alá,
ellepték a lakást. Már a ház oldalán ólálkodtak,
mikor meguntam irtani őket.
Majdcsak lepotyognak maguktól.
Majdcsak eltűnnek.
Eldöntöttem, ezentúl kopaszodni fogok.
Akkor talán jobb lesz. Én feladtam.

Czucz Enikő (1990): a pozsonyi Comenius Egyetem
magyar–filozófia szakos hallgatója. Hodosban lakik.

Egyenlő rész

Azokból a kockákból építkeztem, amiket nem szedtél el.
Hagytam, azt mondták, te vagy a gyengébb.
Anyu gyakran emlegette azt is, hogy te nyomok nélkül jöttél,
A lila hegeket a hasán én csináltam.
Azóta is a maradékkal kell szöszmötölnöm,
hogy a halvány csíkok mentén eljussak a gyerekkorig.

Tükrök

Anyám mindig megszidott, ha egy tükröt összetörtem.
Attól félt, hogy hét évig lesz szerencsétlen.
Mégis, talán épp az ilyenek miatt, örökre szerencsétlen maradt.
Ami engem illet, sosem hittem az ilyesmiben,
a tükröket meg amúgy is utáltam.
Néha még most is találok szilánkot a bőröm alatt.
Neki úgy tűnt, egy másik világot török szét.
Persze tudtam, rajta kívül senki sincs mögötte.
Most már attól félek, ott ragadtam egy csillogó darabban,
és hogy a tenyerem nem viszket eléggé.

Szabadulás

Gyerekként a nyarakat mindig mamáéknál töltöttem.
Itt, a kertben és az ólak körül kellett volna emberré válnom.
De egy este jött valaki, hogy minden a rossz helyen,
nézzék, itt a rajzon. Két hónapunk van.
Végül a házukat meghagyhatták.
A dózerokat együtt figyeltük.
Az öregek sírtak.
Én csendben néztem.
Nekik maradt egy térképük a semmihez.
Én még nem voltam ember.

Vörös Gergely (1992): a pozsonyi Comenius Egyetem angol-filozófia szakos hallgatója. Légen él.

Séta a várban

„Ez már a vár?!“

Szinte véletlenül.
Egyre kellemesebb lett a séta.

*(Ahogy Pestről innen is, onnan is,
ebből, amabból az utcából is,
néhol érzéksalódottan
a házak sora közt, mintha nem is lenne a Duna,
közvetlen a „Császár”.)*

Útnak mégis távolinak tűnő le a Nyugatitól,
majd a rakpart hossza, s át
az Erzsébet-hídon, a Tabán, az álltukba
bolygó hársak, s egyszerre,

a külső várfal! A kapuja nyitott.

Út közben, ez hozzá tartozik, egy errefelé élő
idős asszony (valószínűleg nagyot káromkodtam,
mikor Artúr átrohant egy autó előtt)
rám pirított – inkább megjegyezte –, „Megijedhetett a kutya,
olyannyira csúnyát mondott,
ezért nem hallgatott magára.”

A kapu előtt tiltó tábla:
„Póráz!” és „Csak szájkosár!”,
este lett,
kivel is kiabálhatnék.

Artúr megbolondult a zajgó
kavicson, elkezdett kergülten futkosni.
„Övé a vár!”
(Nem kellett volna káromkodnom.)

A távolról narancsra világított falak:
bent tündérkertbe lassult emberek
(a kavics, a vasútállomások nyűgös,

édes és förtelmes kavicsa), párok fonódnak,
egy-egy csapat buli előtt iszik, szív. A padokra
Artúr ugrál, föl-,
körbeszaglász,
álméltatlankodom,
de mindenki szereti.

„Itt vagyunk! Kutyahaverem!”

a vár esti színeivel.
S a fokról:
„*alant*”,
ahogy nyüzsögni *szoktunk*.

Egyszer úgy esett,

hogy észrevette magát
a tükörben. Megugatták egymást,
készenlétbe helyezkedtek, ugrásra
provokálódtak.

Aztán eluntuk a játékot, a család
másra figyelt.

Amint egy ronggyal
bajmólódott, eszünkbe
jutott, de már nem úgy lett,
hogy láthassa az ellenképét.

Azt értette, hogy a tükörrel
akarunk valamit, előtte járkált,
de már nem akként
esett neki a fény.

Piciben

Artúr, a kutyám, csak miattam nem szabad.
Ha éhes, mondja.
Ha szomjas, mondja.
Ha tavasszal ügyeskedik, s maga alá gyűri
a műgyapjú takarót, tudom, mit szeretne.

E szem összes hamissága
az элем böködött labda
körül eljátszott közönyösség.
Elpillant, mint akit nem hoz lázba a vad.

Nyúlhatok a labda után, várhatok is.
Előttem a *múlt*,

nem tudja, mikor csak vakkantgató
patkányzsák volt, ugyanezzel a „manöken” fejjel,
már (sőt, még inkább
elesettek
piciben) ezek a *gesztusok*.

„Uriember az íróasztalon kívül legyél”

A regényírók nem túl barátságos emberek. Arról pedig végképp a legritkább esetben beszélnek, hogy hogyan írnak regényt. Ha mégis, ott érdemes figyelni. Kőrösi Zoltánnál jártunk.

Amikor felhívtalak, hogy találkozunk, mert regényt szeretnék írni, két dolgot javasoltál. 1. Hogy egy mondatban tudjam összefoglalni, íróként mit akarok mondani a regénnyel, 2. hogy mindenképpen ragasszak össze A4-es lapokat és tegyem magam elé, hogy meglegyen a szerkezet, és először oda írok bele mindent. ■ Hogy pontos legyenek, ezt már akkor mondtam, amikor a legjobb meggyőződésem ellenére valóban találkoztunk, mert nem tudtalak lerázni, látszott, egyszerűbb, ha találkozunk. És neked ilyesmiket mondtam, de magamban egészen mást gondoltam. Például azt, hogy miként gondolja ez a messziről jött marha, hogy majd leülünk, én meg elmagyarázom neki, hogyan kell regényt írni. Mintha létezne egy lerajzolható, átadható techné, és csak elhatározás kérdése volna, hogy valaki neki veselkedik-e. Ehhez képest megdöbbsentett, hogy az a marha tényleg így gondolta, én meg azon kaptam magam, hogy úgy magyarázok, mintha valóban tudnám, hogy miről és mit akarok mondani.

Az a bizonyos egy mondat pedig egyáltalán nem valami ködös, küldetéses duma, sőt. Úgy gondolom, meg kell lennie annak az egyszerű, kijelentő módú tömondatnak, csak éppen nem tartozik másra, mint rád. Mert nem kerülheted el annak a tisztázását, miért is piszkítod össze a papírokat, félreértett kevélység, önkeresés, öngigazolás, élvezet vagy mifene vezet. Vagy más nézőpontból: csupán író akarsz lenni, vagy mondani másoknak valamit. Irodalmat akarsz csinálni vagy írni szeretnél. Nem mintha a szándék minősíthetné a végeredményt. Az a bizonyos mondat, vagy nevezzük talán szándéknak, mottónak, semmiképpen nem a regény összefoglalása; hanem annak az elhatározásnak a megnevezése, ami mozog benned, amikor a regényt írod. És ha egy kicsit is jót akarsz magadnak, ne is mondd ezt el másoknak soha. Hiszen ha egy mondatban összefoglalhatnád a regényt, mint a Vörösmarty téri könyvvásárrban a napon üldögélő, verejtékező dedikáló a tébláboló vásárlónak, akkor minek azt megírni? Akkor állj be copyrighternek. Mellesleg Salman Ruhsdie csinálta azt is, és azért elég jól kijött belőle. Különben is: ha azt kérdezed, hogy minden regény összefoglalható-e egy mondatban, vagy hogy elég-e egy-egy ötlet egy regényhez, akkor már semmi kétség, teljesen értelmetlenül beszéltem neked órákon át. Éppen az ellenkezőjét gondolom. Ha szerencséd van, és a magad számára meggyőzően meg tudod fogalmazni a szándékodat, onnantól átkapcsoltad a létezésedet. Felnyitottad a zsilipeket, és a teremtet világod vizei összekeverednek a hétköznapijaid tócsáival, mindenféle csordogálásaival. Éppen ez a regényírás legnagyobb büvölete: kitágítja a létezés határait. Szerintem ez örületesen jó érzés, és valamire való alkotó, csináljon képet, széklábat vagy regényt, nem is adhatja ennél alább. Az áramlat meg akkor is áramlat, ha a fürdőszobátükről előtt ordítasz a fogkrémes tubusba, nem pedig a Madison színpadán állsz az őrzöngő tömeg előtt – rossz regényt is lehet elhivatottan írni.

Mi van az összeragasztott lapokkal?

■ Hát mi mást tehettem volna a hülye kérdésre, mint elmondani azt, ahogyan én dolgozom? A novella írása (s talán a vers is, azt nem tudom) általában bír azzal a kitüntetett pillanattal, amikor egyszeriben minden világosan megjelenik előtted. Azt a hasonlatot szoktam erre használni, hogy ilyenkor a maga teljességében és tökéletességében feltűnik előtted egy fa, a gyökérzetének bogaitól a levelek erezetéig, s onnantól arra való az erőfeszítés, hogy ezt a képet a lehető leghűbben megörökítsd. Ötlet és megírás. A regény írása viszont életforma, ami jó esetben tele van ilyen epifanikus pillanatokkal, meg persze az azokból való kijózanodásokkal is. Van, aki cédulákat használ, van, aki mást – mondjuk egy végtelenített papírhengert, vagy mindent megőrző laptopot –, nekem nagyon fontos, hogy már a keletkezés kezdetétől lássam magam előtt a szerkezetet. Számokkal, vonalakkal, jelekkel. Történetrészekkel, hurkokkal. A prózaírás egyik legfőbb lényege mégiscsak az információk időben való elhelyezése a regény nevű térben, és nekem ehhez a szó szoros értelmében is látnom kell, hogyan épül fel a szerkezet, hogyan ágazik, milyen rajzolatot ad. Ahogyan pl. Eötvös József sem véletlenül alkotott meg egy teljesen szabá-

lyos klasszicista építményt *A falu jegyzője* jellemeivel, szerkezetével, úgy én is erősen hiszek a regényszerkezetnek ebben a jelentésrétegében, függetlenül attól, hogy az olvasónak erről jórészt fogalma sincsen. Érzi, de nem tudja. Az összeragasztott lapokon kirajzolódó szerkezet egy partitúrához hasonlít, amiből, amikor a tényleges szöveg írását megkezded, akkor születik a legjobb zene, ha improvizálni tudsz.

A regényeidet olvasva végig az volt az érzésem, hogy minden előre elrendelt helyen van. Ezek szerint azért maradnak fehér foltok.

■ Ha azt érzed, akkor te hálás olvasóm vagy, meg a mesterség technikai része is talán jól működik, de szerencsére az írás igazi élvezete a tervtől való eltérés. Ha nem így volna, akkor mi a fenének kellene megírni a regényt? Akkor csak színezgetnénk a kifestőt. A regény nem csak azt az időt olvasztja be, amit az elmondani akart történet hordoz, hanem azt is, amit te élsz meg az írás során. Az elhíresült tanítás, amiben Hemingway arról beszél, hogy minden nap akkor kell abbahagyni a munkát, amikor a legjobban megy, ez nem csak a folytathatóságról szól, hanem arról is, hogy a nem effektív írással töltött órák „tudattalansága”, vagy ha úgy tesszük: az éppen nem író tudatalattid rendre okosabb és türelmesebb, mint az hinnéd. Elmegy egy este, egy éjszaka, s felébredve nem csak könnyedén írod tovább azt, amit előző nap annyira bonyolultnak és nehéznek éreztél, de ráadásul világosan látod a hibákat, amit elkövettél. A türelem okosság is. A szerkezet, az előttem fekvő, illetve falra szögezett nagy, fehér lepedő, a rajta látható partitúrával, tervrajzzal éppen azért kell, hogy vissza-visszatalálj az útra. De ha nem tudod elengedni a pórázt, ha nincs a nyelvnek, az írásnak szabadsága, kiszámíthatatlansága, az a bizonyos erősebb lét érintése, amiről Tandori beszélt, akkor ez az egész nem más, mint munka. Azt pedig, azt hiszem, csakis a technikáért nem érdemes erőltetni.

Beszéljünk a komolyzenei modalitásról. Ezt a szövegeid, a szövegek egyik jellemzőjének nevezted. Hemingwaynél láttam ezt, igaz, ő atmoszférateremtésre használta főleg.

■ Szerintem Hemingway inkább ismétlési technikával él, mint nyomatékosítással, igaz, még az ő tömör szövegeiben is óhatatlanul modulálódnak ezek az elemek a kontextus által. De nem vagyok ebben biztos, nekem ő kevésbé fontos, mint például neked. Számomra a moduláció, hogy maradjak ennél a zenei szakkifejezésnél, részint valóban a legtisztább zenei elképzelések szerint működik (legalábbis én így hiszem). Ahogy nincsen racionális magyarázat arra, hogy pl. Vivaldinál a szabályos hangközönként modulált hangsorok olyan végtelenül egyszerű ismétlődése miért kelt a hallgatóban elragadtatást, úgy a nyelv is bír ezzel a fantasztikus erővel, csak éppen itt a kottát a történet és a történetben hordozott idő jelenti. De a visszatérés, a moduláció szerintem ugyanaz.

Más kérdés (nem más), hogy a készhez közeli regénytestben aztán ezek az elemek igenis, fogják, tartják egymást, tudatosan és nem tudatosan összekötődnek. Nem csak hiszek ebben a hálóban, de éppen a falra szögezett fehér lepedőm révén látom is. Bizonyos értelemben persze ez csak játék, de szeretném azt hinni, hogy mint a jobban sikerült játékok, jelent valami olyat is, amiről nem feltétlenül beszél. Vagy valami olyat, amit nem feltétlenül kell elmagyarázni, jobb inkább csak megérezni.

A próza ritmizálása viszont ösztönösebb ennél. Gyakorló prózaírók tudják, és vagy zenei, vagy a légzés leírásával összefüggő hasonlatokat használnak annak a megnevezésére, hogy a mondat felütése, mondjuk így: „belélegzése” igenis megszabja a mondatban elkövetkező tagmondatok számát és hosszúságát. Egyszerűbben fogalmazva: a mondatok ritmusát. Éppenséggel ez egyébként buktató is lehet: magam is sokszor vagyok úgy, hogy fogalmam sincs, merre fog kanyarodni a mondat, de a ritmusát és a hosszát pontosan hallok már előre. No, ilyenkor kell aztán egy kicsit visszalépni, nem csak szerényebbnek lenni, de rontani is, megdöccenteni a nagy ritmusosságot. Egyébként ugyanez igaz a regény szerkezetére is: nem szabad engedni a kiszámíthatóság csábításának.

A *Magyarkáról* tudni lehet, hogy a főhőst élő emberről mintáztad. Meddig mehetsz el a valóság felhasználásában? Illik ilyenkor szólni az illetőnek? Lehetsz szerelmes regényíró?

■ Ne bolondozz, ha komolyan veszed a regényedet, akkor úgyis mindent magába olvaszt. Nincs olyan, hogy valóság, és nincsen szemérem sem. Füst Milánt parafrázálva: a valóság és a tények legfeljebb szégyellhetik magukat. Egyébként nem is használnék ilyen kifejezést, hogy pl. a *Magyarkát* egy élő emberről mintáztam. Nincsen mintázás. Van egy személy, akinek az élete megjelent azokban a mondatokban, amiket elmondott nekem, s van egy másik, aki az én mondataimban kelt életre. Párhuzamos létezések ezek, s még azt se merném gondolni, hogy a *Magyarka* címmel megjelent szöveg értékesebb volna annál a nyers halmaznál, amit először feljegyeztem. Másnak más, hiszen az én beszédem és az én időm is benne van, se nem én, se nem ő. Mindez azonban közömbös a kódrendszerek szempontjából, ahogyan a befogadók közelítenek egy-egy alkotáshoz, szöveghez, ha közelítenek egyáltalán. Sok különösség történt már ebbe az értelemben a szövegeimmel, helyesebben a szövegeimmel + a világgal + velem, mert ezekben ki-ki mást tudott vagy mást akart felismerni. Így aztán megesett már, hogy beszélgettem önmagam négyévesen bekövetkezett haláláról olyan emberekkel, akik ezt egy regényemben olvasták, és ezért pontosan emlékeztek is rá, úgy értem, rám és a halálomra is. Menekültem egy feljelentéssel fenyegetőző asszony elől, aki azt gondolta, hogy a titkosrendőrség révén jutottam az életéhez. Sértettem meg barátomat, aki a tönkrement házassága intim tragédiáját mesélte el nekem, nem gyanítva, hogy íróval beszélgetni veszélyes, és mire a történetük egy novellában megjelent, ők újra kibékültek. Minden csak nyersanyag, akármilyen durván hangzik is ez. Úriember az íróasztalon kívül legyél. Legfeljebb annyit tehetsz, hogy betartasz bizonyos társasági közlekedési szabályokat, ha a tudatában vagy azoknak. Ezt szerintem meg is kell tenni, nem csak szólni, de kérdezni is. Sőt, én a *Magyarka* esetében még szerződést is kötöttem.

Mennyit írsz egy nap, ha benne vagy egy regényben? Hogyan csinálsz erre időt?

■ Írás alatt, gondolom, most azt az időt érted, amíg a szó szoros értelmében ott ül az ember az asztalnál, gépnél, és veri a billentyűket. Az igazán jó munkamenetben három fázis különül el. Az első a reggeli felkeléstől kezdődik, jó esetben már tele türelmetlenséggel. Nem csak azért, mert az előző nap abbahagyott szöveg folytatásra vár, hanem mert az éjszaka benned/rajtad, és a benned mozgolódó szövegen és történeten is dolgozott. Így aztán, amikor reggel odaülsz, mindig az előző nap utolsó szövegrészeinek az újraolvasása és kijavítása a legelső, hiszen sokkal tisztábban, élesebben látod a mondatokat, mint annak előtte. Viszont a javítás azonnal át is vezet a folytatásba, vagyis az új rész írásába, s az tart, ameddig a lendület sodor. Az én gyakorlatomban a jó napokon ez körülbelül három-négy óra, aztán kifogy a szufla. Ha teheted, ilyenkor kell elmenni sétálni, úszni, esetleg beszélgetni is, emberek közé. Na jó, azt csak óvatosan. Főleg írók közé menj, arra tényleg vigyázz. Igaz, akármit is teszel, a fáradtság és elégedettség úgyis elhomályosít, csak lebeg körülöttes a világ. Késő délutánra aztán már józanabb lehetsz, és ha nincsen más kötelezettség, ilyenkor célszerű elolvasni azt, amit az előző napon, és a mai délelőtt írtál. Ha van olyan része az írásnak, ami a leginkább a hivatali munkához hasonlít, akkor ez a szakasz az. Helyesírás, stilisztika, központosítás és megfontolás, ezek mind ilyenkor tudatosulnak. Este meg a legjobb vagy megint sétálni egyet, vagy bármi olyat tenni, amiben elveszíted magadat. Lehet az sör vagy jó vörösbor is, de nálam jobban működik a focimeccsek bámulása, vagy a zenehallgatás. (Esetleg együtt mind.) Olvasni nemigen lehet, vagy ha mégis, akkor csak a regényhez képest. Az elalvás után már arról szól újra, hogy mi is fog történni reggel, amikor felkelsz. Ami annyit is jelent, hogy sokszor fel kell kelni a félálomból, odatenni a fejed mellé a noteszt, felírni, feljegyezni ezt-azt, rögzíteni egy-egy mondatteredéket, ötletet, tudva, hogy az éjszaka majd úgyis dolgozik.

Hogy ez így mennyi órát tesz ki, azt nehéz volna megmondani. Szerintem nem is az a kérdés, hogy miként csinálsz erre időt, hanem az, hogy a gyakorlati élethez szükséges időket hogyan tudod ebből kiszakítani. Főként, ha még dolgozni is kell járnod, hogy megélj. Vagy ha vannak barátaid, akik különböző ötletekkel piszkálnak folytonosan.

Amikor regényt írsz, beszélsz róla? Kikéred bárkinek is a véleményét útközben?

■ Arról még csak-csak beszélek néha, hogy dolgozom valamin, már azért is, mert ezt az obligát kérdést mindig felteszik egy írónak. Esetleg homályosan arról is tudok mismásolni, hogy mi a célom vele, de ennél többet szerintem képtelenség mondani. Tudom, hogy például Hrabal addig-addig mesélgette a történeteit, leste a hallgatóit, hogy mi működik és mi nem, míg végül csak le kellett pattintania a szöveget az atommeghajtású gépén... Ami a gyűjtés részét, a talált és ajándékba kapott történeteket illeti, az nekem is fontos, hozott anyagból dolgozunk... de az éppen írás alatt álló regényemről mesélni nem tudok és nem is akarok. Visszatérve a Vörösmarty téri hasonlathoz, ott szokták megkérdezni az olvasójelöltek, miközben úgy tartják a kezükben a könyvet, mint fél kiló döglött halat, hogy elnézést kérek, miről szól ez a regény?

Elnézést kérek, az életről.

Amire aztán vagy megsértődnek, vagy nem.

Na, hát ennyit tudnék mondani akkor is, ha megkérdeznék (mindig megkérdezik!), hogy most éppen min dolgozom.

Elnézést kérek, regényen.

Ami pedig a véleménykérést illeti: csakis akkor olvastatok el szöveget valakivel, ha azt nagyjából késznek gondolom. Ez a valaki amúgy nem túl széles kör: lényegében Mészáros Sándort és a feleségemet jelenti. A kettő nem keverendő össze.

Szerinted van olyan, hogy tökéletes regény a magyar/világirodalomban? Kik a folyamatosan újraolvasott szerzőid?

■ Soha nem gondoltam erre, és nem is tetszik ez a kérdés. Mit jelentene egy regénynél az, hogy tökéletes? A legek és a tökéletességek szerintem idegenek attól a társalkodástól, amit az olvasás jelent. *A sors talánság, A feleségem története, a Száz év magány* vagy az *Iskola a határon* fantasztikus remekművek, de én nem tudom, mi az a tökéletesség. Milyen más elolvasni például az *Aranysárkányt* gimnazistaként és aztán újra felnőtt fejjel! Mind a két olvasásra lenyűgöző, pedig mennyire távol van a két olvasat egymástól... Ottlikot, Ruhsdie-t, Füst Milánt, néhány Garcia Márquezet, Saramagot, Llosát, Kafkát rendre újra a kezembe veszem, és bele is felejtkezem. Azt hiszem, az életkorommal engem is elért az, hogy eltolódott az újraolvasások aránya az újak olvasásának hátrányára. Nyilván ebben az is benne van, hogy jó lenne sokkal többet nem íróként olvasni, de ez sajnos, csak ritkán sikerül. Cserébe talán a bennem lévő árnyékok másként válaszolnak az újraolvasott szövegekre.

Vendégszövegek. Mit gondolsz róluk? Tudom, hogy hatalmas Kertész Imre-rajongó vagy, de például jelölöd, ha átveszel valamit. (Lásd: a legutóbbi ÉS-novelládat)

■ Nem mondanám Kertész-rajongónak magamat, mert azt gyanítom, hogy a rajongás a feltétel nélküli elfogadással rokon. *A Sors talánság*ot például nagyon szerettem, nem is tudom, hányszor olvastam, mint ahogyan a Kaddisht is, de akadnak olyan kötetei is, amelyekhez nem fűz semmiféle kapcsolat. De ha már nála tartunk, emlékszem, milyen fantasztikusan olvasta fel Márai naplóit a rádióban: az például igazi újraírása volt azoknak a műveknek. Na, úgy olvasni, az jó lehet!

Ami a vendégszövegeket illeti, nincsenek különösebb skrupulusaim, különösen akkor, ha magamtól csórok részleteket. Ezt egyébként gyakran megteszem, és nem is mindig azért, mert tudok róla. Előfordult már, hogy roppantul örültem egy régi jegyzet megtalálásának (notesz!!!), meg is írtam belőle a regényhez, ami kellett, majd rájöttem, hogy elkövettem azt már szinte szó szerint évekkel azelőtt. (En-

nyit a fejlődésről egyébként.) Máskor viszont nagyon is szándékoltnak emeltem át korábbi könyveimből egészen hosszú részleteket, egyszerűen azért, mert kellettnek oda. A mások műveiből való kiemelésekkel bonyolultabb a helyzet, mert olvasások során gyakran jegyzetelgetek, írogatok, és a notesz gonosz tégely, ahol könnyen összeolvadnak a tudások. Vagyis előfordul olyan is, hogy utólag jövök rá arra, hogy tulajdonképpen vendégszöveget használtam, amikor a remek feljegyzésemmre támaszkodtam... És előfordul olyan is, naná, hogy bejelölök, megtalállok mondatokat, bekezdéseket, és aztán azokat beolvasztom a saját nyelvembe. Jelölöm vagy nem, ebben egyáltalán nem vagyok következetes. Illetve regényszövegben soha nem jelölöm, az nem tartozik az olvasóra, legfeljebb a kötet végén, jegyzetben. Sőt, ha vannak ilyenek, kapott mondatok és bekezdések, akkor majd' mindig nagy segítséget is adnak, biztosságot. A novella, elbeszélés, a rövid szöveg az ilyen szempontból is másként viselkedik: egy-egy citátumnak ott más a súlya, úgy érzem, ott illik jelölni a hivatkozást. De hát mindegy, úgyis minden vendégszöveg, nem? És persze vannak vicces ügyek is: az első regényem fülszövegét az akkori kiadóm a megkérdésezésem nélkül emelte ki a regényből, persze kiválasztva a legjobb szövegrészletet. Azóta se mondtam meg neki, hogy azt egyébként Franz Kafka írta...

Mennyire foglalkozol a kritikákkal?

■ Jó lenne többet és jobban foglalkozni velük, hiszen jó lenne, ha több és mélyebben szántó kritika volna. Leizadt recenziók helyett legalább a helyzet méltóságát átérző elemzői szándékok. Gesztusok helyett szövegek. Azt hiszem, ez általában is igaz, az én esetemben pedig bizonyosan az. És egyáltalán nem tagadom, hogy régebben sokkal inkább érdekelt ez a kérdés, ma már inkább valami rezignált távolságtartás maradt csak. Nyilván, úgy lenne jó kritikát olvasni/hallgatni a dolgaidról, hogy nem ismered azt, aki írta/mondja, s pláne nem ismered, hogy hová írta és miért. Még az is lehet, hogy vannak valahol ilyen irodalmak, ahol létezik ilyesmi, én viszont itt élek, és a jelek szerint ezen nem is tudok változtatni.

Az utóbbi időben magam is elkezdtem újra kritikákat, helyesebben regényértelmezéseket, írói hang-elemzéseket írni, igaz, nem nagyon van ennek befogadói helye. Azt látom ugyanis, hogy az irodalmi életünk pocsék állapotán belül is a kritikairás állapota van a legrosszabb helyzetben, és úgy hiszem, ezen sokat segíthetne, ha olyanok, akik alkotóként művelik az irodalmat, némi alázattal írnának az olvasmányélményeikről, értési kísérleteikről.

Most mind dolgozol?

■ Te most viccelsz velem? Kérsz egy kiló döglött halat?

Egyébként köszönöm szépen a kérdésedet, gyűjtögetek, naná, jegyzetelgetek. Van már összeragasztott papírlapokból lepedőm is az íróasztalon, tele nagy csomó beírással. Szóval egy regényen dolgozom. ■ ■ ■

Jászberényi Sándor (1980): haditudósító, politikai elemző, novellista. Tudósított az Öntött Ólom hadműveletről a Gázai Övezetben, a jemeni szeparatista mozgalmakról, a nigériai lepra- és tuberkulózisjárványról, az egyiptomi forradalomról, a líbiai polgárháborúról stb. Kötete a Kalligramnál: *Az őrdög egy fekete kutya és más történetek* (2013).

Kőrösi Zoltán (Budapest, 1962): író, forgatókönyvíró, dramaturg. Legutóbbi kötete: *Magyarka* (Kalligram, 2013).

„NINCS MENEKVÉS”

EGY CÁFOLHATÓ FELTEVÉS

Krasznahorkai László *Sátántangó* című művének egyik legnagyobb érdeme, hogy egyenrangú értelmezések sokasága előtt nyitja meg az utat. A regény 1985-ös megjelenése óta folyamatosan izgatja az olvasói fantáziát, máig az elemzői figyelem közép-pontjában áll. Dolgozatomban a mű körkörös szerkezetének, a szöveg kezdő és záró szakaszának sajátos összejátszását igyekszem új szempontból megvilágítani.

Fontosnak tartom azonban, hogy a lehetőségekhez mérten kiküszöböljem a Bán Zoltán András által nehezményezett öngerjesztő elméletalkotást.¹ Ezért jellem az alább olvasható okfejtés játékos, inkább az elemetornához, semmint a szakszerű bizonyossághoz közelítő jellegét, de a felállítandó tézis vázlatos cáfolatát is közlöm, minthogy a regényszövegben erre utaló jelekkel is találkoztam.

Kiindulópontul Milosevits Péter trükkregény fogalmát választottam. A *Sátántangó* megfelel a következő meghatározásnak: „Trükkregénynek nevezem azokat a regényformájú prózai műveket, melyek szerzője elveti a közvetlen mimetikus narrációt, és olyan információkat iktat a könyvbe, melyek révén azt a látszatot kelti, hogy az éppen olvasott könyvnek van egy másik létformája is, s a kezünkben tartott regény csak változata egy állítólagos – általában fiktív – »eredetinek«.”²

A *Sátántangó* esetében a regény kétféle létmódja többszörösen is problematikus. Elsősorban a doktor szerepének értelmezése okozhat nehézséget. Az olvasó választásra kényszerül: vagy elfogadja azt a nagyon

is kézenfekvő lehetőséget, hogy a narráció szerint a regény szerzője, s egyúttal a teremtő erő, a szálak mozgatója a doktor, vagy elveti ezt az utat és másutt keresi a titok nyitját. Ugyanis a *Sátántangó* befejezése valóban arra készíti a befogadót, hogy megválaszolja a nyitva maradt kérdéseket. Ennek legjobb módja pedig az újraolvasás. Az újraolvasás így izgalmas feladattá válik, de elvész belőle az első olvasatot jellemző naivitás, gyanútlanág. Az első olvasás felteszi a kérdéseket, a második pedig ezek megválaszolásán munkálkodik. Tehát az első olvasást az olvasó előtt feltáruló információk hiátusos, illetve önvisszavonó működés-módja különbözteti meg a másodiktól. Ily módon az olvasó folyamatosan arra kényszerül, hogy saját, aprólékosan felépített teóriáit újra és újra lebontsa.³ Zsádányi Edit szerint az olvasó így újra és újra csapdába kerül. Hasonló ez az elképzelés Balassa Péter értelmezéséhez, aki szerint a *Sátántangó* egyik fő tematikus pontja a csapda.⁴ A doktor például bezárja magát a regénybe. S ebben áll a *Sátántangó* trükkje: a szöveg önmagába záródásában.

A szereplők csapdába kerülnek, e helyzet felismerése pedig a szabadulás vágyával jár. Ki akarnak törni a szegénységből, a nyomorból, a pusztulásból. Jólétre és nagyobb mozgástérre vágynak. „Menekülési stratégiák mozgatják”⁵ őket. Fentebb már ígért tézisem ezzel a menekülési vággyal áll szoros összefüggésben. A szereplők életét talán nemcsak az alacsony életszínvonal, a nyomasztó telepi légkör mételyezi meg. Elképzel-

hető, hogy a regény világából, a fikcióból, a valóságba igyekeznek kijutni. Elemzésemben, ebben a játékos eszmefuttatásban e hipotézis támpontjait keresem.

A *Sátántangó* trükkje, a szöveg kétféle létmódja e feltételezés nyomán túlterjed a megírottság, a szerzőség szempontjain, és olyan, a szövegtől távol álló – vagy távol állónak vélt – elemek bevonásával létrehozott műalkotássá válik, amely hangsúlyozottan logikai konstrukciónak tűnik, mégsem teszi lehetővé a szöveg átláthatóságát, az esetleges *megfejtés* hozzáférhetőségét. Ehelyett az olvasó éppúgy összezavarodik, mint az alkotástól gyötrődő doktor: „Volt egy pillanat, amikor úgy érezte, menten szétpattan, a dolgok súlyát nem bírja tovább elviselni, hatalmas, elhízott testével szinte már loholt a szobában, míg aztán kiulladva, zihálva visszaroskadt a székbe. Annyi mindent kellett volna *egy időben* átgondolnia, hogy csak ült a hideg, éles fényben, agya szinte *fájt*, s a zűrzavar egyre növekedett benne.”⁶

Ebben az értelemben válik csapdává maga az értelmezés, hiszen a *Sátántangó* éppen sokrétűségével idézi elő az olvasó elbizonytalanodását. Némileg a korábbi értelmezők nyomvonalán haladva meg kell említenem, hogy csakúgy, mint Zsadányi, Györfly Miklós is a lényegi információk hozzáférhetetlenségére hívja fel a figyelmet, szembeállítva ezt a tendenciát azzal, hogy „egyébként rendkívül aprólékos és pontos a tényállás leírása.”⁷ Györfly szerint az összefüggések meglátása, a legfontosabb adatok birtoklása nemcsak a mindenkori befogadótól tagadtatik meg, hanem maguktól a szereplőktől is: „mert a telep vegetáló lényekinek artikulálatlan tudatában ezek a kérdések fel sem vetődnek, ők egyszerűen arra várnak, hogy végre *történjék valami*.”⁸

Mindezek alapján a kitörés szándéka a telepiek számára konkrét cél nélküli belső kényszer, ami azonban nem jár együtt az önálló cselekvés képességével. Ezeknek az embereknek vezetőre van szükségük, csak így állhat előttük valósan a távozás lehetősége. Választott – vagyis inkább választottnak hitt – vezetőjük a meszianisztikus allűrökkel rendelkező Irimiás, aki, ha ugyan vállalt valamilyen szakrális jellegű szerepet, akkor sokkal inkább a bibliai hamis prófétáknak felel meg, semmint a tényleges megmentőnek. Így a telepiek minden bizodalmukat egy olyan személybe vetik, aki nemcsak, hogy nem akarja megmenteni őket, de ez még csak nem is áll hatalmában. Világos, hogy a rejtőzködő, de mégis irányító szerepű doktor, ha erkölcsiekben nem is feltétlenül, de cselekvőerőben magasan Irimiás felett áll. Ugyanakkor még az ő esetében sem lehet kijelenteni, hogy a regényben zajló összes esemény a hatásköre alá tartozik. A doktor sem vezetheti ki a népet a regényből a valóságba. A Radnóti Sándor által „tiszánlátóknak”⁹ nevezett három szereplő – akikre talán jobban illene a *gondolkodó* jelző:

a doktor, Irimiás és Futaki, nem képesek valóban lényeges változást előidézni. Mindhárman megmaradnak a szándék szintjén – a regény szálait pedig valaki más mozgatja, aki még a látszólag szerzővé előlépő doktort is igájába hajtja.

A *Sátántangó* trükkje, a szerzőség kérdése központi problémája a regénynek. Krasznahorkai László ezt a könyv első kiadásának címlapján is jelezni kívánta. Az eredeti terv szerint a *Sátántangó* szerzői név nélkül jelent volna meg, így a figyelem még inkább a doktor alakjára terelődhetett volna. Ez az elképzelés azonban nem valósult meg, Krasznahorkai szerint a Magvetőnél ez 1985-ben fel sem merülhetett.¹⁰ Pedig érdekes következményei lehettek volna a szerzői név nélküli megjelenésnek: egyrészt nagyobb hitelt kapna a *Sátántangó*val kapcsolatban a *szereplők szerzőt keresnek*¹¹ elgondolás, másrészt a regény sokkal zártabbá válna, ha még az alkotói név vékonyka szála se fűzné a valósághoz. Így a fikció szabadabban érvényesülhetne, s kidomborodna a valósághoz való viszonya.

Ugyanis, ha elfogadjuk Krasznahorkai László arra vonatkozó kijelentését, hogy a doktor a reális valóságba szeretné kiírni magát,¹² akkor valóban lehetséges, hogy a szereplők menekülési stratégiái elsősorban a regényből való menekülésre vonatkoznak. S ez hatványozottan igaz a doktorra. Ez a törekvés azonban eleve kudarcra van ítélve. A doktor kudarcra „az emberi pozíció veresége az általa belátott világegyetemben”.¹³ A szereplőknek csak a regény világára van rálátásuk, s ebből a világból mániákus megfigyelése révén a doktor látja a legtöbbet. Ahogyan arra Balassa Péter rámutat, a regény két szélső pólusán a doktor és Estike állnak,¹⁴ ez pedig együtt jár azzal, hogy ők ketten mindvégig kívül maradnak az eseményeken, Irimiással

és Petrinával sem érintkeznek. Ez nem csupán különállásuk, a többiekől való elhatárolódásuk jele lehet, hanem azt is mutathatja, hogy e két szereplő kezdetől fogva kifelé tart a regény világából.

A Radnóti által felsorolt regénybeli csodák sora¹⁵ ekképpen kiegészíthető egy meg nem történt csodával: a *Sátántangó* legnagyobb mirákuluma az lenne, ha a szereplők sikerrel járnának és kijutnának a valóságba.

Szabadulási szándékukra vonatkozóan a szöveg jó néhány támpontot ad. A doktor szakadatlan megfigyelő és leíró tevékenységének indítékairól ezt olvashatjuk: „Valójában nem is tett mást, csak azon örködött, hogy emlékezőképességét megóvjá a körülötte pusztító enyészettől; attól kezdve, hogy – miután kimondták a telep felszámolását, s ő úgy döntött, él a lehetőséggel s itt marad, míg megérkezik a »felfüggesztését feloldó határozat«.”¹⁶

Később rájön, hogy a várva várt határozat nem fog megérkezni: ugyanis nincs többé szerző. A regény világán úrrá lesz az enyészet, a doktor pedig, ráébredve, hogy sorsa csak akkor fordulhat jobbra, ha segít saját magán, szerzővé lép elő, s célul tűzi ki a regényből való kijutást.

Esetleg valamiféle szerzőváltásra utalhat a második fejezet egyik szövegrésze is. Irimiás és Petrina itt az „Ü. K.-nyilvántartó” századosával folytatnak párbeszédet. A százados pedig kifakad: „Elegem van belőletek. Máris – mondja fémes hangon a tiszt – elegendem van az Irimiás–Petrina duóból. Tele vagyok ilyen alakokkal, aztán meg engem vonnak felelősségre, a kurva anyátokat!» Irimiás gyorsan közbelép. »Százados úr. Maga ismer minket. Miért nem marad minden a régiben? Kérdezze meg a... (»...a Szabót...« – segít Petrina) ...a Szabó törzsőrmester urat. Soha nem volt semmi probléma.« »Szabót nyugdíjazták. Én vettem át azt a csoportot is.« – feleli keserűen a százados.”¹⁷

E szövegrész tanúsága szerint a *Sátántangó* éppolyan bürokratikus átíráson megy keresztül, mint Irimiás jelentései. Az átírás révén bizonyos szereplők élete gyökeresen megváltozott, más szereplők pedig – megsejtve a közelgő pusztulást – eltűntek a regényből, amíg erre módjuk volt. A „csoportot” átvévő százados tiszt rangján túl megjelenése, a szövegben való jelenléte is teljhatalmára utal: „s mintha már nem is lenne itt, ebben a torokkaparó levegőben, csak a hangja, ez a váratlanul kántáló hang úszik felénk, feloldódva a lebegő dohányfüstben.”¹⁸ Ez a szövegrész is érzékelteti, hogy a militáris bürokrácia nyilvánvalóan szerepet játszik a regényben, ráadásul elsősorban a legégetőbb kérdés, a szöveg hovatartozásának viszonylatában, de a *Sátántangó* működési mechanizmusának megfelelően e jelenség okait is mindvégig homály övezi.

Hasonlóan nehéz arról is képet alkotni, hogy a szereplők, ha valóban a realitás és a fikció között kívánnak mozogni, egyáltalán honnan érkeztek ebbe a világ-

ba. Talán a szerzői képzelet valamely más tartományból. Talán egy másik regényből. De az is lehet, hogy a valóságból. S ha így van, akkor érthető Futakinak az a vágya, hogy hazajusson: „végül – rangjelzések és kitüntetések nélkül (...) már azt is tudni fogja, hogy olyan partiba keveredett a hamiskártyásokkal, amely már jó előre le van játszva, s amelynek végén utolsó fegyverétől is megfosztják, a reménytől, hogy egyszer még hazatalál.”¹⁹

S bár az iménti idézet valóban jelenthet valamiféle támpontot arra vonatkozóan, hogy Futaki el szeretné hagyni a regény terét, illetve hogy már eleve nem tartozik ebbe a világba, az a tény, hogy valójában a doktor írja le, erősen problematikussá teszi e kijelentést. Ez a szövegtöredék része annak a szakasznak, amely a regény elején és végén is szerepel, s így szükségszerűen nagyobb figyelmet kell kapnia a doktor szerepének vizsgálatakor. Ugyanis, ha a doktor ezen a ponton veszi át kétes érvényű irányítását, akkor itt elsősorban a megfosztás aktusa az, ami figyelemre méltó. A doktor ugyanúgy vonja meg Futakitól a hazatalálás reményét, mint ahogyan a saját szempontjából is feltétlenül nagy jelentőségű harangot eltüntet, holott talán még egy óra se telt el azóta, hogy meglétéről személyesen meggyőződött. A doktort megrázta a harangozó elmebeteg látványa, s miután a harangszó felkutatását „megbocsáthatatlan hibának”²⁰ titulálja, saját teremtményének tudatában igyekszik visszafordítani az eseményeket, kitörölni ezt a kínos emléket. Pontosabban az egészet ráterheli Futakira. A doktor fikciója szerint immáron Futaki az, aki meghallja a harangszót, de mégsem indul a keresésére, s így elmulasztja az egyetlen alkalmat arra, hogy találkozzon valamivel, ami az ő világán kívül esik. A doktor megmásító szándékát jelzi az is, hogy amikor kórházba kerülése előtt először hallotta a harangszót, az ablaküveg mögött revedező Futakiról egészen más leírást adott, mint a regény elején, illetve végén.

„Schmidték ablakában mintha egy elmosódott arcot látott volna, majd hamarosan Futaki gyűrött képét ismerte fel: kihajolt a nyitott ablaktáblák között, és ijedten, figyelmesen kutatótt valamit a házak felett. Mit akar? A doktor egy »FUTAKI« jelzésű füzetet húzott elő az asztal végén halomban álló irkacsomóból, és kikereste a megfelelő oldalt. »Futaki fél valamitől. Hajnalban riadtan kilesett az ablakon. F. fél a haláltól.«”²¹ Eredetileg tehát a doktor csupán a tárgyilagos adatrögzítésre szorítkozott, majd később, amikor ismét visszatér ehhez a jelenethez, kimunkált, a teremtmény munkát szolgáló szöveget alkot. Futaki pedig kétségkívül jelentőségteljes szerepet kap a regényben, hiszen a doktoron kívül ő az egyetlen, aki hallja a harangzúgást. Az első tényleges csoda tehát nem Estike felemelkedése, hanem az, hogy Futaki hallja a harangszót. Ezáltal pedig az egész regény egyetlen nagy csoda

visszajára fordítása. Világos, hogy a hozzáférhető értelmezési szintek nem terjednek addig, hogy beazonosítsanak egy, a doktornál magasabb irányító erőt, így az olvasónak be kell érnie azzal a látszattal, hogy a szálakat a nyugalmazott orvos mozgatja. S ha ez így van, kézenfekvő lenne azt gondolni, hogy leírását szabályos, kronologikus rendben készíti el. A Futaki halálfélelmét említő bejegyzés azonban nem ezt jelzi. E szövegrész tanúsága szerint a doktor nem feltétlenül az utolsó bejegyzés után helyezi el a Futakira vonatkozó megállapítást, hanem „a megfelelő oldalon”. Ráadásul a leírást nem szinkronizálja az eseményekkel: múlt idejű értesülést ad egy, a jelenben lejátszódó jelenetről. Egyszóval, ha a doktort szerzőnek fogadjuk el, a *Sátántangó* szövege jó eséllyel teljesen összekavarodik, s az események egymásutániséga megkérdőjeleződik, illetve még inkább elbizonytalanodik.

A doktor kitörő módszere, saját élményének megmásítása a harangozó elmebeteg személyével is összefüggésbe hozható. A róla adott leírás más szereplők álombeli látomásaival is bizonyos fokú egyezést mutat: „Hirtelen megfordult, mert mintha zihálást hallott volna a néhai főbejárat melletti sarokból. Közélebb ment, s egy kuporgó alakot látott maga előtt: egy hihetetlenül vén, ráncos képű, félelemtől reszelt, összetöpreődött emberke feküdt a földön, a sötétben is rémülten villogó szemekkel. Amint észrevette, hogy felfedezték, kétségbeesetten felnyögött, s kúszva átmenekült az ellenkező sarokba.”²²

Egy hasonló figura, egy „emberke” tűnik fel Halics és az iskolaigazgató álmában is.²³ Mindhárom apró emberke másmilyen, azonosításuk nem is igen lehetséges, de annyi bizonyos, hogy mindhárom esetben a rossz álom képzetét hívják elő. Mindez a *Sátántangó* igen hatásosan, számos helyen fanyar humorral megrajzolt, de mégiscsak csüggesztő atmoszférájához tartozik.

A szereplők tehát kétféle módját látják a megmelegülésnek: az egyik a valóságba való kijutás, a másik pedig az az eshetőség, hogy egy jótékony szerzői beavatkozás révén helyrerázódik a regényvilág. A halál

pedig kiismerhetetlen természetű: a nyomorúságnak mindenképpen véget vet, de a szereplők nem tudhatják, hogy ez milyen következményekkel jár. Az egyik felfogás szerint a regény másvilágába, a valóságba jutatja ki az elhunytat, egy másik elképzelés szerint egyszerűen csak véget vet a regénynek – hiszen egy szereplők nélküli regény nem folytatódhat. Az önkéntes halál tehát még egy másfajta, új élet reményével is igen nagy elhatározást, s igen nagy bátorságot igényel. Estikének volt mersze megtenni ezt a végső lépést, a doktornak azonban nem – ezért is kellett a regény csapdájába kerülnie.

Abban a jelenetben, amikor Estike felemelkedik, Irimiás és Petrina a halált illetően ellentétes véleményeket képviselnek. Ez az a jelenet, amikor először szembesülnek azzal, hogy a halál kiutat jelenthet saját sivar világukból. Petrina ezt feltétel nélküli lelkesedéssel fogadja, Irimiásnak azonban fenntartásai vannak: „»...Nincs menekvés, csulafülű.« »Ezt épp most mondod? – tiltakozott Petrina. – Most? Hogy láttuk, amit láttunk?« (...) »Épp ezért mondom, hogy sohasse fogunk kitörni. Nagyon meg van ez csinálva. A legjobb, ha te sem erőlködsz, és nem hiszel a szemednek. Ez csapda, Petrina. És mi mindig örökösen belehullunk. Amikor azt hisszük, épp szabadulunk, csak megigazítjuk a lakatokat. Nagyon meg van ez csinálva.«”²⁴

Az igazi felismerés tehát Irimiásé: a kudarc felismerése. Irimiás belátja, hogy számukra nincs lehetőség: a menekvés csak az Estike-féle ártatlan lelkeknek adatik meg, de mint azt néhány sorral előbb taglalja: egyáltalán nem menny, pokol és túlvilág viszonylatában kell gondolkodniuk. Valami egészen más áll a túloldalon, ahová ők sohasem juthatnak át, még a képzet szüntelen működtetésével sem.²⁵

De azért megjegyzi: „Akasszuk föl magunkat, csulafülű – javasolta szomorúan Irimiás. – Legalább hamarabb vége. Különben teljesen mindegy. Ne akasszuk föl magunkat.”²⁶ Ha Irimiásék valóban felakasztanák magukat, az akár a regény végét is jelenthetné: túlságosan hangsúlyos szerepük van ahhoz, hogy nélkülük folytatódjon a szöveg. Mivel azonban öröme, boldog-

ságra ők sem itt, sem ott nem számíthatnak, inkább az ismerttet, a biztosat választják, s nem kísérleteznek az öngyilkossággal. Így, nem sokkal azután, hogy a Mérőló nevű városi kocsmában futólag újra szóba kerül az a bizonyos Szabó, Petrina egészen komolyan mondhatja Páyernek, a fegyverkereskedőnek: „»Petrina lennék, vagy... vagyok, ezt maga döntse el.«”²⁷

Az anyagi látomás jelenetének hasonló szempon-tú megközelítése olvasható ki Földényi F. László kritikájából, aki Estike megdicsőülését az élet és a halál inverzív viszonyában láttatja. Földényi szerint e jelenet alapján elképzelhető, hogy a *Sátántangó* világképében a halál „egyfajta negatív élet”, tehát „az együgyű kislány öngyilkossága itt akár a valódi életbe való menekülés gesztusaként is értelmezhető.”²⁸

Ebben a világban a túlélés úgyszólván egyenlő a bezártsággal, a vágyott valóságtól való elrekesztéssel. A regénybe zártságra utaló mondatok a szöveg számos pontján előfordulnak. Ilyen például Irimiás beszédének az a mondata, amely szerint a szereplők „távol [vannak] mindattól, ami az Élet”.²⁹ Habár hiba lenne figyelmen kívül hagyni, hogy a szónoklat szövegének meghatározó vonásai a pátoz és a manipulatív retorika, e jellemzők pedig nyilvánvalóan a szövegbe rejtett ígéret felismertetését szolgálják, s a benne foglalt kijelentéseket elvtelen, amorális szólamokká alakítják. E példa kétes értéke azonban mit sem von el a szereplők világának körülhatároltságából.

A regényvilágba – zártsága ellenére – olykor-olykor mégiscsak beszűrődnek bizonyos jelek a külvilágból, a valóságból. Híreket hoznak például az újságok: „De ha olvasnának újságot, tudnák, hogy odakint válságos a helyzet. És mi nem engedjük, hogy ez a válság begyűrűzzön és szétrombolja vívmányainkat.”³⁰ S talán

a valóság hullámhosszán szól a regény egyik legszebb képében feltűnő rádió is: „a vécés néni ölében déli harangszót sugároz a zsebrádió”.³¹

A külvilág lehangsúlyosabb jelzése pedig a rádióból is hallható harangszó. Ez az, amire Futaki és a doktor felfigyelnek. A doktor ténylegesen el is indul, hogy megkeresse a harangzúgás forrását. Elindul valami olyan dolog felé, ami az ő világán kívülről érkezik. Amikor azonban szembesül vele, éppolyan értelmetlennek és zavarosnak tűnik, mint a regény világán belüli élet. Így a doktor nem tudja eldönteni, hogy a saját világa a reménytelenebb és örültebb, vagy az, amelyen nincsen hatalma.

E felismerés, s az általa történő bezáródás pedig egyenlő a kudarccal. A doktor, a legcselekvőbb és a legakkurátusabban gondolkozó szereplő nem képes kijutni a regényvilágból, s ezzel minden összevarodik. Végül már az sem dönthető el, hogy az általa vállalt dokumentáló munka mennyiben szolgálja a kívánt menekvést, s mennyiben idézi elő az örökidejű pusztulást. A *Sátántangó* becsukja kapuit, s az olyannyira áhított válaszok sosemvolt helyébe tétova találgatások özönlnek. De nem lehet eltagadni a regénytől, hogy éppen a benne működő magas bizonytalansági faktor, az egyértelműség totális eltörlése teszi kiemelkedően érdekes alkotássá.

Az eddigiekben vázolt elképzelés ellenében, a szereplőknek a fikcióból a realitásba való kijutásra irányuló vágyával szemben több érv is támasztható, s a dolgozat elején ígért módon, a következőkben igyekszem néhány szempontot adni a leírtak cáfolatához. Ezek az ellenérvek még rövid, említészerű formában is igen erősen szólnak amelle, hogy bár a telep lakóiban valóban ott munkál az elvágyódás, valószínűleg korántsem regény és valóság viszonylatában gondolkodnak.

Talán a legösszefüggőbb erre vonatkozó szövegrész Futakinak a költözés előtti belső monológja. Futaki élet és halál kettősségében látja a világot, ráadásul ragaszkodik az élethez, s e ragaszkodása halványan rávetül a nyomorúságos, de mégiscsak megszokottan, otthonosan gyötrelmes telepi életre is. A gépházban mélézva Futaki arra jut, hogy ha Irimiásék nem hajszolnák bele a távozásba, ő már nem is tartana igényt a menekvésre. Nem kívánja átvenni saját élete irányítását. Sorsát értetlenül, természetes bizonytalansággal, de Isten kezében látja: „És nincsen segítség, és nincsen menekvés, rázta meg zilált üstökét nekiszomrodva, hisz ki bírja felfogni ésszel, hogy »nekem, aki élni tudnék akár az idők végezetéig, egyszer csak – valamiért – el kell takarodni innen, le a férgekhez, a bűdös, sötét iszapba.« Futaki a gépek szerelmese volt és az is maradt, még most is, itt, ázott madárként, sárosan és összehányva, s mert tudta, miféle rend és célszerűség működik akár a legegyszerűbb szivattyúgépben is, úgy gondolta: ha valahol (»És ezekben a masi-

nákban biztosan!») ott munkál ez a világos fegyelem, akkor (»Mérget lehet venni rá!...«) ennek a kavargó világnak is utalnia kell valami függő értelemre.»³²

Ez az értelem pedig nem lehet a doktoré: ő ehhez túlságosan emberi. Hiába igyekszik mindent a legnagyobb körültekintéssel végezni, nem lehet az igazi irányító erő. Hiszen ő maga is bevallja a harangszó kapcsán, hogy képes a tévedésre.

Mindemellett a regényt olyannyira átszövik a biblikus és szakrális utalások, hogy semmiképpen nem hagyhatóak figyelmen kívül. Ezek a jelzések a pusztaszóhasználatban is tetten érhetőek. Érdekes végignézni, milyen különböző helyzetekben és milyen feltűnő gyakorisággal jelenik meg a regényben a harang motívum. Hiszen nemcsak ott olvasható a *harang* szó, ahol a harangzúgás is tematizálódik. Harangszerűen ábrázolódik például Irimiás beszéde is: „Irimiás súlyos szavai komoran zúgtak az ivóban, mintha félrevert harangok szólóának szüntelenül”.³³ Ezenkívül a *Teremtő*, az *isten*, az *ördög*, a *sátán* szavak is többször elhangzanak. A biblikus csengésű nevek pedig csak újbóli megerősítései annak a sejtésnek, hogy a címnek, a *Sátántangónak*, s így a sátánnak, a bukott angyalnak alapvető jelentőséget kell tulajdonítani a regény olvasása során.

S még ha nem is a szakralitás felől bukkannak fel az ellenérvek, még úgy is igen sok akad belőlük. Hiszen csak annyi bizonyos, hogy a szereplők távozni akarnak a telepről. *Valahonnan* elmenekülni és *valahová*

vágyani azonban nem ugyanazt jelentik. A tűrhetetlen nyomorúságból való elkívánczozás nem feltétlenül jár együtt egy úti vagy életcél képzetével. Irimiás éppen azzal tudja büvkörébe vonni, s aljas módon becsapni a teleplakókat, hogy egy szebb jövő képét festi eléjük. De egy evilági, tehát a regény világán belüli Kánaánt mázol az alkoholgőzös tekintetek elé.

Mindezek alapján úgy tűnik, a *Sátántangó* szövege minden komplett értelmezés alól kihúzza a szőnyeget. De éppen ezzel teremti meg az olvasó számára azt a mérhetetlen szabadságot is, amely a le nem zárt kérdésekből táplálkozik. Így aztán a Krasznahorkai regényről folyó gondolkodásban akár egy olyan – egyszerre alátámasztható és megdönthető – elképzelésnek is helye lehet, amely szerint a regény végén újfent feltűnő apró neszek, a tárgyak zajai talán egy papíron sercegő toll hangján is szólhatnak. S amely elképzelésben fikció és valóság között egyetlen, soha meg nem léphető lépés feszül. ■ ■ ■

Tóth Anikó: 1989-ben születtem, gyermekkoromban a bács-kiskun megyei Bócsán éltem. Jelenleg Budapesten lakom, az ELTE BTK irodalom- és kultúratudomány szakjának végzős hallgatója vagyok. Eddig megjelent írásaim főként beszámolók, tudósítások.

JEGYZETEK

- 1 Bán Zoltán András, *Holdbéli viszonyok*, In: Uő., *Az elme szabad állat*, Magvető, Budapest, 2000, 292.
- 2 Milosevits Péter, *A trükkregény fogalma*, 2000, 2004/7–8., 111.
- 3 Zsadányi Edit, *Krasznahorkai László*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1999, 8.
- 4 Balassa Péter, *A csapda koreográfiája*, In: *Krasznahorkai olvasókönyv*, Szerk. Keresztury Tibor, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2002, 34–45.
- 5 Uo. 44.
- 6 Krasznahorkai László, *Sátántangó*, Magvető, Budapest, 2009, 265.
- 7 Györfly Miklós, *Új magyar prózaszemle, nyolcvanas évek*, Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs, 1992, 206.
- 8 Uo.

- 9 Radnóti Sándor, *Megalázottak és megszorítottak*, *Krasznahorkai László Sátántangó című regényéről és irodalmi környezetéről*, In: *Krasznahorkai olvasókönyv*, 23.
- 10 Krasznahorkai László, *A következő pillanat reménye*, *Hafner Zoltánnal*, In: Uő., *Nem kérdez, nem válaszol*, (*Huszonöt beszélgetés ugyanarról*), Magvető, Budapest, 2012, 94–95.
- 11 Zsadányi Edit, *Krasznahorkai László*, 20.
- 12 Keresztury Tibor, *Nem lehet megúszni*, In: *Krasznahorkai beszélgetések*, Szerk. Hafner Zoltán, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2003, 12.
- 13 Uo. 11.
- 14 Balassa Péter, *A csapda koreográfiája*, 37.
- 15 Radnóti Sándor, *Megalázottak és megszorítottak*, 20.
- 16 Krasznahorkai László, *Sátántangó*, 57.

- 17 Uo. 40–41.
- 18 Uo. 38.
- 19 Uo. 10., 272.
- 20 Uo. 270.
- 21 Uo. 60.
- 22 Uo. 268.
- 23 Uo. 204–205.
- 24 Uo. 220.
- 25 Uo. 220.
- 26 Uo. 221.
- 27 Uo. 226.
- 28 Földényi F. László, *Krasznahorkai László: Sátántangó*, In: *Krasznahorkai olvasókönyv*, 48.
- 29 Krasznahorkai László: *Sátántangó*, 171.
- 30 Uo. 41.
- 31 Uo. 43.
- 32 Uo. 143.
- 33 Uo. 163.

„NINCS MENEKVÉS, CSULAFÜLÜ.”

FANTASZTIKUS ELEMEEK
VIZSGÁLATA
KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ
SÁTÁNTANGÓJÁBAN

Radnóti Sándor 1985-ös írásában Krasznahorkai László *Sátántangóját* a fantasztikus irodalommal hozza összefüggésbe, megállapítva, hogy az inkább rokonítható „a manierista és barokk előzményekre támaszkodó romantikus fantasztikummal”, semmint a műfaj modern fajtájával, bár elismeri, hogy a szöveg kapcsolatot mutat Bulgakov *Mester és Margaritájával* és García Márquez *Száz év magányával*.¹

Azóta, az elmúlt szűk harminc évben számos recenzió, kritika és tanulmány választotta témájául a *Sátántangót*, melyek jelentős része valamilyen módon megerősítette, megkérdőjelezte vagy éppen cáfolta Radnóti Sándor fenti kijelentését. Balassa Péter *A csapda ko-reográfiája* című írásában külön kitér a regény második részének negyedik fejezetében (*Mennybe menni? Lázálmodni?*) található furcsa jelenésre, fantasztikusnak minősítve azt² – szóhasználatára arra enged következtetni, hogy a mű fantasztikumáról hasonlóan gondolkodik, mint Radnóti. Károlyi Csaba³ és Nagy Sz. Péter⁴ Radnótitól és Balassától kissé eltérően a mágikus realizmussal hozzák összefüggésbe a szöveget; Bán Zoltán András pedig mindenkinek fityiszt mutat, mondván: „...a regény nem fantasztikus, sem a régi romantika, sem az újkori latin-amerikai »mágikus realizmus« értelmében...”⁵ De azok az írások is ide sorolhatók, melyek explicite nem szólnak e kérdésről, azonban használt kifejezéseik, egy-egy gondolatuk a témával hozza összefüggésbe őket. Így például, amikor Domokos Mátyás abbéli értetlenkedésének ad hangot, hogy a telep lakóit „...a sátánnak az olvasó

számára érthetetlen és megmagyarázhatatlan és minden ösztönös és hipotetikus realitászérzékert sértő módon sikerül oly könnyedén s az első szóra táncba vinni”,⁶ voltaképpen a *Sátántangó* fantasztikumáról nyilatkozik; csakúgy, mint Palkó Gábor⁷ és Hárs Endre,⁸ amikor „csodát”, „csodás” elemeket említene, vagy Juhász Erzsébet, aki Radnótihoz hasonlóan a *Száz év magánnyal* rokonítja Krasznahorkai regényét.⁹

Úgy tűnik tehát, hogy a *Sátántangó* fantasztikumát a szakirodalom egy része mindig is szem előtt tartotta. Ennek ellenére csak a legkritikább esetben találunk olyan elemzéseket, melyek a regény egy jelenetét, hosszabb-rövidebb szövegrészét a fantasztikum szempontjából behatóbban tárgyalták volna. Dolgozatommal ebbe a diskurzusba kívánok bekapcsolódni, munkámban a *Sátántangó* fantasztikumával foglalkozom, külön hangsúlyt fektetve a három csavargó (Irimiás, Petrina és Horgas Sanyi) által tapasztalt jelenésre, mivel úgy gondolom, ennek a regényrésznek kulcsfontosságú szerepe van a szöveg értelmezésében.

Puhatolózás (a nyitójelenet és a cím értelmezése)

Krasznahorkai alkotása nem fantasztikus mű, legalábbis nem úgy fantasztikus, mint például *A gólyakalifa* vagy az *Olivér lovag*. Míg Babits és Cholnoky novellájában a természetfelettinek tűnő események meghatározó szerepet játszanak a történetben, és az általuk keltett habozás a mű végén sem oldódik fel,

addig Krasznahorkai regényében ebből semmit se találunk. Ugyanakkor nehéz lenne vitatni, hogy a *Sátántangó* több szöveghelye is szoros kapcsolatot mutat a fantasztkummal.

„A fantasztkum [...] a csak természeti törvényeket ismerő ember habozása egy természetfölöttinek tűnő esemény láttán”¹⁰ – így szól Todorov meghatározása, melynek tükrében rögtön a mű első fejezetének (*A hír, hogy jönnek*) nyitó jelenetét fantasztkus-ként értelmezhetjük.¹¹

„Futaki arra ébredt, hogy harangszót hall. Legközelebb négy kilométerre délnyugatra, a régi Hochmeiss-dűlőben állt egy magányos kápolna, de ott nemhogy harang nem volt, még a torony is ledől a háború idején, a város még túl messze volt ahhoz, hogy onnan idáig bármi is elhalatsszon. S egyébként is: ezek a csengő-bongó, diadalmas hangok nem is távoli harangszóra emlékeztették, hanem úgy tűnt, mintha egészen közelről (»Mintha a malom fölől...«) sodorta volna őket erre a szél [...]. [Futaki] [v]isszatartotta lélegzetét, hogy a harangzúgás-apályban egyetlen félresodródó, zengő hangot se szalasszon el, mert tudni akarta, mi az igazság (»Biztos alszol még, Futaki...«), s ehhez minden egyes hangra, ha mégoly árva is, szüksége volt.” (9–10.)¹²

A regénynek ezen a pontján a harangzúgás megmagyarázhatatlan. Találgathatjuk az okát (Futaki még félálomban van, csak képzelődik, esetleg valaki gonosz tréfát űz vele), ahogy megteszi azt a szereplő is (a szöveg zárójeles megjegyzéseit itt értelmezhetjük úgy, mint Futaki belső, önmagához intézett megszólalásait), bizonyosságot azonban sem ő, sem mi nem találunk. A habozás megjelenik a történetben, de még fontosabb, hogy a szöveg magát az olvasót készíti habozásra. S bár igaz, hogy a regény végén megeléjük a kísérteties harangzúgás forrását, ez mit sem von le annak fantasztkumából, csupán jól szemlélteti a műfaj határait, a fantasztkum illékonyágát: mihelyst arra készíti a történet az olvasót, hogy egy különös vagy egy csodás magyarázat közül válasszon, a fantasztkum megszűnik.¹³

A nyitójelenettel azonban előre szaladtunk, hiszen már a címnek is vannak fantasztkus vonatkozásai. *Sátántangó*, az ördög tánca: ez a párosítás Arany János egyik kései balladáját, *Az ünnepontók* szituációját idézi meg.¹⁴ Arany művében a pünkösdi reggelén tivornyázó csoport egy vén zsidó muzsikusz zenéjére kezd ropy a táncot, hogy aztán soha többet ne tudja abbahagyni. A dudást a következőképpen mutatja be a szöveg: „Egy sanda, szikár, csúf, szőrös öreg, / Tömlője degeszre fújva; / Füle táján két kis szarva gidának, / – Mintha neki volna szarva magának – / Sípján már billeg az újja.” A befejező strófák fényében világossá válik, hogy egy ördöggel van dolgunk, a balladának ezen a pontján viszont ez még csak lehetőség, egy a lehetséges magyarázatok közül.¹⁵

Zsákmányra leső rémek, fenyvegető hangok

A *Sátántangó*ban a harangzúgás kivételes helyet foglal el, mivel a regény végén racionálisan elfogadható magyarázatot kap, míg a regény egyéb fantasztkus elemeire nem jellemző a feloldódás. Ezeknek a megfeyjthetetlen jelenségeknek a többsége a környező világ hangulatának megteremtéséért felelős. Kitüntetett szerepet kapnak ebben a különböző szereplők által észlelt hangok, melyek eredetére soha nem derül fény. Az első rész harmadik fejezetében (*Valamit tudni*) a doktor, még mielőtt elhagyná a házát, „a szüntelen dűbörgés villámlásnyi szüneteiben a távolból fájdalmasan vonító kutyákra lett figyelmes. »Mintha kínozná őket valaki.« Lábaiknál fölakasztott kutyákat látott, amint orrukát valami elvetemült suhanc egy pajta vagy fészter félreeső oldalában gyufalánggal megpörköli...” (74.) E hangok elsősorban nem azért fantasztkusak, mert titokzatosak, mert kilétüket homály fedi, hanem, mert habozásra készítetik a szereplőt, ami az olvasóra is átragad: „[A doktor] [p]ercek múlva azonban már nem tudta eldöntetni, vajon valóban hallja-e még ezt a szenvedő hangot, vagy csupán arról van szó, hogy évek hosszú, fáradtságos munkája révén képes kihallani a dűbörgésből azokat a régi vonításokat is, amelyek valamiképpen megőrződtek az időben...” (74.)

Hasonló jelenetekkel a továbbiakban is találkozunk. A doktor malomnál tett látogatásakor például a következőket olvashatjuk: „Valahonnan mintha patkányok neszezését lehetett volna hallani. »Patkányok? Itt?« – csodálkozott a doktor, s tett néhány lépést a hangár mélye felé.” (84.) Nem sokkal később egy láthatatlan varjúcsapat borzolja a doktor idegeit: „Vánszorgott inkább, mint ment, zavaros gondolatokkal s ijedten a fölött fel-felharsanó hangoktól. Valami varjúcsapat ólálkodott a nyomában, határozottan úgy tűnt neki, hogy ijesztő szívóssággal követik, s nem tángítanak tőle.” (92).

Kísérteties hangokat azonban nem csak a részeges doktor hall, hanem más szereplők is. *A pók dolga I. (Elfektetett nyolcas)* című fejezetben a kocsmáros találkozik ilyen érthetetlen jelenséggel. „Egy fátyolos hangot hallott a sarokból, s egy pillanatig meghűlt benne a vér, mert azt hitte, démonikus pókjai mindennek tetejében még beszélnek is” (112). „Mindennek tetejében” – hiszen rendelkeznek már egy mágikus tulajdonsággal: láthatatlanok. De az is elképzelhető, hogy nem is léteznek, hogy a pókháló magától képződik a kocsmában.

Végül a *Felfeslik* című részben Estike is kísérteties hangokat észlel: a macska megölése után a fülére kell szorítania az ujját, „mert a csöndből hirtelen kerepelő, kattogó, rikácsoló hangok zúdul[n]ak rá” (146). Miu-tán pedig találkozik a doktorral, a démonikus hangok

ismét rátörnek. „Futásnak eredt, a háta mögül, mint a vad kutyacsaholás, üldöző hangok eredtek a nyomába, s már azt hitte, vége, nincs tovább, ezek a vonító hangok megragadják és a sárba tiporják, amikor váratlanul csönd lett...” (153)

Félrevert harangszó, varjúcsapat, megkínzott kutyák vonítása, veszett ebek csaholása, patkányneszezés – bizony nem túl lélekmelengető hangok. Mind a szereplőket körülvevő világ fenyegetésére hívják fel a figyelmet, mintha arra figyelmeztetnék az olvasót, hogy valami veszély leselkedik a szereplőkre – „mintha zsákmányra leső láthatatlan rémek” követnék a telep lakosait.

Fantasztikus kiszólások

A (todorovi) fantasztikum nem csak a történet szintjén van jelen Krasznahorkai művében, e műfajt nem pusztán a kísérteties hangok és láthatatlan lények képviselik a regényben. Több kiszólás, különös szófordulat is erősíti azt a benyomást, hogy a fantasztikumnak meghatározó szerepe van a szövegben. Íme néhány példa: „Estike nem tudta mire vélni a dolgot, s még akkor is rosszat sejtett, amikor aztán délután Sanyi megosztotta vele »a *legfantasztikusabb* titkot, ami valaha is létezett«. Nem bátyja szavaiban *kétkelkedett*...” (131 – kiemelés tőlem. H. A.) Korábban a kocsmárosnál találkozunk Todorov fogalmait idéző szóhasználatlalt: „mert abban egy cseppet sem *kétkelkedett*, hogy Irimiás *szokatlan* – *szokatlan*? inkább *fantasztikus*! – látogatása [...] nem lehet véletlen.” (121 – kiemelés tőlem. H. A.) De Irimiás beszédéből is kiolvashatunk ilyen kiszólásokat: „mindaz, ami történt, a véletlen *különös* összejátszása csak”, „szedjük tehát össze akár a legjelentéktelenebbnek látszó apróságokat is, ne *habozzanak*...” (193 – kiemelés tőlem. H. A.) stb. A felsorolást még lehetne folytatni, ideje azonban feltenni néhány kérdést: miért hívja fel lépten-nyomon a regény a fantasztikumhoz fűződő kapcsolatára a figyelmet? A külvilág fenyegetésének megfestése mellett van-e bármi jelentősége a megmagyarázhatatlan jelenségeknek a *Sátántangó*-ban? Érdemes-e utánajárni ezeknek az elemeknek? Döntően befolyásolják-e az értelmezésünket, olvasatunkat? Úgy gondolom, ezekre akkor kapunk választ, ha közelebbről megvizsgáljuk a regény „legfantasztikusabb” eseményét, a második rész negyedik fejezetében található jelenést.

A mester megvilágosodása

A fejezetcímből pontosan az a bizonytalanság hallatszik ki, ami a fantasztikum mozgatórugója, a megfogalmazott kérdések az olvasó habozásának adnak hangot, aki nem tudja eldönteni, hogy Irimiás, Petrina és

a Horgas gyerek csupán „lázálmodnak”, kimerült szervezetük és a ködös táj űz tréfát velük, vagy valódi csodának, a nemrég elhunyt Estike mennybemenetelének a szemtanúi? Hogy „a város felé vezető kövesúton” pontosan mi játszódik le, azt nehéz lenne megmondani, az mindenesetre elég valószínűnek tűnik, hogy nem pusztán hallucinációval van dolgunk – ahogy a szereplők szeretnék elhitetni magukkal –, hiszen a ködszerű jelenést nem csak az egyik, hanem mind a három érintett szereplő észleli. A látottakat tehát inkább értelmezhetjük csodás, mint különös történésként.

A szereplők mind másféleképpen viszonyulnak az eseményekhez. A Horgas gyereknek inába száll a bátorsága: mivel neki volt a legtöbb köze Estike halálához, joggal retteghet valamiféle túlvilági büntetéstől. Petrina is meg van rémülve, próbál elhatárolódni, elzárkózni az eseményektől, szeretne minél gyorsabban túllenni rajtuk. De a legérdekesebb mégiscsak Irimiás magatartása, aki a következő tapasztalatokat vonja le a látottakból: „»Nincs menekvés csulafülű [...]. [S] osem fogunk kitörni. Nagyon meg van ez csinálva. A legjobb, ha te sem erőlködsz, és nem hiszel a szemednek. Ez csapda, Petrina. És mi mindig örökösen belehullunk. Amikor azt hisszük, épp szabadulunk, csak megigazítjuk a lakatokat. Nagyon meg van ez csinálva.«” (266) A kétszer elismétlődő „Nagyon meg van ez csinálva” mondatot a történet szintjén könnyen vonatkoztathatjuk arra a felső hatalomra, melynek a két csavargó a regény első részének második fejezetében (*Feltámadunk*) a szolgálatába állt. Ez esetben a mondottak Irimiás azon vélekedését fejezik ki, miszerint az őket irányító rendőri hatalom ellenőrzéséből, a besúgórendszer köréből nincsen mód kitörni. A fölöttük álló erő minden mozdulatukat figyeli, minden apró tettükről tud. Ezt a jelenés egy jól megszervezett szemfényvesztés által adja Irimiás és Petrina tudtára – ebben az értelmezésben Estike mennybemenetele tehát nem más, mint a rendőri hatalom erőfitogtatása a renitens besúgók figyelmeztetésére.

Ám, ahogy arra Szirmai Ágnes is felhívta a figyelmet,¹⁶ a csapda motívuma a *Sátántangó*-ban nem csak egzisztenciális, hanem metafizikai szinten is értelmezhető. Innen szemlélve Irimiás elismételt mondata más, súlyosabb igazságokat is tartalmaz. Ismeretes, hogy a *Sátántangó* utolsó oldalai, melyeket a mű világán belül a doktor vet papírra, (majdnem szóról szóra) megegyeznek a regény első oldalaival. „[A]z ön magát író regény”¹⁷ magában hordozza annak lehetőségét, hogy mindaz, amit olvasunk, pusztán az egyik szereplő, a doktor fantáziálása, ő teremti meg a mű világát és a cselekményét. Ezt az olvasatot azonban megint gát, vagy legalábbis árnyalta Spiró György Radnóti Sándor kritikájára írt 1985-ös válaszlevelében, melyben elsőként hívta fel a figyelmet arra, hogy a doktor

nem a legelejétől kezdi újra a regényt, a mottót és a címet kihagyja,¹⁸ ezek tehát „kívül vannak a szövegen”.¹⁹

Ebből az elképzelésből merítve, a „regény a regényben” olvasatot tovább bonyolíthatjuk azzal, hogy a *Sátántangó*-ban két fikciós szintet különböztetünk meg egymástól. Az egyik a regény valósága, ahol a szereplők szabad akaratukból cselekedhetnek, ahol a doktor ugyanúgy csak az egyik lakója a telepnek, mint Futaki, Halics vagy Schmidtne; a másik fiktív világot a doktor képzelete teremti meg, ennek eseményei csupán azért mennek végbe, mert a doktor megírja őket. Természetesen ezek között nem húzható éles határ, egyrészt, mivel az első fikciós szintről csak a doktor írása alapján informálódunk, nem tudjuk tehát megállapítani, mi az, amit a szereplők „valóban” megtesznek, amit a doktor „csak” lejegyez, és mi az, amit már a fantáziája alkot meg. Másrészt azért sem, mert a doktor egy földhözragadt, lepusztult világot ábrázol feljegyzéseiben, melyben bár történnek fantasztikus dolgok, azok nem olyan nagyméretűek, hogy a szereplők ne tudnák elhessegetni maguktól egyszerű magyarázatokkal, így elvész annak lehetősége, hogy ezek szolgáljanak iránytűül a két világ szétválasztásához.

Egyet kivéve: Estike jelenését. Ha pedig elfogadjuk, hogy ez egy csodás, azaz természetfeletti jelenség, amire Irimiás is ráébred, akkor a „Nagyon meg van ez csinálva” mondatot könnyen értelmezhetjük úgy, mint kiszólást, mint ami a regényre vonatkozik – hiszen ez az, ami nagyon meg van csinálva.²⁰ Ez viszont azt is jelenti, hogy Irimiás saját fiktív voltára eszmél rá, arra, hogy ő csak egy regény szereplője. Amire azért éppen ekkor jöhet rá, mert valami olyan történik körülötte, amit ép ésszel nem tud megmagyarázni, valami olyan, ami addigi világtapasztalatába nem fér bele, ami csak egy regényben, művészeti alkotásban eshet meg. Ezt viszont csak egy olyan ember állapíthatja meg, akinek vannak tapasztalatai a „valós”, a racionális életről. Mintha Irimiás azt mondaná: „Amit tapasztalok, az csoda, az én világomban nem történhet meg, így hát, ha mégis megtörténik, akkor már nem a saját világomban vagyok.” A „csapda”, „láncok” és a „szabadulunk” szavak a fogság, a börtön képzetét idézik fel: ez a börtön maga a regény, melyben a doktor fogságba ejtette a szereplőket. Kénye-kedve szerint rendelkezhet a sorsuk felett, beleszólhat abba, hogy mit gondoljanak, mit érezzenek, hogyan cselekedjenek.

Írói fogások

Nem véletlen, hogy a regénynek pontosan ez az a része, ahol a doktor alkotói mechanizmusának működés módja megtapasztalható, ahol leginkább tetten érhető, hogyan irányítja a szereplőket. A jelenés elején, amikor még nem tudjuk eldönteni, hogy mit is látnak

Irimiásék, a következőket olvashatjuk: „[Petrina] kilesett az ösvényre, majd alkalmasnak ítélve a pillanatot, eszeveszett futásnak eredt, s úgy vágódott be Irimiásék mellé. [sic!] mint a háborúban, ha az egyik lövészárokból a másikba csak élete kockáztatásával juthat el az ember, mert az ellenség ösztűz alatt tartja a területet.” (259.) A mondatban használt háborús hasonlat nem lóg ki a *Sátántangó* szövegéből, hadtéri metaforákkal, képekkel már korábban is találkozhattunk. A *Felféslik* című fejezetben azt olvassuk, hogy „[Estike úgy] állt elakadt lélegzettel [...] a félbemaradt mozdulatban, mint akit eltévedt golyó ütött szíven, értetlenül és magányosan.” (147. – kiemelés tőlem. H. A.), *A pók dolga II.* (*Ördögcséc, sátántangó*) című fejezetben pedig így találkozunk a telep leírásával: „...az épületek megroggyantak, a kerteket benőtte a gaz, s a régi gazdasági építményekből elhordtak már minden használhatót, csak a pusztá falak állnak még, mintha lebombázták volna a telepet” (177. – kiemelés tőlem. H. A.). A „lövészárkos” alakzat tehát nem egyedülálló a regényben – ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy hasonlat van dolgunk. A hadtéri hasonlatok elsősorban arra szolgálnak, hogy érzékletesebbé tegyék a leírást, hogy jobban el tudjuk képzelni, milyen is volt a kipuolt telep, hogyan állt Estike ledöbbenve, és hogyan vetette be magát társai mellé Petrina. Az ő esetében a hasonlat egyben saját lelkiállapotát is kifejezi, azt, hogy mit érez futás közben. De arról semmiféleképpen sem szabad megfeledkezni, hogy a hasonlatot a szerző, a szöveg megalkotója használja, ő választja ki.

Ennek pedig akkor lesz jelentősége, ha tovább haladunk a szövegben. Nem sokkal később ugyanis a következőket olvashatjuk: „»Látjátok azt a kis kalyibát ott? – kérdezte Irimiás fojtottan, s egy velük egy vonalban álló, megroggyant épületre mutatott. – Futás. Egyenként. Először én. Aztán te, Petrina. Utoljára te, kölyök. Világos?« S máris görnyedten szaladni kezdett a néhai nyári lak felé. »Én nem! – motyogta zavaros szemmel Petrina. – Az legalább húsz méter! Addig szitává lőnek!«” (260.) Ebben a jelenetben visszaköszön a hadtéri magatartás: Petrina már úgy gondolkodik, mint a háborúban, mintha ellenség lesne rá és társaira. Pedig erre semmi oka nincs, hiszen konkrét, fizikai valóságában megtapasztalható veszélyforrást mindeddig nem észlelt, nem tudja, mitől kell rettegnie. Visselkedését kizárólag a szöveg szerzőjének önkénye befolyásolja. Ami az előbb még hasonlat volt, itt a szereplő gondolata lesz. Így befolyásolja a szerző, hogy egy szereplő hogyan érezzen, miként gondolkozzon.

Záró gondolatok

A fantasztikus hangok által ábrázolt fenyegető külvilág, valamint a megfigyeltség érzése így nyeri el valódi ér-

telmét: a szöveg ezeken keresztül jelzi, hogy a szereplők észlelik a fölöttük álló hatalmat – a szerzőt. Ami egy paradoxont is magában rejt, hiszen a doktor is hall fenyegető, kísérteties hangokat. Mi oka van rá, hogy erről beszámoljon, amikor ő maga az, aki a megfigyelő pozíciójában helyezkedik el, aki a hatalmat képviseli. Erre a kérdésre többféle válasz is adható. Egyrészt a doktor eljárását értelmezhetjük úgy, hogy ezáltal számol be az első fikciós szinten szerzett tapasztalatairól, arról, hogy a „valóságban” ő is felfedezett egy nála nagyobb erőt. Másrészt a hangokról tett beszámolót segélykiáltásként is felfoghatjuk: a doktor ráébred, hogy mivel magát is beleírta a művébe, saját regényének a foglyává vált.

José Carlos Somoza az *Athéni gyilkosok* című alkotásában szerepeltet egy fordítót, aki egy ókori regénnyel bajlódik. Somoza művének főszövegét ez a fikatív regény teszi ki, melyet a fordító lábjegyzetben kommentárokkal lát el. Munkájában előre haladva a fordító egyre furcsább és furcsább jelekre lesz figyelmes, így az ókori regény főhősével párhuzamosan, saját valóságában ő is nyomozni kezd. Az ügy megoldása, a szö-

veg megfejtése azonban nem várt fordulatot hoz az életében: akár csak Irimiás, a fordító is ráébred saját fikatív voltára, ám ahogy ezt megteszi, meg is szűnik létezni. A *Sátántangó*ban Irimiás felfedezése nem jár hasonló változással, ominózus kijelentése után folytatja regénybeli életét. Ami Krasznahorkai művének paradox logikája szerint érthető is: ha egy szereplőben – akinek tetteit a szerző akarata irányítja – tudatosul, hogy ő maga fikatív figura, akkor ez csak azért történhet meg, mert a szerző így akarta, így írta meg a művét. A nagy fölfedezés is a szöveg része, éppen ezért nem szolgálhat egerútként a kelepcéből. ■ ■ ■

Hlavacska András (Budapest, 1989): alapszakos egyetemi tanulmányait 2011-ben fejezte be az ELTE BTK magyar szakán (irodalomtudomány szakirányon), azóta irodalom- és kultúratudomány mesterképzésre jár ugyanitt. Főbb érdeklődési területei a fantasztikus történetek, valamint irodalom és film viszonya. Tanulmányai, kritikái 2012 óta jelennek meg.

JEGYZETEK

- 1 Radnóti Sándor, *Megalázottak és megszorítottak*, In: Uő., *Mi az, hogy beszélgetés?* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988, 292–294.
- 2 „A látomás esszenciális kifejezése annak, ami a telep lakóival történik, ezért a »mindentudó« Irimiás józan és fáradtan metafizikai következtetéseket von le belőle, a fantasztikumot is egy reális működés megnyilvánulásának tekintvén...” (Balassa Péter, *A csapda koreográfiája*, In: *Krasznahorkai olvasókönyv*, Szerk. Keresztury Tibor, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2002, 39.)
- 3 „A regény a mágikus realizmus műveként értelmezhető.” (Károlyi Csaba, *Krasznahorkai László: Sátántangó*, In: *7x7 híres mai magyar regény*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1997, 454.)
- 4 „Krasznahorkai reális víziója, mágikus realizmusa számomra elsősorban eklekticizmusában izgalmas.” (Nagy Sz. Péter, *„Nagyon meg van ez csinálva”*, *Krasznahorkai László: Sátántangó*, Új Írás, 1985/12. [dec.], 111.)
- 5 Bán Zoltán András, *Holdbéli viszonyok*, Beszélő, 1994/20. (máj. 19.), 37.
- 6 Domokos Mátyás, *Kiszabott parcellán*, *Krasznahorkai László: Sátántangó*, In: Uő., *Átkelés, áttűnés*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 323.
- 7 „Csodát látva Irimiás mintegy sommázatát adja a modernség utolsó horizontja negativista elképzelésének...” (Palkó Gábor, *Hölgyvá-*
- 8 *lasz. Krasznahorkai László: Sátántangó*, Alföld, 1995/9. [szept.], 47.)
- 8 „A regény (legalább) két csodát is felvonultat: a titokzatos harangzúgást és Estike menyemenetelét.” (Hárs Endre, *Apokatastázis*, *Krasznahorkai László: Sátántangó*, In: *Laszú olvasás*, Szerk. Hárs Endre – Szilas László, Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 1996, 187.)
- 9 Juhász Erzsébet, *A hitelesen tagadott állítás*, *Krasznahorkai László: Sátántangó*, In: Uő., *Állomáskeresésben*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1993, 63.
- 10 Todorov, Tzvetan, *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*, Ford: Gelléri Gábor, Napvilág Kiadó, Budapest, 2002, 25.
- 11 „A regény (legalább) két csodát is felvonultat: a titokzatos harangzúgást és Estike menyemenetelét” – írja Hárs Endre a *Sátántangóról* készített, *Apokatastázis* című tanulmányában. A kijelentés harangzúgásra vonatkozó része véleményem szerint téves, félrevezető, hiszen ennek az eseménynek a todorovi értelemben vett csodához nincsen köze; a menyemenetelre vonatkozó megjegyzés viszont – ahogy azt majd a későbbiekben látni fogjuk – teljesen pontos.
- 12 A *Sátántangóból* származó idézetek a Széphalom Könyvműhely gondozásában 1993-ban megjelent második kiadásra vonatkoznak.
- 13 Todorov, Tzvetan, *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*, 39.
- 14 A fentebb idézett Domokos Mátyás-citátum is felhívja a regény és a sátáni tánc összefüggésére a figyelmet.
- 15 A ballada szereplőinek megszakíthatatlan tánca, és a *Sátántangó*ban ábrázolt sorsok közötti összefüggést érdemes lenne részletesebben feltárni, erre azonban itt most nem vállalkozom.
- 16 Szimay Ágnes, *Menekülés a pusztulásból*, Könyvvilág, 1993/11–12. (dec.), 19.
- 17 Radnóti Sándor, *Megalázottak és megszorítottak*, 291.
- 18 A *Sátántangó* „regény a regényben” játéka nem lép túl egy határt, amit túllép például Kosztolányi Dezső *Esti Kornélja*, amikor a szereplők meg egyeznek abban, hogy mi szerepeljen a borítón, hogy kinek a nevé, és milyen címen jelenjen meg közös írásuk.
- 19 Spiró György, *Levél Radnóti Sándorhoz*, *Életünk*, 1985/12. (dec.), 1150.
- 20 Nagy Sz. Péter ezt a mondatot választotta 1985-ös kritikája címéül, melyben már felhívta a figyelmet arra, hogy ezek a szavak akár a regényre is vonatkozhatnak: „»Nagyon meg van ez csinálva!« – írja Krasznahorkai. Mi van nagyon megcsinálva? Sorsunk, ontológiai terünk ez istentől elhagyatott és mégis csodákkal hibbantott világban? Életünk mechanizmusa e közép-kelet-európai tájon? Vagy talán csak e könyv eklektiku harmónija, víziószzerű ars poe-
ticája? (Nagy Sz. Péter, *„Nagyon meg van ez csinálva”*, 112.)

„FEMISZTOKLJUSZ!”

A karneváli világszemlélet

Gogol *Holt lelkek* című poémájában

A karnevál a népi nevetéskultúra formáinak összefoglaló neve. Bahtyin a regény három „eredője” közül az egyikként határozza meg.¹ Három alapformája: a szertartások, a színpadi formák, a vásári mulatságok; a komikus nyelvi – szó- és írásbeli – alkotások, paródiák; a familiáris vásári beszéd formái és műfajai, például a káromkodás, esküdözés, hetvenkedés.²

A karnevál logikája a bináris oppozíciók rendszerének egységére épül, hiszen tárgyat mindig valami (a világ egésze és részei) *ellenében* határozza meg. „A karnevál a dolgok mindenkor másik oldalát »vonultatja fel«, azokat, amelyek kizárása emezeket meghatározza, s ilyenformán láthatóvá teszi azon ellentétpárokat, amelyek pólusai között a mindennapi tapasztalat konstituálódik: a magas és alacsony, a szegény és gazdag, a nagy és kicsi, a szép és rút, a fiatal és öreg, a férfi és nő, a tél és nyár, a menny és pokol ellentétét.”³ Elvvé és gyakorlattá teszi az absztrakt oppozíciók hierarchiájának megbontását, ezzel arra világít rá, hogy az ellentétpárok mindkét tagja egyenrangú, hiszen a mindennapi élet tapasztalatának egy-egy meghatározott részét testesíti meg. „A karnevál tehát nem csupán »rendezetlenség«, amely a megszokott élet rendjével áll szemben, hanem a kettő együttesen alkotja a rend teljességét.”⁴ Az élet megingathatatlan rendje mellett az örökkévalóságra vonatkozó rendszer helyett a dinamikus, változásra és változtatásra alkalmas formákat léptette életbe. A karneváli nyelv valamenyi formáját és szimbólumát a megújulás pátozsa hatja át.⁵ „Jellegzetessége a »megfordítás«, a »visszajárol«, a »fonákjáról« látás logikája, a fönt és a lent (»kerék«),

Mint amidőn a legyeknek sűrű sok raja röpköd,
melyek a pásztorakol tájékán körbe keringenek,
hogya tavasz hajt már, s tele édes tejjel a sajtár:
szemben a trójaiakkal ilyen sok fürtös akháj hő
állt a mezőn s vágyott azokat szétzúzni egészen.
(Homérosz, *Íliász*)

Azután elővezették a fogoly kancellárt is. Spanyol katonák fogták körül, elrabolták a láncát, a gyűrűit, a pénzes zacskóját, és nem a milánói hercegi istállóból való nemes öszvéreére ültették, hanem egy nyomorúságos számárra, mégpedig arccal a számár hátulja felé, és a számár farkát a náluk szokásos kegyetlenséggel a fogoly megbilincselte kezei közt húzták át. Aztán kivonult a menet a kapun, pokoli hahotával, amiben kétségbeesésében a kancellár is részt vett.

(C. F. Meyer, *Pescara megkísértetése*)

az arc és az ülep felcserélhető voltának logikája, a különböző paródiák és travesztiák, lefokozó és profanizáló átfogalmazások, a csúfolódó fölmagasztalás és rangfosztás. A népi kultúra másik élete, második világa bizonyos mértékig a megszokott, vagyis a karneválon kívüli élet paródiája, »visszajára fordított világ«.”⁶

A karneválban a társadalmi jelenségek is az ellentétükhöz rendelődve, azokhoz mérve és azok által relativizálódva nyilvánulnak meg.⁷ A karnevál nem színházi vagy művészi forma, »nem szemlélik, hanem élük, s *mindenki* éli, mert eszméje *össznépi*.” A karnevál ideje alatt csak a karneváli élet létezik, térbeli határai nincsenek, így abból sem időben, sem térben kilépni nem lehet. Eszméje a római szaturnáliákéval analóg, amelyet az aranykor (ideiglenes) visszatéréseként éltek meg. A karnevál az egész világ állapota, melyben

és mely által a világ újjászületik, megújul. Fonáksága ellenére tehát ugyanannyira teljes és egész, mint a hétköznapi világ.⁸ Az emberek közötti elidegenedés megszűnik, s teret nyit egy tisztán emberi viszony számára. A karneváli szerepváltás minden irányba ható folyamat. Az ember a társadalmi pozícióját elhagyva az élet teljességét éli meg; egyszerre jelenik meg számára a mindennapi élet tapasztalatának esszenciája, valamint afelé törekszik, hogy a saját szerepéből való kilépéssel minden más szerepből is kilépjen.⁹ „Az ember visszatért magához és emberként valósította meg magát az emberek között. És a viszonyoknak ez a valóban emberi mivolta nem csupán képzelet vagy absztrakt gondolat szüleménye volt, hanem az élő, anyagi, érzéki kapcsolatok reális megvalósítása és átélése. Az eszmei-utópikus és a reális időlegesen egybeolvadt ebben az egyedi karneváli világszemléletben.”¹⁰

A karnevál ebben a tekintetben sajátos rokonságot mutat a mítosszal. A mítoszban a hétköznapi élet értelmétől, eszméitől való elidegenedés megy végbe, s az új, sajátos értelem és eszme teszi az embereket, tárgyakat, eseményeket elidegenedetté. A karneválban ugyanez a folyamat történik, az emberek, tárgyak, események értéke abban nyilvánul meg, hogy olyan valóság részei, amely meghaladja őket - a fonákság és a viszonylagosság valósága, amelynek hozadéka a karnevál legfontosabb paradigmája lesz: a nevetés. Ez a nevetés ünnepi jellegű, össznépi, tehát semmiképp sem egyéni reakció valamilyen nevetséges jelenségre. A karneválban élni annyit tesz: nevetni. Ez a nevetés egyetemes, mindenkire és mindenre vonatkozik, az egész világ, benne a karnevál résztvevőivel, tárgyaival és eseményeivel nevetségessé válik.¹¹

A karneváli nevetés ugyanakkor ambivalens. Genetikailag a rituális nevetés ősi formáihoz kapcsolódik, mely minden esetben a legfőbb földi hatalma(ka)t nevette ki, hogy megújulásra bírja őket. A rituális nevetés ezáltal a halál és az újjászületés oppozíciójával, s a termékenységvel volt kapcsolatos. A karneváli nevetés is a hatalom, az igazságok és a világrend megváltoztatására irányul. A változtatás folyamatához, magához a válsághoz viszonyul, ebből adódik a lényegi ambivalenciája is, átfogja és összeköti egymással a változás kezdetét és végét: a halált és az újjászületést, a tagadást és az állítást, a gúnyos és az ujjongó nevetést.¹²

Bahtyin – a nevetéssel összefüggésben – a karnevalizált műfajok elválaszthatatlan elemeként említi a paródiát, hiszen a parodizálás folyamata sem más, mint a „leleplező hasonmás” megteremtése, amely „ugyanaz a világ, csak a »visszajára« fordítva”. A karneváli parodizálás – ahogyan a nevetés – szintén ambivalens. A paródia nem pusztán tagadás, hanem a paródia tárgyában megtalált nevetető aspektus megmutatása. „A karneválon rendkívül széles körben alkalmazták a parodizálást, melynek különféle formái és

fokozatai voltak: a különböző képek (például a különböző eredetű karneváli párok) más-más módon és különböző nézőpontokból parodizálták egymást, mindez mintegy a görbe tükrök – felnagyítók, lekicsinyítők, különböző irányokban és különböző fokozatokban torzítók – egész rendszere volt.”¹³

Nincs ez másképp az irodalmi paródiákban sem, azok kapcsolata a karneváli világszemlélettel nem szakadt meg. Azt az irodalmat, amelyet áthat a karneváli világszemlélet, Bahtyin karnevalizált irodalomnak nevezi. A karnevalizált irodalom egyik sajátossága a „szándékos többstílusossága és sokszólamúsága”. Jellegzetességei közé tartozik az elbeszélés monotóniája, a magas és az alantas, illetve a komoly és a nevetséges keveredése, a nem klasszikus műfajok – levelek, talált kéziratok, elmesélt dialógus, magas műfajok paródiájának – használata. Különböző szerzői maszkok jelennek meg, s az elbeszélés szava kétszólamúvá válik: az ábrázolt szó az ábrázoló szóval együtt lesz jelen.

A karnevál és a népi kultúra egyik legbonyolultabb, sokjelentésű motívuma a maszk. A maszk egyfelől kapcsolatban áll az átváltozás(ok)ból fakadó örömmel, a dolgok viszonylagosságának élvezetével, az azonosság és egyértelműség vidám tagadásával, s a dolgok önmagukkal való ostoba módon való egybeesésének elutasításával, másfelől kifejezi a természetes határok átmeneti, áthágható voltát. A maszkban az élethez való játékos viszony – a gúnyolódás, a kifigurázás, a csúfnév – ölt testet, és a maszkból származtathatóak a paródia, karikatúra, grimaszok, fintorok, s egyéb mimikai torzítások is.¹⁴ A maszk alapvető funkciója – a fentiekből adódóan – nem a leplezés, nem valamilyen hátsó szándék elrejtése, hanem sokkal inkább valamilyen leplezett dolog, jelenség megformálása és megmutatása, amely felhívja a figyelmet a valóság másik, kevésbé elfogadott vagy kevésbé általános részére.¹⁵

A karneváli nevetés és a népi álarcok olyan műfajokat teremtettek, mint a *commedia dell'arte*, a *sofie* vagy a *farce*. Az irodalmi komédia, a nevetető szatíra kialakulása és fejlődése az egyes európai népeknél hasonló módon zajlott le, s mindebben meghatározóak a tipikus helyzetek vagy a „megmerevedett maszkok”. A művészi kép az új történelemérzékelésre is reagált, a korszakváltások, az uralkodó rend viszonylagosságának kifejezésére is alkalmasnak bizonyult.¹⁶

Bahtyin Gogol szövegeiben a karnevál és a népi ünnepélyek szinte minden elemét megtalálni véli: „Gogolt alapvetően karneválszerű világérzékelés jellemezte, igaz, többnyire romantikus színezettel”.¹⁷ A romantikus színezetet a *Holt lelkek* első részének stílusában is felfedezhetjük, amely a szöveg műfajának meghatározását is bizonytalanná tette. A Gogol tervezte kötetborítón a leginkább szembeszökö felirat a szöveg

műfajának megnevezése: poéma. „A személyes elbeszélésnek a szatíra szövegébe épülése magyarázza – véli Kovács Árpád –, miért is nevezte Gogol a *Holt lelkek* című regényét poémának. A Dantéra való utalás egyértelmű, s a szövegsubjektum mint olyan történetét regeneráló személyességre vonatkozik – a szerző utazására »bele« az alkotás folyamatába.”¹⁸ A poéma meghatározása máig vita tárgya az irodalomtörténészek körében, „képzeletünkben a verses műfajokhoz, az elbeszélő költeményekhez kötődik”,¹⁹ a szöveg alapján „a poéma a romantikában kedvelt vegyes (lírai és epikai) elemeket egyesítő műfaj, s az eposzra utal vissza”.²⁰

A szöveg számos egyéb műfajjal mutat rokonságot, ám minden esetben kifordított, eltorzított, hiperbolizált, „karnevalizált” paródia-változatokról van szó. A *Holt lelkek* cenzúra által engedélyezett címe, a *Csicsikov kalandjai* a mű pikareszk regénnyel való hasonlóságára mutat rá: a poéma nagyobb része ugyanis a csavargó hős ügyeskedéseinek – felcserélhető – epizódokban történő elbeszélése. A mű utolsó fejezetében azonban – szintén a pikareszk kliséivel élő történetben – megismerhetjük a főhős élettörténetét, ám így „világosan áll előttünk az 1830-as, 1840-es évek nyugat-európai regényformája, a karrierregény.”²¹ Az utolsó fejezetben elbeszélte karriertörténet következtében az addig elbeszéltek *in medias res* kezdetű történetként tűnnek fel, amely módszer az antik eposzok narrációjának jellegzetessége. A szöveg emellett eposzi kellékeket és egyéb műfaji sajátosságokat is felhasznál, amelyek által a szöveg az eposzsal is rokonságot mutat. Ugyanakkor az is szembevetendő, hogy a *Holt lelkek* esetében nem beszélhetünk egyértelműen egyik műfajról sem. Csicsikov pícaro-paródia, „a pénz kóbor lovagja”,²² nem feltétlenül eszes és nem mindig jár túl mások eszén, ügyeskedése leginkább kellemes modorában mutatkozik meg, s abban a tulajdonságában, hogy képes minden körülmények között talpra állni. Esetében tulajdonképp bűnözésről sem beszélhetünk, hiszen a holt lelkek felvásárlásával pusztán egy joghézagot használ ki: az összeírásban még élőként szereplő, ám a valóságban már halott jobbágyokat is meg lehetett vásárolni, állami támogatás vagy elzálogosítás és hitel reményében. S beszélhetünk-e karrierregényről, ha a karriertörténet csak a szöveg utolsó fejezetének is csak egy bizonyos részeként, mintegy „sűrített” előtörténetként bukkan fel: „25-30 oldalnyi terjedelemben kapunk egy komplett Stendhal-vagy Balzac-regényt, mégpedig úgy, hogy az elbeszélő csak úgy »mellesleg« veti oda ezt a jellegzetes karriertörténetet.”²³ Azzal, hogy az előtörténet közvetlenül a mű (tegyük hozzá: első részének) a vége előtt, nevetésgesen szokatlan helyen hangzik el, az *in medias res* kezdés megmutatkozása parodisztikussá válik. Az antik eposzok kellékei minden megjelenésükben pa-

rodisztikusak: nagyformátumú hősök és kalandjaik helyett a *Holt lelkek*ben a főhős a középszerűsége lesz „szembetűnő”: „nem különösebben szép, de nem is csúnya...”. Másik példa: az „állandó” jelzőkről nem derül ki, mi közülük van a jelzett tulajdonosukhoz, és – talán ennek következtében is – meglehetősen komikusak: ilyen a műben kétszer elhangzó „*sprechen Sie deutsch* Ivan Andrejics”.²⁴

A *Holt lelkek* egyik szereplője, a postamaster, *sprechen Sie deutsch* Ivan Andrejics, Csicsikov kilétének találgatásakor elbeszél egy történetet, amit ő maga „poémának” nevez: „Kopejkin kapitány esete olyan – kezdte, és már most felszippantott egy csipet tubákot –, hogy ha valami írónak elmondaná az ember, az valóságos regényt [cjelaja poema – egy egész poémát] kanyaríthatna belőle.”²⁵ Ez a „poéma” önálló történetként áll a műben, saját címmel: *Kopejkin kapitány története*. S habár a poéma műfajának fogalmát nem kísérelnénk meg definiálni, *Kopejkin kapitány történetéből* egyértelműen kiderül, a postamaster műfajjelölését érdemes idézőjelben hagyni, ugyanis esetében *Holt lelkek*-paródiáról, poémaparódiáról van szó. A beékelt történet az egész szöveg parodikus tükre,²⁶ a postamaster beszéde eltúlzott formája a narrátor beszédének, a történet témája, töredékessége, befejezetlensége²⁷ megegyezik a *Holt lelkek*ével. Ilyenformán – a mitologikus gondolkodásnak megfelelően – ha Kopejkin története Csicsikov történetének kicsinyített tükre, akkor Csicsikov valóban „nem más, mint Kopejkin kapitány”,²⁸ s „ha Kopejkin történetének olvasói a *Holt lelkek* olvasóit reprezentálják, akkor könyörtelenül össze vagyunk kötve azok számos hiányosságával”.²⁹ A *Kopejkin kapitány története* által a *Holt lelkek* tehát nemcsak eposz-, pikareszk- és karrierregény-paródia, hanem önmaga kifordított és eltúlzott karneváli változata, a paródia paródiája, paródia a paródiáról, azaz metaparódia is.³⁰

A poéma „meta” jellegét emeli ki, hogy a *Kopejkin* a *Don Quijote* egyik legfontosabb betéttörténetére is utal, méghozzá meglehetősen összetetten. Abban a beékelt történetben³¹ egy rabszolga beszéli el, hogyan lett kapitányból gályarab, s hogyan szöktek meg az algír király lányával. (A „lányszóktetés” motívuma, ha a *Kopejkin*ben nem is, a *Holt lelkek*ben markánsan megjelenik.) A beékelt elbeszélés életrajzi elemeket tartalmaz, Cervantes hasonló módon került fogásba.³² Így Kopejkin alakja magával Cervantes-szel is kapcsolatba kerül. Ezt a kapcsolatot mélyíti, hogy Cervantes a lepantói csatában lövést kapott a bal karjába, s az élete végéig csonka és béna lett, ám Gogol úgy hitte, elveszítette azt.³³ Ám maga a *Don Quijote* is él metaleptikus eszközökkel, a hősök kalandjaiból a regényben regény készül, akik emiatt újra útra kelnek. „Cervantes nyíltan feltárja ennek az »ördöglakatnak« a működési mechanizmusát, az elbeszélői epiká-

nak azt a műfaji paradoxonát, miszerint a regényi fikció oly módon képes visszahatni a valóságra, hogy az életet magát változtatja merő fikciónvá, »regényhamisítvánnyá«.³⁴

A karneváli visszajára fordítás, leleplező azonosítás, felcserélés, kifordítás logikája számos vonatkozásban bukkan fel, leginkább abszurd helyzetekben. Csicsikovit és a kocsisát, Szelifant olyan cseléd lány kíséri ki, vezeti el az útra, aki épp az irányokat, a jobb és a bal oldalt cseréli fel.³⁵ N. város hölgyei az orosz nyelvet „megnemesítik” azáltal, hogy a nem illendő szavakat és frázisokat a nyelvből „kigyomlálják”, így a „kifújtam az orromat”-típusú kifejezések helyett a „könnyítettem az orromon”-típusú kifejezéseket használnak, vagy, ha nem tudják kicserélni, akkor az orosz szó helyett inkább franciául mondják.³⁶ Így történhet meg, hogy az elbeszélő kénytelen az „egyszerűen kellemes hölgy” és a „minden tekintetben kellemes hölgy” javarészt idegen kifejezésekből álló társalgását visszafordítani oroszra.³⁷ A francia-orosz viszony abszurditását fokozza, hogy a bálon megjelent divatos ruhák következtében N. székesfőváros Párizssal válik azonossá.³⁸

Pljuskin földbirtokosról Csicsikov sokáig nem tudja megállapítani, férfi-e vagy nő. Végül asszonyként szólítja meg, ekkor az elbeszélő is nőként hivatkozik rá, s majd csak maga Pljuskin tisztázza a helyzetet. Pljuskin öltözeke is különös: a nyakára harisnyakötő vagy haskötő van kötve, de hogy pontosan melyik, azt nem lehet megállapítani.³⁹ A férfi-nő felcserélése a halott jobbágyok esetében is megtörténik, Szobakevics Jelizaveta Vorobej nevéreől lehangyja a név nemét jelző szóvégi -t, s férfiként, Jelizavetként eladja Csicsikovnak.⁴⁰ Szobakevics falujában a megpillantott emberi arcok zöltségekre emlékeztetnek, az elbeszélő mindezt eposzi hasonlatban beszéli el: „Csicsikov észrevette, hogy az ablakban, csaknem egyszerre, két arc jelenik meg: egy asszonyé, hosszú és keskeny, mint az uborka, fején főkötő, és egy férfié, széles és kerek, mint a moldáviai tők, amelyből Oroszországban könnyű, kéthúrú balalajkát készítenek, nagy mulatságára és örömére némely húszéves helyre legénynek, kikent-kifent gézengúz, aki büszkén feszítve kacsingat és fütttyentget a fehér keblű, fehér nyakú leányzóknak, mikor azok köréje gyülekeznek, hogy hallgassák a halkan pengő muzsikaszót.”⁴¹ Szobakevics a halott jobbágyai után siránkozva megjegyzi, az élők haszontalan népség: „Nem emberek, hanem legyek.” Pljuskin jobbágyösszeírása olyan mindkét oldalán teleírt papíros, „amelyet a parasztok nevei olyan sűrűn leptek el, mint az apró legyek”.⁴² Az ember-légy pár felcserélése és azonosítása egy kisebb estélyen kezdődik, az *Iliász* idéző féloldalmi terjedelmű, barokkosan szerkesztett eposzi hasonlat számol be róla: „Fekete frakkok bukkantak fel, idesuhantak, odaröppen-tek, egyesével és csoportosan, mint nyáridőben, for-

ró júliusban a legyek a fehéren csillogó süvegcsukorra, amelyet az öreg kulcsárné a nyitott ablak előtt aprít csillogó darabokra...”⁴³

Előfordul a tárgy és az ember felcserélődése is. Csicsikov szállásának sarokboltjában a számovár mellett ücsörgő szörpáros arca éppen olyan, mint a számovár. Amikor Csicsikov csézája egy másikba ütközik, két paraszt segít nekik a szétválasztásban, a „falusi haranglábra” emlékeztető Mityaj bácsi és az „óriási számovárra” hasonlító Minyaj bácsi.⁴⁴

A holt lelkek „feltámasztása”, élőként való emlegetése két jelenetben is olvasható. Először Szobakevics használja fel ezt a módszert arra, hogy minél több pénzt csikarhasson ki Csicsikovtól: „De hát mit farkodik? – mondta Szobakevics. – Én igazán nem kértem sokat. Más az én helyemben, valami gazember, még becsapná, és nem lelkeket adna el önnek, hanem mindenféle szemetet, az enyim pedig mind egészséges, mint a makk, csupa válogatott legény, ha nem meszterember, akkor valami más, jóra való muzsik. Nézze csak, itt van például Mihejev, a kocsigyártó! Hiszen az soha nem is készített mást, mint csupa rugós hintót. De nem olyanokat ám, mint a moszkvai munka, hogy csak egy órára való, hanem erőset, tartósat, ő maga kárpította is, maga lakkozta is!”⁴⁵ Ám Csicsikov a hosszú listáján elmerengve maga is „feltámasztja” őket, a jobbágyok a képzeletében „valami sajátos elevenség látszatát keltették”.⁴⁶

A legösszetettebb, legkülönösebb mégis Csicsikov lovainak és Csicsikovnak az azonosítása. Csicsikov három lova közül a „rudast” Varjúnak, az egyik „lógóst” Ülnöknek [„Zjaszjedatyel”], a másik „lógóst” Bonaparténak hívják. Ülnök a nevet onnan kapta, hogy egy ülnöktől vették. Bonapartét vélhetően azért nevezték el így, mert az „módfelett ravasz” volt és nem húzott.⁴⁷ A két név azonban Csicsikovval összefüggésben is megjelenik. Csicsikovit, mint arról a későbbiekben még lesz szó, egyesek Napóleonnal igyekeznek azonosítani. A nevek általi mágikus kapcsolat folytán Csicsikov, Napóleon és a ló azonosságáról beszélhetünk. Nincs ez másképp Ülnök esetében sem: Korobocska ugyanis Csicsikovit „ülnöknek [zjaszjedatyel]” nézi. Mivel a ló névadásakor a köznévből tulajdonnév lett – felcserélődött –, és Csicsikov is megkapta az „ülnök” nevet, így a három különböző szereplő egymással azonossá és felcserélhetővé vált.

A népi nevetéskultúra ábrázolási rendszereiben – ebbe a kategóriába értendő a *Holt lelkek* is – az élet „anyagi-testi oldala”, a testiség, az ivás és különösen az evés jelentős szerepet kap. Az ábrázolásmód általában, a karnevál jellegének megfelelően felnagyítva, hiperbolikus formában történik. Az anyagi-testi élet elve kozmikus – a „világegész anyagi-testi gyökereitől”⁴⁸ nem szigetelődik el – és össznépi, sohasem pusztán a biológiai egyén szükségleteinek kielégítéséről van szó. Az

emberi test fizikai határainak képlékenysége áll a fókuszban, kiemelve, hogy az egyén és a külvilág még nem különült el (illetve: sosem különülhet el) teljesen egymástól. Az anyagi-testi élet ábrázolását, képeinek sajátosságát az orgiasztikusság, a bőség, az excesszus és a hiperbolikussság jelenléte határozza meg. Az ilyen ábrázolásokban, úgy tűnik, „itt mindig ünnepi, lakmározó, tobzódva örvendő – mintha örökké »hét országra szóló dínomdánom« folyna”.⁴⁹

LeBlanc a *Holt lelkek*ben előforduló ételek és étkezések narratív szerepének szentelt tanulmányában szemantikai oppozíciókat vizsgál, elsősorban a jómódú/szegény ellentét változatos megjelenését és más ellentétekkel való kapcsolódási pontjait – elsőként rögtön az „erős, egészséges” testalkatúakat, „akiket az asszonyok, amikor bizalmas kettesben maradtak velük, így szólítanak: »dunduskám, gömböckém, pocakosom, göröcsöm, zsuzsum« stb” szemben az olyan típusú emberrel, aki „alacsony is, vézna is; [...] ördög tudja, csak csipog, mint valami kismadár”.⁵⁰

A téma megközelítésekor kétféle rendszert használ: a szociogenetikus és a pszichogenetikus kódot. Az első a korszak szociális, kulturális és gazdasági helyzetéről árulkodik, de még az I. Miklós uralkodása alatt politikai viszonyokkal is összefüggést keres.⁵¹ Kiváló példa erre a rendőrkapitánynál összehozott kis ünnepség, amelyet Csicsikov szerződéseinek megkötelezése alkalmából rendeznek. Az idézet – valószínűleg a *Holt lelkek*ből származó valamennyi idézet – a karneváli bőség szemléltetésére is alkalmas, akár a szöveg világában megmutatott étkek bősége, akár a pleonazmus használata révén. A rendőrkapitány ugyanis az étkek beszerzése terén „csodákat tudott művelni: mihelyt meghallotta, miről van szó, azonnal beszóltotta a kerületi rendőrfelügyelőt [...] Röviddel ezután pedig [...] megjelent az asztalon a tömérdék halféle: fehér viza, tok, lazac, sajtolt ikra, friss ikra, hering, ponty, azonkívül sajtok, füstölt nyelv és mindez a halasbódékból. Ráadásul az asztalra kerültek a háziilag készült ingyencfalatok: pástétom, kilencpudos tok feje húsával és porcogójával töltve, azután más pástétomok, különféle bélesek rizikegombával, olajbogyóval, hússal. A városbeliek a rendőrkapitányt bizonyos tekintetben atyjuknak és jótévőjüknek tekintették. A polgárok között egészen úgy viselkedett, mint saját szeretett családja körében, a boltokban és vendéglőkben pedig, mint saját éléskamrájában.”⁵²

A pszichogenetikus kód Csicsikovot és a többi szereplőt segít megismerni azáltal, hogy milyen ételeket esznek, és hogyan esznek.⁵³ LeBlanc nem említi a helyzetek parodisztikusságát. Manyilov nem pusztán gourmet (ínyenc), hanem a gourmet paródiája is, hiszen hangsúlyozottan semmilyen ízlése nincs. Szobakevics gourmand (falánk), hiperbolikus falánk-sága nem csak az ételekre terjed ki, hanem

minden egyéb-re – még a holt lelkek árának felforrására is. Az útszéli vendéglő fogadósa így jellemzi a két földesurat: „Manyilovnak előkelőbb szokásai vannak, mint Szobakevicsnek, mert amaz mindjárt főtt csirkét meg borjúpecsenyét rendel; ha van báránymáj, akkor azt is, de mindegyiket éppen hogy csak megízleli, Szobakevics ellenben csak egyfélért rendel, hanem azt mind megeszi, sőt még ráadást is követel ugyanazért az árért.”⁵⁴ Nozdrjovot nem érdeklik az ételek, az alkoholos italok ellenben annál inkább, emellett nagy hazudozó: „Elhiszed-e – teszi fel költői kérdését Nozdrjov –, hogy egy ebéd alatt csak én magam tizenhét üveg pezsgőt ittam meg?”⁵⁵ Korobocska gyanakvó és takarékos: „Jó lenne – gondolta közben Korobocska – ha lisztet és marhát vásárolna tőlem a kincstár számára, hát a kedvében kell járnom: sütemény még van tegnap estéről. Megmondom Fetyinyának, hozzon be lepényt. Jó lenne egy kis édes, hajtogatott tojásos béles is, nálunk azt nagyon jól csinálják, és nem kell sok idő az elkészítéséhez.”⁵⁶ Pljuskin zsugori és gyűjtögető, csak akkor tervezi megkínálni Csicsikovot, amikor az már felajánlja, hogy megveszi tőle a holt lelkeket: „Gyűjts be a szamovárba, hallod? – mondja az egyik cselédnek. – Itt a kulcs, add oda Mavrának, hogy menjen be a kamrába: ott a polcon kétszersült van abból a kalácsból, amelyet Alekszandra Sztjepanovna hozott, mondd meg neki, hogy azt adja be a teához... várj! Hová szaladsz? Ostoba fajánkó! Micsoda tökfilkó vagy te! Talán bizony mehetnéked van már? Talán az ördög csiklandozza a lábadat? Előbb hallgasd végig, amit mondok: lehet, hogy a kétszersült héja már megromlott, ha igen, akkor kaparja le késsel, de a morzsákat ne dobja el, vigye ki a tyúkoknak.”⁵⁷ Pljuskin számára „az evés és ivás olyan cselekvésnek minősül – írja Kovács Árpád –, amely az idő elvesztegetését vonja maga után; [...] az éhség kielégítése a test térbeli kiterjedését és az életidő megcsonkítását eredményezi. Az alternatív cselekvés a térbeli létezés zsugorítása – ugyanis a tolvaj mástól lop, a zsugori önmagát lopja meg.”⁵⁸

A *Kopejkin kapitány története* egy az evés és annak szocio- és pszichogenetikus összefüggéseire is alkalmazható kicsinyítő tükör. Kopejkin állapotát a posztamaster-elbeszélő szinte kizárólag az étkezései/nem étkezései alapján jellemzi – oldalakon át. Egy rövid részlet példaként: „Eddig még eltengődött valahogy scsín és egy-egy falat marhahúson, de most már arra sem telik neki, most már csak a szatócsnál vehet valamiféle heringet vagy sós uborkát, meg két garas ára kenyert, egyszóval éhezik szegény feje, az étvágya pedig olyan, akár a farkasé.”⁵⁹ A táborszernagy előtt Kopejkin egyetlen érve az éhsége: „De bocsánatért esedezem, kegyelmes uram, nekem bizonyos tekintetben már nincs mit ennem... Egy falat kenyérre valóm sincs már...”⁶⁰ Kopejkin az éhség miatt az oly

sokra tartott társadalmi hierarchia szabályait is megszegi. A kettejük rangja közötti különbséget a postamester-elbeszélő már nem az étkezésekkel, hanem az anyagi helyzetük közötti különbség kimondásával szemlélteti: „Ha magunkfélével csak egyetlen rangfokozattal is alacsonyabban álló hivatalnok beszél így, már az is gorombaságnak számít. Hát még ilyen óriási rangkülönbségnél: egy tábornakszemély és egy Kopejkin kapitányocskája! Kilencezer rubel és – nulla!”⁶¹

Az evés motívumával történő jellemzésekből is kirajzolódik, hogy a földesurak eltúlzott személyiségvonásai Csicsikov egyes jellemvonásaiban köszönnek vissza. Csicsikov és a földesurak kölcsönösen egymás tükörképei, karneváli szemszögből: leleplező hasonmásai. Manyilov figurája hiperbolikus paródiája Csicsikov fő tulajdonságának, a dekorumnak; Korobocskaja naiv ugyan, de éppoly gyanakvó és ravaszkodó, mint Csicsikov; Nozdrjov képes összevissza beszélni (hazudni) mindenfélét, akár egymásnak ellentmondó dolgokat is, ám – Csicsikovval ellentétben – akár motiváció vagy cél nélkül; Szobakevics Csicsikov számító oldalának a manifesztációja; Pljuskin a kapzsiságát és a gyűjtési vágyát reprezentálja.⁶² Csicsikov „maszkjaira” Korobocskával való találkozásakor az elbeszélő is ráirányítja a figyelmet beszédének árnyalatai kapcsán: „Azt hiszem, az olvasó már észrevette, hogy Csicsikov ezzel az asszonnyal – minden nyájassága ellenére – sokkal fesztelenebbül beszélt, mint Manyilovval, és nem sokat teketóriázott. Meg kell állapítanunk, hogy mi itt, Oroszországban – bár némely dologban még nem tudunk lépést tartani a külföldiekkel –, a viselkedés tudományában messze elhagytuk őket. A mi érintkezésmódunk valamennyi árnyalatát és finomságát nem is lehet számon tartani.”⁶³

Kopejkin, mint Csicsikov leleplező hasonmása a földesuraktól különböző módon jelenik meg. Kopejkin története Csicsikov lelepleződéséről kelle, hogy szóljon, hiszen a postamester revelatív felismerése: Csicsikov nem más, mint Kopejkin kapitány. Történetéből azonban éppen az derül ki, hogy a két személy semmiképpen sem azonos egymással. Kopejkinről a Csicsikovtól való megkülönböztetése szempontjából a leglényegesebb tudnivaló – s amely a postamester-elbeszélő hallgatósága számára döntő érvként is szolgál Csicsikov és Kopejkin kapitány azonossága ellen – már rögtön, a beékelt poéma második mondatában elhangzik: „Krasznoje alatt-e vagy a lipcsei csatában, elég az hozzá, hogy – képzeljék el – valami ágyúgolyó elvitte fél karját és fél lábát.”⁶⁴ A hallgatóság meglehetősen későn, és még éppen a „valódi” történet megkezdése előtt ébred rá, hogy a nagy leleplezés számukra tévút.

Az olvasó számára Kopejkin története azonban – mint kicsinyítő tükör – mindenképp segít az eligazodásban. Neve például az orosz pénzegységre, a „kopej-

kára” utal, s mint az Csicsikov élettörténetéből kiderül, a legszigorúbb elvét tulajdon édesapjától hallotta – „ami mindennél fontosabb: őrizd és kuporgasd a kopejkát, a kopejka a legmegbízhatóbb barát a világon”.⁶⁵ Így Kopejkin és Csicsikov a nevek hasonlóság általi mágiájának – itt: a fonocentrikusságnak – köszönhetően kapcsolódik össze. De a *Kopejkin kapitány története* másféle, ugyancsak mágikus módon is leleplező erejű. A mágia poétikai háttere ebben az esetben a *Holt lelkek* szerkesztettségében rejlik. Ahogyan a be-téttörténet második mondatának témája a főhős külseje, úgy a kerettörténet, és ezáltal a teljes poéma második mondatának témája Csicsikov külseje. A kettőt összeolvasva az olvasó arra következtethet, hogy Csicsikov maszklevétele, lelepleződése ebben a mondatban található: „A csészában egy úr ült, nem különösen szép, de nem is csúnya, nem túlságosan kövér, de nem is túlságosan sovány, nem lehetett volna ráfogni, hogy öreg, de azt sem, hogy valami nagyon fiatal.”⁶⁶ Ez a hangsúlyozott közepszerűség Gogol életművében pedig nem más, mint az ördög megnyilatkozása, ennek megfelelően Csicsikov sem más, mint maga az ördög. „Gogol elsőként látta meg – írja Merezkovszkij – álarc nélkül az ördögöt; meglátta valódi arcát, amely nem szokatlanságával, hanem hétköznapiságával, közepszerűségével szörnyűséges; elsőként értette meg, hogy az ördög arca nem távoli, idegen, különös, fantasztikus, hanem nagyon is közeli ismerős, többnyire valóságos, »emberi, nagyon is emberi« arc, tömegarc, mint »mindenki másé«, majdnem tulajdon arcunk azokban a percekben, amikor nem merészelünk önmagunk lenni és belenyugodni, hogy olyanok legyünk, »mint mindenki más«.”⁶⁷ Csicsikov alakjában Nabokov is a – számára egyébként különös jelentőséggel bíró – *posloszty* (sekélyesség, közönségesség)⁶⁸ megtestesülését emeli ki: „Csicsikov maga egyszerűen az ördög rosszul fizetett ábrázolása, a Hádészól érkezett utazóügynök, »a mi Csicsikovunk«, ahogyan a Sától és Tsa. cég nevezhetné képzeletben a könnyen kezelhető, egészséges kinézetű, de belül reszkető és rothadó ügynökét. A *posloszty*, amit Csicsikov megszemélyesít, egyike az Ördög fő attribútumainak, akinek a létezésében, tegyük hozzá, Gogol sokkal komolyabban hitt, mint Istenben.”⁶⁹

Ami Csicsikov démonikus-komikus közepszerűségét olykor a tragikusságig mélyíti, éppen az össznépi-ség, a kozmikusság, leginkább a *Holt lelkek* szereplőinek Csicsikovval való hasonlatossága. A közepszerűség kiterjed a poéma fő helyszínére is, maga a város, „N. kormányzósági székhely” „semmiben sem tért el más kormányzósági székhelyektől”, s Csicsikov ideiglenes lakhelye, szobája „a szokásos fajtájú volt, mint maga a fogadó is, vagyis pontosan olyan, mint általában a kormányzósági székhelyek fogadói”.⁷⁰ A városka meg nem nevezése is arra utal, hogy bármelyik vá-

ros lehetne, ez éppen egy a sok egyforma közül – így a démoni tér (a pokol) akár az egész világ minden pontján jelen lehet/van.

A meg-nem-nevezést az „egyszerűen kellemes hölgy” és a „minden tekintetben kellemes hölgy” jelenetében az elbeszélő még tematizálja is. Hosszasan mentegetőzik, miért nem árulja el a hölgyek neveit, majd – hiszen minden a feje tetején áll – a mentegetőzése után nem sokkal mégis megtudjuk azokat. „A szerző rendkívül nehéz helyzetbe került, nem tudja, milyen néven nevezze meg őket [a két hölgyet] úgy, hogy ezúttal meg ne haragudjanak rá, mint régebben már megtörtént. [...] Elég annyit mondani valamely városról, hogy lakik ott egy ostoba ember – ez már személyeskedésnek számít; hirtelen előugrik egy tisztas külsejű úr, és méltatlankodva kiabál: »Hisz én is ember vagyok, ezek szerint hát én is ostoba vagyok?« – szóval rögtön felfogja, miről van szó. Éppen ezért, az efféle kellemetlenségek elkerülése végett...”⁷¹

A név tematizálása által az elbeszélés addigi tárgyát felváltja a névről való beszéd, „[v]agyis: a referáló helyett az autoreferens szövegalkotás”, az „önreferens szövegképző szabály” kerül szóba. Habár Kovács Árpád szavai *A köpönyegre* vonatkoznak, igaznak bizonyulnak a *Holt lelkek*re is. „Arról van szó ugyanis – folytatja –, hogy az elbeszélő kijelentéseinek egységei az elbeszél világ egységeivé alakíttatnak át.”⁷²

Csicsikov üzleti tevékenysége és annak erkölcsi vonatkozása sem kizárólag rá tartozik: „*Morálisan* Csicsikov – írja Nabokov – aligha bűnös valamilyen sajátos bűnben amiatt, hogy megpróbált holtakat vásárolni egy olyan országban, ahol az élőket törvényesen vásárolták és elzalogosították.”⁷³ A poéma elbeszélőjének egy lírai betét végén a hallgatóságához intézett kérdése, amelybe bélével a poéma egyik legfontosabb gondolata hangzik el újabb kérdés formájában, valamint ez utóbbi megválaszolása tragikusan kiábrándító, már elégikus és/vagy szatirikus hangnembe fordul. „Ám kiben van közületek annyi kereszteni alázat, hogy az egyedüllét, az elvonultság perceiben önnön lelkébe mélyedve – nem fennhangon, csak gondolatban – ezt a nehéz kérdést intézze önmagához: »Vajon nincs-e bennem is valami Csicsikovból?« No hiszen még csak az kellene!”⁷⁴ Ez a gondolat már a *Kopejkin kapitány története* kapcsán is felmerült, hiszen annak hallgatósága a *Holt lelkek* olvasóit reprezentálja, s amennyiben azok nem mások (vagy éppen olyanok), mint Csicsikov (vagy Csicsikov maszkjai), akkor az olvasóval is felcserélhetőek.

Csicsikov negatív, démoni-komikus trickster párja Nozdryov; ezáltal Csicsikov leleplező hasonmása is: N. városka számára Csicsikov leleplezése is az ő közreműködésével történik, ironikus módon épp az egyébként a dolgok valódiságát eltakarni vagy a „felszínt” képviselni hivatott bálon. Nozdryov tipikus trickster,

Csicsikov számára az aszociális viselkedése miatt (leleplezi Csicsikovot) azonnal ellenszenvenné válik, azonkívül részeges, verekszik, folyton hazudik és csal a kártyában (és egyéb játékokban).

Csicsikov üzleti tevékenysége, a lelkekkel való kereskedelem „nem emberi akció, hanem sátáni tevékenység, s Goethe *Faustja* óta Mefisztóhoz köthető. (Ebben az értelemben a *Holt lelkek* a Faust-legenda sajátos orosz változatának tekinthető.)”⁷⁵ Csicsikov Fausttal mutat rokonságot, hiszen, egyfelől, a pénz miatt lemondott a lelkéről – élete során az egyetlen dolog, ami motiválja, a pénz, s ezért képes minden emberi érzésről lemondva bárkin átgázolni; másfelől a kormányszókeány leánya iránt érzett szerelem esélyt ad számára a megtisztuláshoz, a megváltáshoz. Kettejük első találkozására, habár Csicsikov részéről mindenképpen szerelem első látásra, mindkét fél részéről paródiába csap át. A lány észre sem veszi Csicsikovot, de az elbeszélő mégis a szerelemről beszél: „ha Csicsikov helyett egy húszéves ifjú kerül az útjába – huszár, diák vagy pályája kezdetén levő fiatalember – úristen! micsoda érzések ébredtek volna annak a szívében, micsoda felindulás, micsoda bűvölet kerítette volna hatalmába!”⁷⁶ Csicsikov képzeletét sem foglalkoztatja sokáig a szerelemmel teli jövő: elkezd ábrándozni a lányról, akit majd feleségül vesz, s aki mellé hamar „kétszázecrecskét” is képzel hozományul, amely „olyan csábító volt, és annyira foglalkoztatta a képzeletét, hogy kezdett haragudni magára, amiért a fogatok összeütközése után nem tudakolta meg a fullajtártól vagy a kocsisztól, hogy kicsodák a hintó utasai?”⁷⁷

Csicsikov Fausttal és Mefisztóval való kapcsolatára még utalás is történik, bár karneváli, szintén kifordított módon: Manyilov nagyobbik, „éles eszű” fiát „Femisztokljusznak”⁷⁸ hívják. A szokatlan hangzású név első két mássalhangzóját felcserélve a – továbbra is szokatlan hangzású – Mefisztokljuszt kapjuk, amely már konkretizálja a Mefisztóra való utalást. Ez a példa ismét a szövegben működő mágia felhívja a figyelmet, amely ismét a fonocentrikus kapcsolatokat helyezi előtérbe. (Az erőteljes fonocentrikusság a hangzás és az írás közötti különbség semmissé tétele, pontosabban: a kettejük egységének visszaállítása felé irányítja a szöveget.)

Csicsikov a poéma még egy vonatkozásában lesz azonosítva az ördöggel. Miután a postamester és hallgatósága a Kopejkin kapitánnyal való azonosságot kizárja, több feltevés is születik Csicsikov kilétéről, a legötletesebb a Napóleonnal való azonosítás. „A rendőrkapitány, aki részt vett az 1812-i hadjáratban, és személyesen látta Napóleont, szintén kénytelen volt beismerni, hogy a híres férfiú semmivel sem lehetett magasabb termetű, mint Csicsikov, ami pedig testalkatát illeti, Napoleonra sem lehet azt mondani, hogy túlságosan kövér, de azt sem, hogy sovány.”⁷⁹ Napó-

leon külsejének leírásában tehát éppen az a középszerűség jelenik meg, amely Csicsikovében, s kettejük démonikusságát emeli ki, hogy Napóleon „az orosz népi tudatban nem más volt, mint az Antikrisztus”.⁸⁰ Az elbeszélő is felhívja erre a figyelmet, egy „ismert” prófétát idéz, aki szerint „Napóleon az Antikrisztus [...] és uralkodni fog az egész világon”.⁸¹ Napóleon és az ördög azonosításának gondolata Puskin *A pikk dáma* című elbeszélését is idézi. A német Hermannt a barátja „igazi regényes figurának” tartja: „napóleoni arcél és mefisztói lélek”. Miután Hermann szó szerint halálra rémít egy idős grófnőt, az ablakban állva „csodálatosan emlékeztetett Napóleonra”.⁸²

Az ördöggel szövetségre lépett ember – a mitológus logikának megfelelően – maga is ördöggé válik, így Csicsikov valóban magával az ördöggel azonos. „Tudjuk, anélkül, hogy megértenők, hogy aki a tiltott dolgot véghezviszi s a tabut áthágja, maga is tabuvá lesz.”⁸³ Csicsikov a lelkekkel való kereskedés mellett, ahogyan Faust is, elköveti a lehető legnagyobb bűnt, közvetve – ezért mágikusan, de egyúttal parodisztikusan – az ügyész gyilkosa lesz: „Mindezek a [Csicsikovról szóló] fejtegetések, vélemények, híresztelések – nem tudni, miért – a szegény ügyészre tették a legmélyebb hatást. Annyira hatottak rá, hogy mikor hazaért, elkezdett gondolkodni, töprengett, tépelődött, aztán egyszerre csak – mint mondani szokás – se szó, se beszéd, fogta magát és meghalt.”⁸⁴ Minden komikussága ellenére a „gyilkosságnak” van tragikus aspektusa, s az ördög emberre tett démonikus hatására, az ördög komolyan vételére figyelmeztet.

A *Holt lelkek* trilógiaterve Dante *Isteni színjátékának* hármass felosztását követi, az első rész a Pokol, a második a Purgatórium, a harmadik a Paradicsom Gogol korába és Oroszországba helyezett, átírt parafrázisa lett volna. A szereplők zöltségekkel, legyekkel vagy tárgyakkal történő azonosítása, eltárgyiasítása, a holtak élökként való szerepeltetése mind azt kísérlék meg kimondani, hogy a világ, legalábbis a *Holt lelkek* első részének világa valójában maga a pokol.

A szöveg bestiáriuma is ezt támasztja alá: Csicsikov érkezésekor Manyilovnál „harsányan kukorékol” a kakas,⁸⁵ amely a folklórban a „tisztátalan lelkeket elkergető, hazajáró holtakat elijesztő” tevékenységet jelenti.⁸⁶ A többi földesúrnál, valamint a két hölgy társaságában feltűnik egy vagy több kutya – Szobakevics esetében a kutyát jelentő nevről van szó, Pljuskint pedig „kutyának” nevezi⁸⁷ –, amely(ek) az *Isteni színjáték*ból is ismert háromfejű Cerberuszra, a Pokol házörzőjére engednek asszociálni. A kutya a mitológiában, a holtak világához tartozása folytán lélekvezető, vonítása halált jelent.⁸⁸ De az ember és a légy, valamint az ember és a ló felcserélése is többletjelentéssel bír. A légy a keresztény hagyományban tisztátalansága miatt a gonosz és a döghalál szimbóluma volt. „A vágató ló az egyik legfélelmetesebb idő- és haláljelkép. Sok mítoszban a pokol lovaként jelenik meg.”⁸⁹

Gogol az *Isteni színjáték*ot irodalmi eszménynek tekintette, s a *Holt lelkek* megpróbálja azt hitelesen (hittel), kétkedés nélkül újramondani. Mint az közismert, Gogol minden próbálkozása ellenére sem találta meg az utat, miként lehet a művészetet a feltétel nélküli hittel egyesíteni, így a *Holt lelkek* végérvényesen töredékben maradt. Gogol művészetében az egyetlen hatékony eszköz az ördög ellen a (karneváli) nevetés. A nevetés felszíni, tagadó, elutasító hatása mögött ott „a nevetető erő pozitív oldala”. Ez a nevetés Bahtyin szerint „istenivé” teszi a nevetést,⁹⁰ ily módon tehát „Gogol nevetése – az ember küzdelme az ördöggel”.⁹¹

■ ■ ■

Kis Gábor (Debrecen, 1980): a Miskolci Egyetem magyar szakán végzett. Doktori tanulmányai befejeztével jelenleg disszertációja védésére készül a Debreceni Egyetemen. Elsősorban mítoszkritikával foglalkozik, doktori kutatásának témája az ördöggel kötött szövetség a 19. századi világirodalomban.

JEGYZETEK

- 1 BAHTYIN, Mihail Mihajlovics, *Dosztojevszkij po-étikájának problémái*, ford. KÖNCZÖL Csaba et al., Bp., Gond-Cura/Osiris, 2001, 137.
- 2 BAHTYIN, Mihail Mihajlovics, *Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, ford. KÖNCZÖL Csaba = M. M. B., *Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája; Rabelais és Gogol; Szatíra*, ford. KÖNCZÖL Csaba – RAINCSÁK Réka, Bp., Osiris, 2002, 7–508. Itt: 12.
- 3 SCHINDLER, Norbert, *Karnevál, egyház és fordított világ: A 16. századi nevetéskultúra funkciójáról*, ford. SAJÓ Tamás = *Történeti antropológia: Módszertani írások és esettanulmányok*, szerk. SEBŐK Marcell, ford. APOR Péter et al., Bp., Replika Kör, 2000, 183–215. Itt: 195.

- 4 Uo.
- 5 BAHTYIN, Mihail Mihajlovics, *A népi nevetéskultúra és a groteszk*, ford. KÖRÖSI József = M. M. B., *A szó esztétikája (Válogatott tanulmányok)*, ford. és válogatta KÖNCZÖL Csaba – KÖRÖSI József, Bp., Gondolat, 1976, 303–352. Itt: 310.
- 6 BAHTYIN 2002, 19.
- 7 SCHINDLER, i.m., 194.
- 8 BAHTYIN 1976, 306–307. [Kiemelés az eredetiben.]
- 9 SCHINDLER, i.m., 196.
- 10 BAHTYIN 1976, 310.
- 11 Uo., 311.
- 12 BAHTYIN 2001, 158.
- 13 Uo., 159.
- 14 BAHTYIN 1976, 338.
- 15 SCHINDLER, i.m., 196.

- 16 BAHTYIN, Mihail Mihajlovics, *Rabelais és Gogol: A szó művészete és a népi nevetéskultúra*, ford. KÖNCZÖL Csaba = BAHTYIN 2002, 509-522. ltt: 549.
- 17 BAHTYIN 2002, 516.
- 18 KOVÁCS Árpád, *A szómű Gogol prózájában = Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe I.*, alkotó szerk. KROÓ Katalin, Bp., Bölcsész Konzorcium, 2006, 195-215. ltt: 200.
- 19 BAKCSI György, *Gogol: Holt lelkek* = B. Gy., *Öt orosz regény* Bp., Tankönyvkiadó, 1989, 13-93. ltt: 23. [Kiemelés tőlem.]
- 20 GORETITY József, *Hit és/vagy művészet: Egy jubileum apropóján – Gogol Holt lelkek-jének maradjára*, Debreceni Disputa, 2009, 7-8, 119-123. ltt: 120.
- 21 GORETITY 2009, 119.
- 22 MEREZSKOVSKIJ, Dmitrij Szergejevics, *Gogol és az ördög*, ford. URBÁN NAGY Rozália, Bp., Új Mandátum, 1995, 32.
- 23 GORETITY 2009, 119-120.
- 24 GOGOL, Nyikolaj Vasziljevics, *Holt lelkek*, ford. DEVECSERINÉ GUTHI Erzsébet, Bp., Magyar Helikon, 1974, 5; 183 és 232. [Kiemelés az eredetiben.]
- 25 *Uo.*, 234.
- 26 FRANGER, Donald, *Dead Souls: The Mirror and the Road*, Nineteenth-Century Fiction, Vol. 33, No. 1, (Jun., 1978), 24-47. ltt: 35.
- 27 FUSSO, Susanne, *Designing Dead Souls: An Anatomy of Disorder in Gogol*, Stanford, Stanford University Press, 1993, 103-104.
- 28 GOGOL, *i.m.*, 234.
- 29 HOLL, Bruce T., *Gogol's Captain Kopeikin and Cervantes' Captive Captain: A Case of Metaparody*, Russian Review, Vol. 55, No. 4 (Oct., 1996), 681-691. ltt: 688.
- 30 Holl a metaparódia kifejezést pusztán a beékelt történetre alkalmazza, ám úgy vélem, a szöveg koherens részeként annak műfaja kihat, áttérjed az egész szövegre.
- 31 39-41. fejezet. Lásd: CERVANTES, *Az elmés nemes Don Quijote de La Mancha I-II.*, ford.: GYÖRY Vilmos, átdolgozta: BENYHE János, Bp., Európa, 1966, 350-385.
- 32 Az elbeszélés elemzését lásd: GARCÉS, María Antonia, *Cervantes in Algiers: a Captive's Tale*, Nashville, Vanderbilt University Press, 2002, 182-232. Csicsikov szerelem általi megváltása is rokonságot mutat a *Don Quijoté*-val, Garcés elemzésében rámutat a szövegrész keresztény metaforikájára, amely középpontjában Zoraida alakjának Szűz Máriával való hasonlósága/azonossága áll.
- 33 HOLL, *i.m.*, 688-689.
- 34 PÁLFI Ágnes, *Athleta Christi – Utópisztikus (?) világkép: Bevezetések Cervantes regényé- nek kronotoposzáról = Utópiák és ellenutópiák*, szerk. KROÓ Katalin és BÉNYEI Tamás, Bp., L'Harmattan, 2010, 51-74. ltt: 54.
- 35 GOGOL, *i.m.*, 62.
- 36 *Uo.*, 186.
- 37 *Uo.*, 216.
- 38 *Uo.*, 191.
- 39 *Uo.*, 131.
- 40 *Uo.*, 156, 171.
- 41 *Uo.*, 106.
- 42 *Uo.*, 142.
- 43 *Uo.*, 12.
- 44 *Uo.*, 101.
- 45 *Uo.*, 115.
- 46 *Uo.*, 155.
- 47 *Uo.*, 41.
- 48 BAHTYIN 2002, 28.
- 49 *Uo.*, 29.
- 50 GOGOL, *i.m.*, 184 és 51-52.
- 51 LEBLANC, Ronald D., *Dinner with Chichikov: The Fictional Meal as Narrative Device in Gogol's „Dead Souls”*, Modern Language Studies, Vol. 18, No. 4 (Autumn, 1988), 68-80. ltt: 68.
- 52 GOGOL, *i.m.*, 171-172.
- 53 LEBLANC, *i.m.*, 73-75.
- 54 GOGOL, *i.m.*, 68.
- 55 *Uo.*, 71.
- 56 *Uo.*, 57-58.
- 57 *Uo.*, 141.
- 58 KOVÁCS Árpád, *Szavak és dolgok között: az írás költészete Gogol Holt lelkek című poémájában* = K. Á., *Próza és elbeszélés: Regénypoétikai írások*, Bp., Argumentum, 2010, 178-206. ltt: 192.
- 59 GOGOL, *i.m.*, 238.
- 60 *Uo.*, 239.
- 61 *Uo.*, 240.
- 62 FRANGER, *i.m.*, 28.
- 63 GOGOL, *i.m.*, 50-51.
- 64 *Uo.*, 235.
- 65 *Uo.*, 264.
- 66 *Uo.*, 5.
- 67 MEREZSKOVSKIJ, *i.m.*, 12.
- 68 Erről lásd: GORETITY József, *Vladimir Nabokov kísérlete egy regényírási modell megalkotására (Végzetes végjáték)* = G. J., *Töredékesség és teljességigény: Huszadik századi orosz prózai művek értelmezése*, Bp., Palatinus, 2005, 157-175. ltt: 159. „Az oroszoknak van, vagy legalábbis volt, egy sajátos szavuk az önelégült nyárspolgáriságra – a poszoszty. Nemcsak a nyilvánvalóan hitványra alkalmazhatjuk ezt a szót, hanem még inkább arra, ami hamisan fontos, hamisan szép, hamisan szellemes, hamisan vonzó. Ha ezt a halalos jelzőt alkalmazzuk valamire, ha valamit poslijnak mondunk, az nemcsak esztétikai, hanem erkölcsi ítélet is. A valódi, az őszinte, a jó sohasem poszoszty. Azt is mondhatjuk, hogy az egyszerű, civilizálatlan ember ritkán vagy talán soha nem poslij, mivel a poszoszty feltételezi a civilizáció mázát. A parasztnak városlakóvá kell válnia, hogy közönséges lehessen. Tarka nyakkendőnek kell eltakarnia a becsületes ádámcsutkát ahhoz, hogy létrejöjjön a poszoszty.” NABOKOV, Vladimir, *Nyárspolgárok és a nyárspolgáriság*, EX Symposion, 2005/51. <http://www.ex-symposion.hu/cikk/1268/2> (Letöltve: 2013. február 6.)
- 69 NABOKOV, Vladimir, *Nikolay Gogol*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1973, 72. [Kiemelés az eredetiben.]
- 70 GOGOL, *i.m.*, 6.
- 71 *Uo.*, 212.
- 72 KOVÁCS Árpád, *A gogoli szövegmű (A köpönyeg – írva és olvasva) = Regények, médiumok, kultúrák*, szerk. K. Á., Bp., Argumentum, 2010, 259-270. ltt: 265-266.
- 73 NABOKOV 1973, 72. [Kiemelés az eredetiben.]
- 74 GOGOL, *i.m.*, 287-288.
- 75 GORETITY 2009, 121.
- 76 GOGOL, *i.m.*, 102.
- 77 *Uo.*, 105.
- 78 *Uo.*, 29.
- 79 *Uo.*, 242.
- 80 GORETITY 2009, 121. A korabeli európai irodalom Napóleon-képéről lásd: KÁLAI Sándor, *Irodalom, nemzet, Napóleon: kísérlet A nyomorultak, A pármái kolostor, a Hiúság vására és A háború és béke című regények komparatív elemzésére = Motívumkutatás és mítoszkritika: Komparatistikai tanulmányok*, szerk. GORETITY József, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998, 114-144.
- 81 GOGOL, *i.m.*, 242.
- 82 PUSKIN, Alekszandr, *A pikk dáma* ford. TRÓCSÁNYI Zoltán = A. P. *Válogatott prózai művei*, ford. BRODSZKY Erzsébet et al., Bp., Európa, 1972, 285-318. ltt: 307 és 309.
- 83 FREUD, Sigmund, *Totem és tabu*, ford. PÁRTOS Zoltán, Bp., Göncöl, 1990, 36.
- 84 GOGOL, *i.m.*, 248.
- 85 *Uo.*, 22.
- 86 *Mitológiai Enciklopédia I-II.*, főszerk. TOKAREV, Szergej Alekszandrovics, a szerk. biz. tagjai BRAGINSKIJ, Jozsif Szamujlovics et al., a magyar kiad. szerk. HOPPÁL Mihály, ford. BÁRÁNY György et al., Bp., Gondolat, 1988. I. köt., *Kakas* címszó.
- 87 GOGOL, *i.m.*, 112.
- 88 TÁNCZOS Vilmos, *Szimbolikus formák a folklórban*, Bp., Kairosz, 2007, 52.
- 89 *Uo.*, 43. [Kiemelés az eredetiben.]
- 90 BAHTYIN 2002, 517.
- 91 MEREZSKOVSKIJ, *i.m.*, 10.

Amit az ORVOS tud, s az ember MÉGSEM

A Tompa Andrea által jegyzett *Fejtől s lábtól* minden bizonnyal egyike 2013 legfontosabb és legtöbbször emlegetett könyveinek. A siker tulajdonképpen nem meglepő, hiszen már a szerző első regénye, *A hóhér háza* is figyelemre méltó (habár a megérdemeltnél talán kevesebb figyelemben részesülő) alkotás: egy, a Ceaușescu-rendszerben, bilingvis környezetben felnőtté érő kamaszlány perspektíváját teremti meg, nem kevés nyelvi leleménnyel. Habár a fejezetek egyetlen hosszúmondatból való építkezése nem mindig teljesen megoldott, Tompának sikerült egy magával ragadó, sodró erejű szöveget létrehoznia, amelynek olvasása során közelebb juthatunk annak megértéséhez, hogy mit jelenthetett ebben a térben és időben sem távoli, hétköznapi tapasztalataink felől mégis beláthatatlan, félelmetes világban felnővekedni. A szerző a *Fejtől s lábtól*-ban is ragaszkodik Kolozsvárhoz mint központi helyszínhez, sőt, a főszereplők is ismerősök lehetnek *A hóhér házá*ból: úgy tűnik, a „kettő orvos Erdélyben” (nevüket sosem tudjuk meg) azonos az első regény hősnőjének különös házasságot kötő nagyszüleivel, azaz Kockával, a zsidó származású, kommunista doktornővel és a székely fürdőorvossal. A könnyen felismerhető átfedések ellenére a *Fejtől s lábtól* mégsem a korábban csak vázlatosan ismertett nagyszülői sorsok nagyepikai anyaggá duzzasztott változataként olvastatja magát – hiszen míg ott a házasság kudarcáról is tudomást szerzünk, a 2013-as mű egy olyan rendhagyó szerelmi történetet beszél el, melynek befejezése megköveteli, hogy elhiggyük: „S itten már mi vagyunk megérkezve, mi, s az olyasmihhez nem kell többé sok szó s beszéd” (484.). A románc történelmi keretként a tízes-húszas évek békésen in-

Tompa Andrea:
Fejtől s lábtól
Kalligram, Pozsony, 2013

duló, majd egyre zűrzavarosabb időszak szolgálat, melynek apró részletekre, a lokális vonatkozásokra, jórészt elfeledett, ám egykor jelentős figurákra fókuszáló megjelenítése kapcsán azt a regény esztétikai teljesítőképességével közvetlenül nem összefüggő, mégsem elhanyagolható következtetést is levonhatjuk, hogy a könyv mögött imponálóan komoly kutatómunka áll.

Arról, hogy a két igencsak eltérő nevelterésű és szociokulturális háttérű szereplő – tehát a pályaválasztása miatt izraelita családjával szakítani kényszerülő, rendkívül kitartó és szorgalmas diáklány, s egy székelyföldi aljegyző szülői hatalom ellen mérsékeltén lázadó, önbizalom-hiányos fia – nézőpontja egyformán érvényesülhessen, a párhuzamos szerkesztésmódon alapuló narratív konstrukció felel. Néhány fejezetenként váltogatja egymást a férfi és a nő elbeszélő szövege, így két perspektívából nyílik rálátás a kolozsvári orvostudományi karon töltött esztendőkre, az első világháború borzalmaira, majd a trianoni békediktátum következményeire. A szerelmesek beállítódásukat, a világhoz és önmagukhoz való viszonyulásukat tekintve tulajdonképpen egymás inverzei: egyikük egy maskulin attribútumokkal bíró, élete értelmét a munkájában lelő nő, a másik egy kissé akaratgyenge, már-már nőies férfi (tudjuk például róla, hogy kiválóan hímez), akit a fronton átélt események annyira traumatizálnak, hogy utána nem hajlandó kivételes sebészti tehetségét kamatoztatni. A két életutat mégis metonimikus érintkezések láncolata köti össze, hiszen hőse-

ink egy karon, egy időben tanulnak, egyik a másik elől nyer el egy ösztöndíjat, sőt, ugyanaz a professzor gyakorol sorsukra döntő hatást (lesz ebből persze nem pusztán figurális érintkezés is, például, mikor az orvostanhallgató egy asztal alatt lopva végigsimít az akkor még ismeretlen medika combján). Az összeérés és a szétválás így értett dinamikája olyan feszültséget teremt, mely a könyv befogadásának meghatározó tapasztalatává válik: az egymás mellett futó történesorokat végigkövetve számtalan majdnem-, avagy kicsit-találkozásra derül fény, egy pillanatra felvillanó, majd meghiusuló lehetőségekre, melyek egyszerre fokozzák a főhősök végső egymásra találása iránti várakozásunkat, s bizonytalanítanak el afelel, hogy ez valaha is bekövetkezik-e.

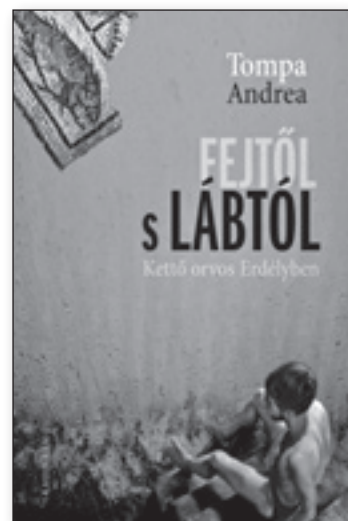
Megfigyelhetjük azt is, hogy egymástól függetlenül ugyanazok a momentumok, ugyanazok a benyomások válnak kitüntetetté mindkét szereplői tudatban, és működnek a kettős regénystruktúra metaforikus kötélemeiként: a valóságelvűség kódjai felől nem indokolható módon, sokkal inkább a joyce-i, avagy a Virginia Woolf-i modernista regénymoddellre emlékeztetve. A két szöveg között vándorló motívumok egy része a pusztán kapcsolatlétesítésen kívül más funkcióval nehezen ruházható fel – gondolok itt olyan esetekre, mint hogy mindkét főszereplő édesanyja babonásan fél a fehér ló által húzott kocsitól – többségük azonban, így például a megnyugtató-megtisztító víz szeretetéről tanúskodó, mindkettejüknél visszatérő mondatok („Ez a víztükrön lebegés az én gyógyszerem és boldogságom” – 25.), igen direkt módon mutatnak rá a köztük fennálló lelki rokonságra. A szöveg vezértrópusaként lép elő a fürdőorvos és a doktor-nő viszonyát több szinten is értelmező, a címbe emelt „fejtől s lábtól” való alvás mozzanata – hőseink azután alszanak így először el egymás mellett, hogy első igazi, nagy találkozásukkor együtt vezetnek le egy szülést. Az ikerpár, melynek világra hozatalánál segédkeztek, ugyanígy feküdt az édesanyjai testben: ez a kapcsolódás előrevetíti azt az énhatárokat feloldó, utópisztikus szerelmi uniót, me-

lyet az utolsó fejezet személyhez kötött perspektivikát eltörölő, az én-ből és a te-ből mi-t képező narrációs megoldása is tükröz. A két, fejtől és lábtól egymás mellett heverő test látványában mint a szerelmi kapcsolat szimbólumában rejlő ambivalenciára már Lengyel Imre Zsolt is felhívja a figyelmet a regényről írott kiváló kritikájában, aki a két figura között fennálló „párhuzamos fordítottág” felől teszi jelentéssé a címet. (Lengyel Imre Zsolt: *A részek lázadása*, Műút, 2013.039.) Továbbá, a kedvese válla helyett annak lábára ráboruló alvó szerelmes alakját ironikus megvilágításba helyezi az a passzus, melyből kiderül, hogy a férfi katonaorvosként is így alszik együtt szeretett kutyáival: „Fejtől-lábtól aludtunk a két döggel később, hogy az arcomba ne horkantsanak vagy beleheljenek száj büzükkkel, bár igaz, mi igaz, bakáink szája sem fényesebb s illatosabb.” (117.) A könyv végén kiderül, hogy a furcsa alvási pozitúrához való visszatérésnek hasonlóan prózai, egy kis testi defektusban rejlő okai vannak: egyikük úgy horkol, „mint valamely sarki jeges medve az Állatkertbe” (481.). A pár egymáshoz való alkalmazkodásának eme példája a regényt lezáró fordulat romantikus felhangjait finoman letompító, humoros effektusként is olvasható. A különböző szöveghelyek felől más és más fénytörésbe kerülő regénycím tehát éppen olyan erősen sugalmaz valamit a mű szerelem-felfogásával kapcsolatban, mint amennyire talányos: talán úgy utal a két főhős között létesülő bensőséges viszonyra, hogy nem tagadja az érzelmi összhang ellenére is fennálló, a szerelemben teljesen soha le nem küzdhető távolság, disszonancia, különműség meglétét.

Valószínűleg már az eddigi idézetekből is kitűnt, hogy Tompa Andrea könyvében a történelmi múlt idegensége elsősorban nyelvi idegenségként hat. Az élőbeszédszerűséget (is) imitáló, furcsa szórendi megoldásokkal operáló, a regionális szakácsművészet és a zsurnalizmus szókinsét egyaránt mozgósító regénynyelv olykor nehézkesen, ám meggyőző erővel működik, elhithetve magáról, hogy a huszadik század elején élő erdélyi értelmiségieket szólaltat meg. Az élettapas-

zatok összegzésére, a politikai változások és egyúttal a belső lelkiállapot rögzítésére törekvő részletek akár a tizenhetedik századi transzszilván önéletírás hagyományait is felidézhetik, miközben az elbeszélésfolyamba általában közvetlen idézet formájában beillesztett szövegbetétek a korabeli nyelvhasználati formák, műfajok és stílusregiszterek sokaságából adnak kóstolót: belepillanthatunk a levelezésekbe (az aljegyző édesapa számtalan digresszióval és önellentmondással tarkított fogalmazványai igazi műremekek), a doktorkisasszonnyal együtt rácsodálkozhatunk az akkori publicisztika azóta már elavult szóvirágaira („az Ezerszemű Cézár, ahogy folyton mondják a lapok, mármint a néző közönség” – 48.), a természettudományok magyarázott szakkifejezéseire, illetve figyelmet szentelhetünk a tanévnyitó beszédek, tanári előadások retorikai bravúrjainak. A *Fejtől s lábtól* tehát úgy teremti meg ezt a rendkívül heterogén nyelvi univerzumot, hogy elsősorban nem a századforduló szépirodalmi szövegeire vonatkozó emlékeztünket aktivizálja, sokkal inkább a korszakban élő nem irodalmi beszédmodok sokaságát olvasztja magába. Erdély, s egyúttal a Monarchia kulturális-etnikai sokszínűségére oly módon reflektál a szöveg, hogy nem is annyira nyelvek, mint inkább nyelvváltozatok, szocio- és dialektusok kavalkádjaként mutatja fel azt. „S lehet, tán elfelejtetted, hogy a Wien-i egyetem jó [...] csakhogy ottan németül kell bizony tanulgatni. Már pedig te remekül tudsz – szászul, fiam, mi Szebenbe rád ragadott, olyan szászul, hogy ott kiló fehérkenyeret nem adnak, mert az bizony ottan egy másik nyelv” (11.), olvashatjuk már az első fejezet apai levelében is. Így a magyar szereplők egymás közt való beszélgetéseiben is állandó problémát képez az, hogy miként hidalják át azokat a nyelvi akadályokat, melyek egyúttal habitusbéli, kulturáltságukat illető különbségeket takarnak – a székely fiútól folyamatos hermeneutikai erőfeszítést igényel a pesti zsidó környezetben való tájékozódás („Pesti vicc, de én azt nem értettem” – 85.), míg a Székelyföldet bejáró medika arra a következtetésre jut, hogy meg kell „tanulni

a székely nyelvet”, különben az ide látogató nem érti a helyiek „csavaros mondókáját” (214.). (Éppen ezért érthetetlen, hogy mért nem érzékelhető szembetűnő különbség a két főhős megnyilatkozásainak szóhasználatában, mondatépítkezésében – bár ez lehet annak jele is, hogy az az oktatás, mely a nagyenyedi református kollégiumban és a Nagyszebeni Állami Gimnáziumban folyt, képes volt egyfajta homogén, a hétköznapi nyelvi viselkedést is átható műveltséggel felruházni innen-onnan érkező diákjait.) Az új kifejezések, ismeretlen terminusok között eligazodni igyekvő szereplők bizonytalansága az önmagát egy igencsak furcsa nyelvi kö-

zegeben találó olvasó tanácsstalanságát tükrözi – mindennek az kölcsönöz sajátos pikantériát, mikor az ismert és az ismeretlen szóalak felcserélődik a befogadás horizontjában. („Összerinte az ilyen egy buzi. Kérdem miféle. Megint nevet, hogy én mennyire nem tudom a pestit mondani. Na világos, urning. Csak már annak is van egy pesti neve.” – 86.)

Kétségtől is az is hozzájárul az olvasást meghatározó idegenség-tapasztalathoz, hogy a szereplők beszámolóin keresztül a korabeli társadalmi praxisok olyan szegmenseibe nyerhetünk betekintést, mint az orvoslás és a fürdőélet. A fiú a kis székelyföldi parasztfürdőt elegáns fürdőhellyé alakítani szándékozó apa tervei miatt, a diáklány pedig egy nyári kutatómunka keretében foglalkozik a gyógyturizmus

eme ágazatával. Ennek eredményeképpen kimerítően részletgazdag, a szöveg jelentős részét kitevő ismeretét kapjuk a Kneipp-módszernek, az elegáns fővárosi szanatóriumoknak, a technikai felszereltségüknek. A szokatlan tárgyválasztás szinte determinálja a könyvet arra, hogy unalmasa váljon – ez azonban meglepő módon mégsem következik be. Hiszen már annak a felfedezése is érdekességgel bír, hogy a fürdőszobai komfort sokak számára ma sem magától értetődő szintje, avagy a plasztikai sebészet nem is olyan kezdetleges eljárásai már száz éve is hozzáférhetőek voltak a vagyonosak számára: a szöveg teljesítménye azonban túlmutat az ilyen érdekességek pusztá egybegyűjtésénél. Mivel a regény elején az egyetemet elkezdő diákok sem rendelkeznek elegendő tudással, tanulási folyamatuk története egyúttal az olvasó bevezető(őd)ésének története is – ennek az önreflexív működésnek köszönhető, hogy a „vízgyógyászat” nem pusztá művelődéstörténeti kuriózumként jelenik meg, hanem egy addig ismeretlen világszerűség feltárulkozásának izgalmával. A szellemi tevékenységként, s egyúttal belső növekedésként felfogott tanulás a *Fejtől s lábtól* legfontosabb problémájává női ki magát, a szereplők növekedését, tapasztalatszerzését hol néhány hónap, hol évek különbségével rögzítő feljegyzések szerveződése a Bildungsroman műfaji kódjait is felidézheti. Habár folyamatosan azzal kell szembesülnie, hogy „az érzések nélküli orvostudomány” (136.) nem kínál megoldást legkínzóbb gondjaira, a self-made womanként sikeres orvossá váló főhősnő nézőpontjából a tanulás-eszmény hatóereje mindvégig megmarad. A háború utáni éveket falusi magányában töltő férfi sorsa, melankóliával átítatott, minden dolgok viszonylagossága mellett érvelő sorai már sokkal inkább elbizonytalanítanak a Bildung-projekt érvényessége felől, a fronton megélt borzalmak éppúgy teszik szkeptikussá mindenféle fejlődéssel kapcsolatban, mint ahogy elfojtják szakmai szenvedélyét. Nem véletlen, hogy az emancipáció, a felnőtté és orvossá érés szimbolikus színtereként megjelenő kolozsvári egye-

temnek a doktornő szép vallomása állít emléket: „S én pedig megtaláltam egyetemi hazámat” (67.).

Tompa ebben a műben nem törekszik olyan történelmi tablószerűsége, mint *A hóhér házában*, a keresztmetszet valamivel szűkebb, de a regény bemutat tucatnyi érdemtelenül elfeledett nagy egyéniséget (nemcsak az egyetemi professzorok hányatott életéről értesülhetünk, egy bizonyos doktor Brenner is felbukkan az egyik fürdőben), s ami még fontosabb, megsejtet valamit annak a helyzetnek az összetettségéből, melyben a kor és a hely embere találta magát. A *Fejtől s lábtól* nem nyújt kikristályosodott képet a Monarchiát szétszakadásához vezető etnikai, vallási, világnézeti feszültségekről, inkább a szereplői eszmefuttatásokban munkáló értetlenség, ellentmondásosság és kiütékes révén érzékelteti, hogy egy utólagos távlatból milyen nehéz ítéletet mondani erről az időszakról. A szöveg színre viszi az adott körülmények között kialakítható identitások bonyolult rétegzettségét, azt, hogy miként válik egy zsidó származású diáklány először neve magyarosítására vágyó „hazafivá”, emancipált nővé, majd illegális kommunista pártaktivistává. (Sorsa ezáltal egy társadalomtörténeti folyamat allegóriájaként szolgál. Nemcsak a nyelvi megmunkáltság, de a témafelvetés is olyan Závada-művekhez kapcsolja Tompa könyvét, mint az *Idegen testünk*.)

Ami viszont fájóan hiányzik a regényből, az az urbánus terekhez kötődő atmoszféra-teremtés – az egykori Kolozsvár, ahol naponta több mint három színházi lap kelt el, a jelen távlatából a kultúra fellegvárként tűnik fel, de nem sikerül eleven, lélegző, az érzékek számára létező városként prezentálni, mint ahogy a flaneurként az Andrassy-úton flangáló egyetemista beszámolója is kimerülnek a századfordulós metropolisz ikonikus látványelemeinek felsorolásában. Ez persze összefüggésben állhat azzal, hogy a két elbeszélő nem rendelkezik „irodalmi” kvalitásokkal: „Hiszen leírni sem lehetséges s értelmes cselekedet e chaotikus elgondolásaim a nemi érzésről, hiszen nekem ilyen bonyolult dolgokhoz nincs képzelőerőm”. (Az más kérdés, hogy a szerző mes-

terien használja ki a „nem irodalmi” nyelvhasználatban rejlő poétikai potenciált – a regény egyik csúcspontja épp az a részlet, melyben a hangversenyen ülő diáklány döbbenetes katarzis-élményének leírását az emelkedett és köznapi regiszterek öntudatlan egymásba csúszása, az ügyetlen, mégis szuggesztív képek használata teszi megrendítővé.) Itt azonban bele is ütközünk a Tompa-féle narratív konstrukció legnagyobb problémájába – a szöveg ugyanis nem tartalmaz olyan utalást, mely felől saját eredete visszaigazolható lenne. A címmel ellátott fejezetek írásmódja nemcsak hogy a korabeli helyesírás szabályait követi, de az utolsó oldalon még erre vonatkozó reflexióra is bukkanhatunk. Így magától értetődő lenne feljegyzések, naplóbejegyzések gyűjteményeként olvasni őket, ám a könyvben nyomatékos hangsúly kerül arra, hogy hőseink sosem írtak naplót, s ők inkább egyfajta belső beszédként, s nem író-dó textusként utalnak narrátori működésükre. („Úgy szeretném valakinek elmondani azt a temérdek irtózatot minden történetét s érzést, de nincs is kinek, s inkább csak magam forgatom, szépen, elejitől, mintha egy gramphon hengert tennék fel a beszélő gépre.” – 297.) Egy mondatban felvetődik annak a lehetősége is, hogy a *Fejtől s lábtól* egy közös, terápiás jellegű írói vállalkozás gyümölcse lenne – „Kell lesz venni egy irtóztató jó vastag füzetet, s abba lassanként feljegyezni mindent, amit az ember magából kivet [...] Az örökléte fele is el fog telni, míg ki ki elbeszéli a magát énszerintem” (469.) – ám ennek ellentmond az, hogy a zárlat szerint a szerelmeseknek többé már nincs szükségük a szavakra: „De viszont mostan már nincs mit tovább mondani, a beszéd is meg van halva” (484.). A narratív viszonyok tisztázatlanságát fokozza, hogy az események naplószerű távlatból, kvázi-jelenidőben való elbeszélése és a nagyobb időszakokat felölelő, retrospektív szövegrészek ugyanazon fejezetben belül is váltakoznak, olykor igen következtelenül. Az átgondolatlannak tűnő prózapoétikai megoldások mégsem annyira zavaróak, hogy hatástalanítani tudnák a regény számátalan érdemét – például azt, hogy ké-

pes újszerűen, avagy legalábbis a legkiszámíthatóbb nyelvi fordulatok elkerülésével megközelíteni a kortárs irodalom nagy slágertémáját, a testet. „Mert minden kéznek is meg van a maga történelme” (267.), vallja a férfi főszereplő, s a *Fejtől s lábról* maga is a kezek, arcok, testek történelemkönyveként olvasható. A regény elején kiderül, hogy gimnazistalány egy „Szent Jobb faragványt” kapott érettségi jutalmul, mely „orvosnak való” játék – „kéz csontocskáit, porcikáit széjjel lehet szedni millió darabra” – de egyúttal az is igaz, hogy „persze hatalmas szimbóluma magyarságunknak eme kéz” (18.). A Szent Jobb ily módon feltáru-
ló anatómiája már előrevetíti a test szimbolikus jelentéstartalmai és póre anyagisága között oszcilláló regénynyelv működését, melyben a Trianon-diskurzus biológiai me-

taforái is valódi kinnal töltődnek fel. A kezek vágnak, varrnak, szétszednek, összeraknak és simogatnak az utóbbi idők egyik legbátrabb, aprócska hibáival együtt is remekbe szabott szépprózai alkotásában. ■ ■ ■

■ **Balajthy Ágnes** (1987): kritikus, a JAK-füzetek és a Szkhonion szerkesztője, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója.

TAKÁCS ÉVA

Miért jöttél VISSZA?

Vida Gábor 2013-ban megjelent, *Ahol az ő lelke* című, rendkívül szerteágazó és mind a cselekmény, mind a megformálás szempontjából összetett regényének legfőbb pontjai abban a kérdésben sűrűsödnek össze, hogy „Miért jöttél vissza?”. Az erre a kérdésre adott különböző válaszok ugyanúgy meghatározzák az olvasó elé táruló családrege-
ny homályos pontjait, mint a regény idejével választott időszak, a trianoni békeszerződés, és az ezt megelőző világháború időszakával beköszönő változásokat. De hol van az *itt*, mi az a *haza*, mennyiben rajzolják át az országok határvonalai az embereket, hogyan lesz az egyetlen igaz király a Kolozsvár főterén álló Mátyás-szobor? Kontinenseken és sorsokon átívelően, nem mindig világosan vagy egyértelműen, de a válasz ott rejlik Vida Gábor regényében.

A szöveg nem mindennapi módon indít, nagyon erős felütéssel, meghatározza ugyanis azt a kontextust, ahonnan olvasni kell ezt a könyvet: „És bár nem feladatom választ adni a kérdésre, hogy miért történhetett ez meg, pontosabban: miért hagytuk elveszni Erdélyt, a félreértések elkerülése végett röviden kijelentem, hogy nem volt rá szükségünk, és azért nem kapjuk vissza soha többé, mert úgysem tudnánk mit kezdeni vele. Mi, magyarok, így, többes szám első személyben.” (5.) Ezt követően kezdődik a történet, amely

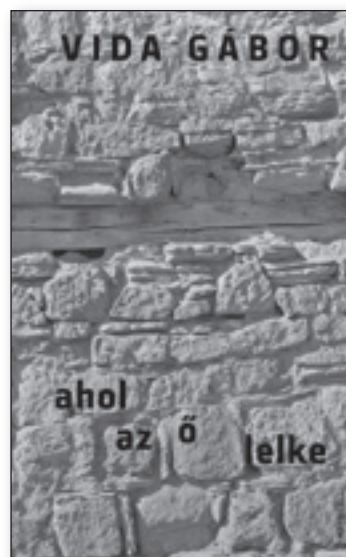
Vida Gábor:
Ahol az ő lelke
Magvető, Budapest, 2013

Werner Lukács élményeit és személyét középpontba állítva mutatja be a hozzá kapcsolódó embereket, és utazásai által az éppen óriási változásokon keresztülment társadalmat, ezzel együtt legfőképpen Kolozsvárt és Budapestet. Az imént idézett pár sort pedig a regény folyamán a szerző kifejti, az olykor nagyon ellentétesnek tűnő nézőpontok felvillantásával megindokolja azt.

Werner Lukács életének főbb állomásait követhetjük nyomon a regényben. Apja, Werner Sándor katonai pályafutását feláldozva, a fiú színésznő anyja, Kladovka Mária nélkül nevelte fel Lukácsot, aki a jogi, majd a teológiai főiskoláról is kibukott, majd egy egészen furcsa szerelemmel a háta mögött, apja tanácsára elhagyja Kolozsvárt. Az I. világháború előestéjén járunk, és míg Sándor Amerikába, addig Lukács Afrikába jut, ahol különböző módokon kell az életéért küzdenie, legyen szó elefántvadászatról vagy a maláriával történő hadakozásról, az igazi megpróbáltatások csak a háború végeztével kezdődnek, amikor a fiú égető honvágytól vezérelve megpróbál haza-

térni. Lukács mindenhol idegen, és bár ez részben a személyiségéből és a múltjából fakad (amiről a regény kezdetén kap az olvasó tájékoztatást), azért az Afrikában eltöltött idő és az ott megismert emberek szerepeltetése lehetőséget teremt arra, hogy az Európában zajló eseményekre a lehető legtávolabbi perspektívából tekintsünk.

Ezt követően, a fél évet felölelő hazautazás során szembesülnie kell saját idegenségével, valamint azzal, hogy „nem abba a világba érkezett vissza, ahonnan elindult.” (124.), és hogy „itt most mindenki gyűlöl mindenkit, és nem lehet pontosan tudni, hogy miért.” (127.) A valahova visszatérő nézőpontjának alkalmazása lehetőséget teremt arra, hogy ha nem is teljesen kívülállóként, de legfőképp az újonnan tapasztalt benyomásoknak, illetve az út során hallott vélemények összeütköztetésének segítségével alakuljon ki benne egy vélemény azokról a tör-

ténésekről, amelyekbe neki, lévén Afrikában tartózkodott, semmi beleszólása nem lehetett. A megváltozott viszonyok és a hazatérés nehézségének érzékeltetésére a következő, hosszabb idézet talán a legjobb példa: „Hosszú volt pedig az út, mindig a visszavonulás a leghosszabb, közben fenekestül fel volt fordulva az ország, mert a csehek, a szlovákok, a románok, a magyarok, a ruszinok, a németek és az osztrákok is mind haza akartak jutni, és mindenki egyszerre, éppen oda, ahova, és nem tudott azokban a hetekben senki eléje gondolni annak, hogy ha mindenki hazamegy, ahova éppen akar, nem lesz elég a haza mindenkinek, nem lesz elég a haza valójában senkinek, mert az egymás hazája kell közben, mert a te hazád az én hazám is, de az én hazámból egy jöttányi föld sem a tied, szóval nincsen akkora haza, sem egyben, sem külön-külön, amekkora igényt benyújtott minden igénylő.” (201–202.)

A fenti idézetből is kiderül, hogy a határok átrajzolása a „Kinek hol van a hazája?”-kérdést is erősen feszegeti. Konkrét válasz nem adható, a hatalmi átrendeződést mindenki elszenvedi. Ettől pedig elválaszthatatlan probléma a nyelv kérdésköre, amely szintén végigkíséri a regényben felbukkanó szereplők életének alakulását. Lukács Afrikába kerülésében is szerepet játszott az, hogy az osztrák báróval történő kommunikációjában nem nagyon volt közös nyelvük, de később Afrikában a honvágát magyarázandó is nehézségekbe ütközik: „Hosszú éjszakákba nyúlik a magyaráztatás, hogy mi ez az egész, mi az a Magyarország és Kolozsvár, meg olyan valószínűtlennek tűnik, hogy ezt egy félig sem tudott angol nyelven kell előadnia.” (103.) A magyaron, az angolon, a szuahélin túl Lukács olykor franciául vagy németül is kénytelen kommunikálni, már amennyire ez tőle telik. Erdély megszállásával pedig a román nyelv elsajátításának elengedhetetlenségével is szembesülnie kell: „Tanuljon meg románul, ha itt akar élni, mondta szigorúan a főhadnagy Lukácsnak pár nap múlva a Gambrinus étteremben, majd hozzátette némi rosszállással, hogy ő is megtanult magyarul.” (258.) Ezt kö-

vetően a megváltozott viszonyokban a nyelv problémája így összegződik: „soha többé nem lehet megszokni azt a világot, amelyben a tudott és a teljesen ismeretlen nyelv már nem jelent védelmet.” (263.)

A szereplők identitásának megkérdőjeleződése is jelen van a történetben, hiszen az, hogy kinek mi a szerepe ebben a hazátlanságban, illetve otthontalanságban, szintén fontossá válik. Werner Sándor a háború kezdetén az Amerikában való csalódása után és hazaszeretetének kifejeződésekként hazatért, és katonaként Erdély szolgálatát tűzte ki céljául. Így a háború neki lehetőséget teremtett arra, hogy fiatalkori vágyait ezzel a szerepvállalással beteljesíthesse. De a szerepek felcserélődésével is találkozhat az olvasó: „Két hét alatt vesztes hadsereg főhadnagyából egy győztes hadsereg főhadnagya lett, korhadtt birodalom alattvalójából nagyreményű alkotmányos monarchia tisztje.” (264.) Az eltelt idő a szerelemben is mindent megváltoztatott: „és mire tízezer mérföld után megérkezem, nem azt találom, akiért jöttem, és nem az jött meg, akit vártál, valami hasonlót mondana Lukács, hisz benne már készen van a történet.” (240.) A legfőbb kérdés, hogy a határok és a haza ide-oda tologatásával mégis milyen veszteségek érik az egyes embereket. Talán ez az, aminek felvázolása – a felmérhetetlen káosszal érzékeltetve, ami például az utazások körül, illetve ennek nehézsége mentén bontakozik ki a regényben – a könyv egyik legnagyobb erénye. Hiszen a szereplők viszonylagossághoz való alkalmazkodni tudása vagy nem tudása lesz az a legfőbb feladat, amely által a túlélés egyáltalán lehetőségként felmerülhet.

Ez a lehetőség pedig a *haza* a történelmi események hatására a regényben (is) erőteljesen átstrukturálódott fogalma és a visszatérés meglehetősen problematikus, mégis megtörténő volta mellett az olyan állandósággal bíró momentumok mentén válik valóra, amit a helyek mozdulatlansága, és a múlt eseményeinek állandósága biztosít. Gondolok itt arra, hogy a regényben fontossá váló helyek részletes leírása független attól, hogy éppen melyik országhoz tartoznak. És ahogy

a hazatérés is legyen bármilyen viszonytagságos, Lukács gondolata a helyek földrajzáról azért mégis csak megállja a helyét: „Arra gondolt, hogy amíg ennek a háborúnak vége nem lesz, tulajdonképpen a székből sem volna szabad felállnia, aztán majd egyszer elindul haza, át a Nílus forrásvidékén, át a Szaharán egészen a Földközi-tengerig, hacsak meg nem változott azóta a földrajz egészen.” (123.) És ha minden más meg is változott, a földrajz nem. Ezt erősíti Kolozsvár főterének vissza-visszatérése Lukács életében, legyen szó akár az álmaidról, akár a legfontosabb találkozások helyszínéről (barátjával, Bartha Kálmán festőművésszel, vagy éppen szerelmével, Daniel Klaudiával), de akár kiindulási és megérkezési pontokról is.

A főtéren található Mátyás-szobor is az időtállóság szimbóluma, ahogy az ábrázolt Mátyás király is valami elmúlt, dicső, ám visszahozhatatlan: „A reggeli vonattal Bukarestbe megy, megnézi majd a várost, egészen kíváncsi a király palotájára, végül is a románoknak van királyuk, de nem tudják megbecsülni, a magyaroknak viszont nincs, pedig elkélne egy jó király, háromszáz évente legalább, de talán az is elég, hogy volt valamikor, mint a meseben.” (296.) Ez pedig úgy nehezedik a jelenre („Ha megöljük holnap a díszszemlén a román királyt, és elmenekülünk Budapestre, akkor mi lesz, kérdezi Lukács, miféle király ez, hogy még egy háború sem lesz, ha megöljük?[200.]), ahogyan Mátyás király keze a visszatérő Lukács vállára, mikor megkérdezi tőle, hogy „Miért jöttél vissza?” (188.) Erre a kérdésre pedig a kérdezőtől függően lehet a válasz az, hogy „csak”, („mert ebben a rövid szócskában minden benne lehet az igen és a nem, a jó és a rossz, az előre meg a hátra, a fent és a lent, a minden és a semmi, a teljes magyar metafizika, filozófiai spekuláció nélkül, *csak* vagy *csak azért sem*, dacból mindig, felelőtlenül és visszavonhatatlanul.” [Uo.]), de a rejtélyes szuahéli nyelven elmondott mondat, vagy éppen a regény legvégén az apja válasza, miszerint „meghalni” is. Ezeknek a válaszoknak a motivációi pedig a fentebb kifejtettekben, így a háború és a határátrajolás következményeiben és a sze-

mélyes sorsokra való hatásukban egyaránt keresendők.

Lukács „haza akar menni Kolozsvárra. Mióta 1914. február végén felszállt az öreggel a pesti gyorsra, állandóan haza akar menni, vagy csak vissza, eltelt azóta kilenc évnél is több, és bár nem biztos, hogy meg fog érkezni valaha, igen, haza akar menni.” (307.) Ez az, ami biztos, még akkor is, ha sem a *haza*, sem a *vissza*, sem a *megérkezés* nem lehet biztos. Ahogyan a regény cselekményének idejétől eltelt több

mint kilencven évben sem biztos semmi, Erdély helyzetétől kezdve addig, hogyan próbál ma valaki foglalkozni ezzel, illetve mennyire befolyásolják az életét az akkor történetek. A probléma adott, és foglalkozni vele mindenképpen tanácsos. Vida Gábor könyve, a maga újszerű megközelítéseivel és a visszatérés fontosságának, de legalábbis lehetőségének előtérbe helyezésével pedig jó alapot nyújthat ehhez a foglalkozáshoz. Ami pedig azért is elengedhetetlen, mert bár Lukács nem

tudta még, mára már kétségtelen, hogy sajnos „a rossz közérzet örökre berendezkedett” (243.). ■ ■ ■

■ **Takács Éva** (Győr, 1990): 2012-ben végzett az ELTE BTK magyar szakán, ahol az irodalom mellett művelődéstudománnyal és szerkesztői ismeretekkel is foglalkozott. Jelenleg ugyanitt folytatja tanulmányait, az irodalom- és kultúratudomány mesterképzés végzős hallgatója. Kritikai különböző folyóiratokban 2011 óta jelennek meg. Jelenleg Budapesten él.

SZERBHORVÁTH GYÖRGY

EGY regényes REGÉNY

Egy regény regénye – akár e címet is adhattuk volna recenzióknak, utalva Sinkó Ervin híres naplókötetére, mert ismét a szocializmusban járunk, és egy olyan regényt tartunk a kezünkben, amely nem jelenhetett meg közvetlenül a megírása után (Sinkó naplójának hitelességét egyes történészek kétségbe vonják, ti. hogy az *utó*-napló, azaz utólagosan rekonstruálta és adta ki a történetet napló formában). Az ötvenes években járunk Újvidéken – 1959-ben Sinkó Ervin közbenjárására és vezetésével megalapítják az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékét. Németh István első regényének kézírata viszont, amely a *Győzelem után* címet viseli, 1953-as megírása után porosodni kezd a Forum Könyvkiadó egyik polcán – illetve elődjénél, a Testvériség-Egység Kiadónál, a Forumot 1957-ben alapították –, majd a pincébe kerül. A szerző saját bevallása szerint, miután saját másodpéldányát elvesztette, bő fél évszázaddal később egy volt kollégájától kapta meg, aki a kiadó pincéjében bukkant rá egy irattartóban.

Ám most életre kelt, e sorok írójának nem kis öröme. És nem csak azért, mert a kötet szerzőjével egyetemben kishegyesi (származású), s mert a történet mintha szülőfalujában játszódna – bár konkrétan a település, a bácskai falu nincs megnevez-

Németh István:
Fordulat után
Forum, Újvidék, 2013

ve, a toponímok ismeretlenek (például a dűlőutak nevei, a könyvben Felvég van, míg Kishegyesen csak Alvég), a szereplők vezetéknévei pedig fiktitívek.

Az 1930-ban született Németh István a magyarországi olvasóközönség körében kevésbé ismert. Pedig az egyik legnépszerűbb, legolvasottabb vajdasági magyar íróról van szó, akit pár éve az egyedüli vajdasági napilap, a *Magyar Szó* olvasói a legjobb újságírónak szavaztak meg. A termékeny író a *Magyar Szó* riportereként tevékenykedett, bő kéttucatnyi gyűjteményes kötetet publikált: elbeszéléseket, vallomásokat, krónikákat, jegyzeteket, meséket, riportokat, esszéket, és több gyerekkönyvet is írt. Regényt viszont soha többé, miután az első fiókba rakták.

Minthogy soha semmilyen funkcióban nem volt, szerkesztőként sem dolgozott, pláne nem politizált pártszínekben, bőven maradt ideje az alkotáshoz. Megkapta a legrangosabb vajdasági magyar irodalmi díjakat, némelyiket, mint az év legjobb könyvéért járó, a Híd-díjat, többször is. De Magyarországon semmit.

Az akkori szocialista időkre mi sem jellemző jobban, mint az, hogy a lapnál a heti norma egy riport, tárca leadása volt, de lehetőség volt fizetett alkotói szabadságra is, és kényelmesen elvonulni az Adriára regényt írni. Első könyve, a *Parasztkirályság* című novelláskötet 1954-ben jelent meg, de a szerzőnek Újvidékre kellett „menekülnie”: a magukra ismerők sérelmeztek, hogyan írt szegénységükről.

Itt és most viszont nemcsak a regény érdekes (és nemcsak dokumentumként), hanem a történet egésze, Németh karrierje. A szerző pártmunkás nem volt sose, pedig akik a negyvenes évek végén váltak nagykorúvá, azoktól bizonyosan elvárták a rezsimhűség legmagasabb fokát, főképp, ha újságíróról, íróról, értelmiségiről volt szó. De ellenzéki sem volt – egy hetvenes évekbeli, auschwitzri riportjában, miközben egy nénikét csesztet vallásossága, a zsidócsillag viselése miatt, elmondja, hogy ő bizony kommunista. Az első regény meg nem jelenése azért kulcskérdés Németh életművének megértése során, mert mint látni fogjuk, hogy a szerkesztő, a kiadó, amelyik elsüllyesztette, egy irodalmi szempontból ígéretes karriert akasztott meg. Azt hiszem, Németh írásművészete, azon belül társadalomkritikája más irányt vett volna, ha nem törik le, jómaga nem kezd el alkalmazkodni és kevésbé kényes témákkal foglalkozni, kevésbé élesen és pontosan fogalmazni az amúgy igen provinciális közegben. Nem véletlen az sem, hogy a gyerekirodalom és a lírainak mondható tárcák, karcolatok írása felé for-

dult. És itt a kulcs ahhoz is, a Vajdaságon kívül miért nem vált (el)ismertté, pedig a tehetsége többre kalibrálta volna. Ugyan akadtak adminisztratív akadályok a könyvterjesztés terén, ám más, nála fiatalabb és a magyarországi kádárista hatóságok szemében sokkal „veszélyesebb” vajdasági magyar szerzők mégis áttörtek. Ez Németh esetében azért is magától értetődőbb lett volna a baloldali, jugoszláv avantgárd symposionista szerzőkkel ellentétben (Tolnai Ottó, Domonkos István, Végel László stb.), mert Németh beilleszthető lett volna a népi irányzat szocialista vonulatába – magyarokról, a faluról, a vidékről ír, rossz és jó parasztokról, rossz és jó pártemberekéről, a szövetkezetről és az új emberről, a régi rendszerről és a múlt gazdáiról, gondokról-bajokról. Ám óvatos optimizmussal, a szebb-jobb jövőbe vetett hittel, némi iróniával és humorral is. Németh sok tekintetben predesztinálva volt, hogy sikeres legyen Magyarországon. Nem lett az, bár vidéki folyóiratokban itt-ott jelen volt, ám hangsúlyosan vajdasági szerzőként egy-egy, a vajdasági irodalomnak szentelt tematikus blokkban. Talán olyan hírnévre, olvasottságra és recepcióra is szert tehetett volna, sőt, mint Gion Nándor *mágikus realizmusával*.

Úgy tűnik számomra, hogy Németh életműve ugyan irodalmilag elcsúszd (nem tudok róla, hogy akár a Vajdaságban valaki szisztematikusan foglalkozna életművével), de társadalomtörténetileg nagy életművének minden egyes darabja a legkisebb jegyzetig fontos, sőt, tapasztalatból tudom, hogy aranybánya és kiváló kiindulópont bármely vajdasági téma történeti megismeréséhez.

Németh István realista író (de sosem volt szocialista realista), ám jó ideje berzenkedik az újtól, úgy a hétköznapi dolgoktól (mobiltelefon vagy az internet), amiről publicisztikáiban ír, mint az irodalmi újdonságoktól. Már a sympósokkal szemben is tartózkodó volt, pedig az első generáció tagjai egy évtizeddel voltak csak idősebbek nála. Ugyanakkor őt e vérmes ifjak – másokkal ellentétben – nem kritizálták, nem tüzték vitriolos tolluk hegyére, pedig a hatvanas évek elején a lap kritikusi, glos-

zaírói nekiestek mindenkinek, akik a templomtorony-perspektívát alkalmazták. Pedig Némethnek mintha ez lenne a módszere: felmegy a falu templomtornyába, jól körbenéz, aztán egyszerűen leírja, mit lát és hall, mindenféle értelmezés, trükközés nélkül. E kötet utószavában, a *(Láb)jegyzetféle egy pincepenész szöveghez* címűben, megfricskázza a legújabb nemzedéket, mert minden szövegük tele van lábjegyzettel – a szövegirodalom nem csak távol áll tőle, de alighanem nem is értette –, de azt is elmondja, hogy a kötet címét azért változtatta meg *Fordulat utánra* a *Győzelem után* helyett, mert e vidéken ma már sose tudjuk, ki a győztes. Arról is beszámol, hogy a könyv azért nem jelenhetett meg anno, mert „a recenzió, tekintélyes, önmagához, valamint közvetlen s tágabb környezetéhez is igen szigorú közéleti személyiség, elfogadhatatlannak tartotta zűrzavartól miatta, az épülő szocialista társadalom szempontjából pedig kimonodottan károsnak. Holott egy szó sem íródott le benne a szocializmus ellen, állapítottam meg magamban újraolvasás után.” A szerzőnek csak részben van talán igaza, a regényből ma már semmiféle szocializmusellenesség nem olvasható ki, de hogy akkor nem, az innen nézve egyfelől nem megítélhető, másfelől mégis erős kéttelylet lehetünk. Hisz akkor már az is szocializmusellenes volt, ami nem volt szocializmuspárti – és mivel e regény az új rendszeren belüli alapfeszültségekről is szól, ez az ötvenes évek közepén már éppen elég volt a kézirat elfektetéséhez.

De nézzük magát a regényt, melynek története valóságos dráma. Megelőlegezném, hogy igazi gyöngyszeme lehetett volna ez anno a magyar prózának, mely a nyilvánosság szintjén még a szocreálban dagonyázott. Mert akár-hogyan is törjük ma a fejünket, nehéz lenne bármiféle közvetlen rendszerellenes üzenetet kiolvasni, ha már, akkor inkább a jobbítás szándékát azáltal, hogy megírja az új rendszer működtetőinek hibáit, dilemmáit, az emberieket és a rendszer jellegéből következőket is (ám erőnyeiket is).

A helyszín tehát egy jugoszláviai, bácskai magyar falu, közvetlenül a II.

világháború utáni években. Az én-elbeszélő Boldog Mihály, a helyi párt és apparátus tagja, a boldogtalan földnélküli, nincstelen, akit most is az új szövetkezetben dolgozó felesége tart el. A pártiroda faláról Tito és Sztálin képe néz le a lelkes és kevésbé lelkes aktivistákra, azaz 1946–47 körül játszódnak az események. A *fordulat előtt* a magyar csendőrök letartóztatták, megverték Boldogot (véltetően, mert illegális kommunista volt, akár későbbi kollégái). Akkor egy német gazdánál, Heipnél volt részes, és noha úgy vélte, mindent megtett, keményen dolgozott, a gazda ősszel, a betakarítás utolsó napján, a hatodrészes kiadásakor nem jelezte, hogy számít rá a tavasszal, sőt, megalázta. Heip ugyanis elégedetlen volt, mert nem kapálták meg negyedszerre is a kukoricáját, pedig akkor a hatod is több lett volna. És végig alázta őt, amikor kifejti, hogy „A magukfajta munkásember egy kicsit sem igyekvő – folytatta. – Ha legelni tudna, tán sosem dolgozna.” És törként szúrta a szívébe a regény kulcsmondatát: „Jövőre majd kihajtja a gyerekeit legelni.”

Ha lett volna pisztolya, lelővi, mondja Boldog, de még egy sarlót sem talált, hogy elvágja a német gazda nyakát. Aki később eltűnik a környékről (az utalás közvetlen, Németh nem írja le, hogy az összes német elmenekült a közelgő Vörös Hadsereg elől), s a Heip-birtok felé járva boldogan látja az immár behajtóként dolgozó egykori részes, hogy a tanya összedőlőben van. De azt már sajnálja, hogy a telepések (akik csakis szerbek lehetnek, de ez sem hangzik el) összevissza szántották a határt, semmi sem felismerhető és minden megy tönkre.

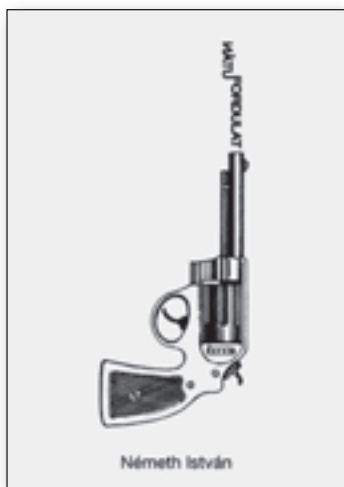
Heip, azaz ez a fajta szociális igazságtalanság hajthatta őt a pártba, no meg a magyar csendőrök, bár erről sem tudunk meg többet – a német gazda miatt lett kommunista, emiatt verik a magyarok. Az egyébként rövid, százoldalas regény a beszolgáltatásról szól, az emiatti tragédiákról. Boldog Mihály maga ruhagyelosztó is, abból sincs persze elég, és a falubélilegyre inkább meggyűlölik, összesűgnak a háta mögött, hisz mindenkinek nem tud nemhogy elegendőt, de egy jegyet sem adni. De nem adja föl, elvtársai-

val – vagyis ahogy akkor mondták –, néptársaival töretlenül megy tovább, hajtják a gazdákat, hogy tegyenek eleget az egyre súlyosabb beszolgáltatási kötelezettségeknek, hogy majd egyre jobb és jobb legyen, mert végre vége a régi időknek. Nem kérdéses, hogy mennyire őszinte sorok ezek, az egyszerű falubéli emberek *kommunizmusának* hihetetlenül pontos és plasztikus leírása ez, és a típusok is megjelennek. Felvonulnak előttünk azok a párttagok, akik cseppet sem inganak meg, de épp főhősünk az, aki megretten és meginog a tragédiákat látva vagy hallva (az egyik gazda azután lesz öngyilkos, miután nála járt, a gazda elmondta neki, hogy már tényleg nem tud mit beszolgáltatni, csak a 12 hold földje maradt, amit a két kezével kapart össze, de a szövetkezetbe nem fog belépni), ám főnökei újra erőt vernek bele. Akkor sem enged, amikor a ruhajegyek miatt próbálták lekenyerezni, de nem enged feleségének sem, aki amiatt dühöng, hogy még saját maguknak sem utal ki egy ruhadarabot. Még gyermektelen a házaspár, s elbeszélőnk azon kesereg, hogy az asszony sem érti meg, mit akarnak ők, és fölöttébb anyagias (miközben semmijük sincs). Minthogy leginkább éjfélkor ér haza, s magányosan költi el kihűlt vacsoráját – naponta csak egyszer eszik, már ha –, azon borong, hogy már össze sem bújnak az asszonnyal. Talán megcsalja, s egy éjjel észreveszi, az asszony kiszökik a házból – ám egy zsáknyi lopott káposztával tér haza. Összevesznek, de az asszony a fejére olvassa, hogy ő semmit sem hoz haza, mások viszont folyamatosan hordják haza a termést a *községből*, azaz a szövetkezet földjeiről. (A történetet a pajtásának mesélő Boldog bevallja, hogy a háború alatt a gazdáikat maguk is meglopták és teli zsákokkal mentek haza sötétedés után.) Másnap megdöbbenve értesül, hogy társai az éjjel tizenhárom tolvajt fogtak el a határban. A felesége nem bukott le (nem a szövetkezet földjére ment ki lopni), de a félelem mardossa a szívét a lebukás miatt – ha már ők ilyenek, azaz neki, a párttagnak a felesége, hát mivé lesz az új világ?

Korábban, a földosztási bizottság tagjaként Boldog Mihály még népszerű is volt a faluban – őt kérdezték

úton-útfélen, mi lesz, mi várható. Gyerekkori cimborája keresi fel, Csernák Palkó két holdat kapott nincstelenként, s az az ötlete, társuljanak, vegyenek közösen lovat, és aztán újabb és újabb hold földeket vehetnek. Ő azonban nemet mond, és a szövetkezetéről beszél – Csernákot később be is kényszerítik, ami miatt örök a harag a két régi barát közt. A gazdák mindenütt azt sziszegik utána, és a kocsmában hangot is adnak véleményüknek, hogy mind egy szálíg lógni fognak Boldogék, ha fordulni fog a szél.

Ha ez nem lenne elég, azaz a mélyszegénység és a szebb-jobb jövőt várás kellős közepén, az egyébként is vég-

letekig feszült hétköznapiakban bontakozik ki a valódi dráma. Az már a mindennapok része, hogy a gazdákat kifosztják az utolsó cső kukoricáig és „vékony disznóig”, a nincstelenek továbbra is éheznek és mezítláb járnak a legnagyobb hidegben. Boldog és Bélik Sándor, a főnöke a tanyákat járják, újabb sorsokat ismerünk meg, a szürke, sáros őszi táj még szomorúbbá teszi az amúgy is élehetetlen világot. Boldog szenved rendesen – de meggy főnöke után, nem csügged. Az egyik gazdát azonban békén hagyják, mert ugyan szidta a hatalmat a község háza előtt, de alighanem megbolondult az öreg, mert máskor még többet is beszolgáltatott, mint kellett volna, most meg egyből megmutatta, hová dugta a termést. Nagy Richárd marasztalná őket egy kis vinkóra, beszélgetésre, hisz beteg felesége mellett hetekig emberi szót sem hall, de Bélik

hajthatatlan, mennek tovább, ő úgysem iszik, beszélgetésnek, érzelmeknek nincs helye. Egyik párttársukról is dönteni kell, az OZNA, a rettegett titkosszolgálat autója már várja Vanyák Palit, aki a régi rendszerben feketézett – így bomlasztotta a rendszert, állította –, de formálisan ők is ki akarják zárni a pártból. Hiba volt bevenni, mondják, de mindnyájan hibásak, mert azt hitték, ha köztük van, figyelhetnek rá, ám lepaktált a gazdákkal, korrupt lett, új házat épített magának, ami szúrja a falusiak szemét, s így árt a pártnak. Segédjének dilemmái is előkerülnek – azaz a kor dilemmái –, a fiatal gyereké, akinek ugyan paraszt apja megengedte, hogy belépjen a pártba, az még nem érdekelt, de azt mondta, ha másfél hét után továbbra is részt vesz a beszolgáltatás kikényszerítésében, kiteszi a szűrét a családi házból.

Nem tudom, mennyire fogott 2013-ban a szerkesztő ceruzája, de Németh nyelvezete ma is nagyon élő, nem túlstilizált, nincs paraszti nyelvjárás, és a tájnyelvi jellegzetességek is módjával kerülnek be, főként a tárgyak elnevezésekor. Szikár nyelvezet ez, de illik ahhoz a puritán világhoz, és így, hogy minden oldalon ott egy újabb és újabb dráma, egy kemény történet vagy épp az elbeszélő lelkiismereti kérdései, mellbe vágja az olvasót – a regény nemcsak azért olvasható el egy ültő helyünkben, mert rövid.

És most jön a java két szálon. Az egyik, ami miatt Boldognak végig lelkiismeret-furdalása van, miközben mesél: Nagy Richárd újra megjelent a község háza előtt, noha felmentették az újabb kötelezettségek teljesítése alól, s szidni kezdte a behajtókat. Amikor „a gyerekarcú elnök”, Takács Józsi odament hozzá, hogy hazaküldje, a „megbolondult” paraszt leszúrta, ott vérzett el helyben (A történetnek annyiban valós alapja van, hogy Kishegyesen megölték a párt helyi első emberét, de nem egy parasztgazda. Ugyanis a fiatalokat elküldték „önkéntes” munkaakcióra, országépítésre, és azt ígérték nekik, ha visszajönnek, munkát kapnak. Miután nem kaptak, az egyik felháborodott meggyilkolta a párttitkárt vagy az elnököt.) Boldogot pedig azért mardossa a lelkiismeret, mert ha maga is oda-

megy Nagyhoz, akit ő jól ismert, és talán vele még szimpatizált is az öreg, megakadályozhatta volna a merényletet. Ezek után ajánlják fel neki, hogy hordjon pisztolyt, de ő ezt elutasítja: „Fegyverre életemben egyetlen egyszer lett volna nagyon nagy szükségem. Amikor Heip azt mondta, úgy nagy általánosságban a kukoricaföldön: »Jövőre majd kihajtja a gyerekeit legelni.«” Bánatában betér a kocsmába, ahol azt látja, a gazdák jó része kárörömmel figyeli a gyilkosság körüli helyzetet, sokan viszont félnek, hogy a központi hatalom újabb bosszúja éri el majd a falut. Ám most sikerélménye lesz – beszélgetni kezd az emberekkel, majd szónokolni, hogy igenis, megy tovább az élet, szidja a bujtatókat, akikre „a régi nincstelenek és napszámósok egy része” még ma is hallgat, de ezután más lesz, az a világ nem tér vissza. Pap nélkül fogják eltemetni Takács Józsit, mondja végül, és végül marasztalni akarják őt, fizetni neki egy italt, és megígérik, ott lesznek a temetésen.

De a falura újabb kötelezettséget róhatnak ki, noha ők maguk is tudják, nincs már mit behajtani. Ám az egyik körzeti gyűlésre őt küldik az embereket győzködni. A kocsmában megiszik két pohár pálinkát, úgy merészkedik el az iskolába, a terem tömve, az asszonyok kötögetnek, de aztán fölhördülnek ők is. Egyként mondják: „Nincs mit adnunk a gyerekeknek!”, ő pedig azt sziszegi, „Hazuds! Hazuds!” Ő, a gyermektelen gondolja azt magában: „Nekem akkor még nem volt gyerekem, de a fordulat előtt láttam éhező gyereket, és el tudom képzelni, mit érez olyankor az apa vagy az anya. Ezek itt még sosem láttak éhező gyereket. Nem tudják, mi az. Sokuknak nincs is gyerekük.” Valahogyan el akarja őket hallgattatni, a parázs vita során mindenki kiabál, de végül kitör belőle:

„Nem kell, hogy megegyétek őket, mint Oroszországban! Nem kell! Ha nem tudtok nekik mit adni, hajtátok ki őket legelni!

Hirtelen dermesztő csend támadt.”

A felocsúdás után viszont egy írnok vette kézbe az ügyet, aki mindig magával hordta írógépét, és jegyzőkönyvbe vették, mit mondott, hogyan sértette meg a falusiakat. A tiltakozást kétszáz-

huszonheten írták alá. Az írógép úgy kopogott, mint ahogyan a vére hullását hallotta a csendőrlaktanya pincéjében, amikor is „a fordulatkor egy padra kötve korbácsoltak a csendőrök”. Boldogot aztán ugyan elvitte az OZNA, de megnyugtatták, nem lesz semmi baja és elengedték. Gyalog tette meg hazáig a huszonegy kilométert, mert egy fillérje sem volt vonatra. És a történet itt ér véget.

Ha jobban belegondolunk, az ötvenes évek közepén találhattak a regényben épp elég indokot arra, ami miatt inkább elfekették. Hiszen sem a kezdeti idők beszolgáltatásaira, a keménykedésre, az áldozatokra, az öngyilkosokra nem volt illő emlékezni, sem ildomos a párton belüli belső ellentmondásokat, kétkedéseket kitenni az ablakba, például, hogy egykori feketézőket, azaz bűnözőket is bevettek a kommunista pártba (lásd a pártba átigazolt tömérdeknyi kisnyilas esetét). Boldog története ugyanis nem sikertörténet, nem lineáris, s ugyan a kifosztott gazdák sem pozitív hősök, de a behajtók sem – mindenkinek megvan a szenvedéstörténete, még a német gazda is megkapja a magáét, hisz menekülnie kell. Boldog sem jut egyről-kettőre, pedig hisz, de mégsem eléggé. A dráma egyszerűen emberi: megalázottak állnak szemben a kifosztottakkal, a nincstelenek pedig ugyanúgy lopnak, mint a *fordulat előtt*, mert utána sincs mit enniük. Semmi sem változott, a kiszolgáltatottság megmaradt, a gazdáknak, mint elhangzik, éppen mindegy, ki rabolja ki őket, a régiek vagy az újak, az eredmény ugyanaz.

Szép kis kötet ez (fizikai valójában is, ami Sütő Anna és Sirbik Attila munkáját dicséri), és a könyvespolcon akár odatehetjük az utóbbi év legnagyobb sikerkönyvének számító regénye, Borbély Szilárd *Nincstelenekje* mellé. Számos hasonlóságot találunk – örökké szegény magyar falvak a helyszínek, kilátástalan, megnyomorított emberek a hősök. Bár itt az elbeszélő nem gyerek, hanem hithű kommunista, nem elnyomott, hanem első körben maga is elnyomó, de az, hogy végül minden az étel, azaz az éhezés körül forog – nincs brutálisabb alázás annál, mint azt mondani, legeltesd meg

a gyereked, itt munkát nem fogsz kapni (gondoljunk csak arra, Borbély elbeszélőjének apja is folyton a munkanélküliséggel küzd) –, és nincs kegyetlenebb világ annál, ahol az utolsó falatot is elveszik az embertől. És noha a konfliktusok alapja szociális, ráadásnak még ott vannak a származásból eredő, etnikai és/vagy vallási összetűzések is, az öslakosok és a jövevények közti ellentétek, amelyek tovább mélyítik a szakadékot. És végül mindenki szerencsétlen lesz, hiába válik az elnyomóból áldozat, a kizsákmányoltból a hatalom embere. Ahogy falun mondják: a szegénység bossza a nyomorúságot...

Poétikailag és stilsztikailag ugyanakkor nagyon éles a különbség, Borbély könyvének több rétege van, Némethének realizmusa okán, mondhatni, csak egy. Borbély regénye költői, ez pedig „csak” prózai, de az 1950-es évek elején íródott regényt értelmetlen lenne e tekintetben összevetni a szintén tavaly megjelent, de az utóbbi években írtakkal. Borbély nyelvezetének van egy durva rétege, ám a kor irodalmának elvárásaihoz igazodva Németh még egy ejnye-bejnyét sem igen enged meg, nemhogy egy kiadós káromkodás leírását.

A lényeg, sajnos vagy sem, az, ha Németh István azon az úton mehetett volna végig, amit első regényével megkezdett, ma alighanem a magyar realista vagy az ún. valóságirodalom jelentős íróját ünnepelhetnénk benne, aki kegyetlen éleslátással, de a maga egyszerűségében és egyszerűségével *meséli* el a jugoszláviai magyarok kis és nagy drámáit, mesél a dél-alföldi falvak cinikus, kegyetlen világáról, ahol a túlélés az elsődleges, nem az érzelmek, ahol az számít, amit ma megesszel, majd a következő lépésben, ha már lehetséges, a másikon átgázolás, az anyagi gyarapodás következhet (ahogyan az ma is megfigyelhető). Németh *szocialista népiességét*, realista voltát, amiben hatalmas kritikai potenciál volt, azonban a cenzor, a szerkesztő, a kiadó, azaz a hatalom a maga szempontjából hamar felismerte. A könyvben oly erős az immanens kritika, hogy azt a még ingatag rendszer aligha bírta volna el, Németh szegényparaszti származása meg külön hitelesíthette e kritikát. Ha

Némethet hagyták volna úgy írni, dolgozni, ahogyan elkezdte, sok minden más lett volna – így a symposionisták kritikájában sem volt annyi nóvum, akik részben szintén balról kritizálták, előzték meg a hatalmon lévő, hivatalos jugoszláv baloldalt, még a magyarokat is.

Az igaz, hogy Jugoszláviában már az ötvenes évek közepétől konszolidáltabb, azaz élhetőbb világ jött el, de Németh Istvánt a kudarc, azaz kézirátának eltüntetése más irányba terelte, hogy tudatosan vagy öntudatlanul, ma már úgysem tudjuk meg – és ő maga vált Boldog Mihállyá, aki úgy írt, hogy látta a bajokat, szólt is róluk, voltak dilemmái, de amennyire lehetett, túllépett rajtuk azáltal, hogy mindenhová odabiggyesztette a vörös farkat, azaz a szebb jövőbe vetett hitet. De ha akkor élünk, talán mi magunk sem járunk el másképp. Az ötvenes évek végétől megindult látható fejlődés, anyagi gyarapodás jelentőségét nem szabad elfelejteni – akkor már nem éheztek az emberek, nem egy ruhadarabról álmodoztak, hanem fürdőszobát építettek, meleg vízzel.

A tanulság, ha a 21. században még lehet e szót használni, az, hogy ha valaki ösztönösen, a következményekre nem gondolva ír, mindenképpen autentikusabb műalkotást fog letenni az asztalra. Érzékelhető, szinte kézzel tapintható, hogy a fiatal Németh a *Fordulat után* írása közben nem gondolkodott, abban az értelemben, hogy nem érdekelte, ki mit fog hozzá szólni, hogy ezek tabu témák-e, megsérti-e a helyiek érzékenységét vagy sem. Az őszinteség ugyan nem esztétikai kategória, de Németh későbbi munkássága részben sajnos arra is példa, mi történik, ha az író alkotás közben számol a politikai következményekkel és egy ideológia vélt vagy valós elvárásainak próbál megfelelni, de legalábbis nem szembemenni azokkal (vagy enged a cenzornak, aki kihúzta a kényes részeket). A *Fordulat után* még szembe ment mindennel, ezért jó könyv megírása után hatvan évvel is. ■ ■ ■

■ Szerbhorváth György (1972): vajdasági származású újságíró, író, kritikus, Budapestben él.

RÁCZ BOGLÁRKA

ANYAtöredékek

Szunyog Zsuzsa nemrég megjelent első prózakötetének játékos szövegvariánsait igencsak figyelemreméltó próbálkozásnak tekinthetjük. Az ízlésesen harsány borítón bicikliző, sétáló nőalakok, Szunyog prózájának megragadhatatlan, olykor mégis elevennek, közelinek látszó anyafiguráiként mutatkoznak. A kötet legalapvetőbben meghatározva anyatöredékeknek nevezhető, vagyis egy olyan gyűjteményről van szó, amelyben különböző anyafigurák jelennek különféle térben és időben. A szövegek anyatöredékeként való meghatározása több kapcsolódási pontot is felkínál. Esterházy *Harmonia caelestis* című regényére asszociálhatunk az első fejezet olvasásakor (*Anyámok számozatlanul*), ezen túlmenően pedig természetesen a fikatív apa-, illetve anyaképek felől megközelítve is fennáll egyfajta párhuzam. Szándékosan nem szeretném a két művet egymás mellé helyezni, ugyanakkor érdemes a fikatív, csak a szövegben jelenlévő anyakép, mondhatni a nyelvtani anya kapcsán beszélni Szunyog prózájáról.

A kötet töredékeinek a középpontjában tehát egy-egy anyafigura áll, legtöbbször a lehető legabszurdabb helyzetekben. A képtelenség, a lehetetlenség magától értetődése meghatározónak látszik Szunyog töredékeiben. Az Empire State Building tetőjén üldögélő, vagy éppen a huszadik század ismert kalandornőjeként megjelenő anya személye kétségbevonhatatlannak tűnik az elbeszélő számára. Mindezzel együtt jól érzékelhető a mintegy tét nélküli, mindenféle valóságot nélkülöző, könnyed humorral átszőtt játékoság: „Anyámnak álmogyára volt. Csak úgy ontotta-öntötte a mindenféle álmokat. Hajnalban kelt, bekapcsolta az álmogépet. Tíz óra tájban már futottak a szalagon a megrendelésre készült álmok.” (8.); „anyám szeretett vihart támasztani a Dunán leállt a partján fel-

Szunyog Zsuzsa:

Szél, szoknya, tenger

Kalligram, Pozsony, 2013

emelte a két karját klasszikus vihartámasztó helyzetbe hozta magát és a belőle kijövő energiákat rajta rajta felkiáltással indította útnak...” (29.).

A szövegtöredékek nagy részében az anya sokfélesége, megragadhatatlansága látszik hangsúlyt kapni. Ez azt jelenti, hogy a szövegvariánsok változatos anyafigurái mintegy középpont nélküliek, többféle alakban való jelenlétük olykor a személy-meghatározáson is túlmutat. Szunyog anyafigurái herendi porcelánmintaként, hangosfilmként, sőt könnyű kétmotoros, éppen felszálló Cesnaként is jelen vannak. A változatosság a szövegek apró mozzanataiban, történéseiben is jellemző. A szabadságharc említésén túl a legkülönbözőbb események látszanak felvillanni, a háttér olykor a kaliforniai aranyláz ideje, máskor a hollywoodi hangosfilmeké. Ugyancsak jellemző vonásként említhető a meséket idéző toposzok hangsúlyos jelenléte. A várkastély lépcsőjén üldögélő anya, akit a király vigasztal, a királyfik és hercegek említése, a legkisebb fiú, akinek sikerül kapor-

gos és papucsos férfi egy hűtőt cipelt a fordulóban jó napot szólt oda jó napot köszöntek vissza...” (70.); „anyám a nádas szélén úszkáló kacsákat figyelte a tó partján színes pokrócokon hevertek a nyaralók a nő kinyújtotta a lábát a pokróc előtt a földön egy sor hangya vonult anyám váltakozva rakott száraz és zöld fűszálakat a lábujjai közé...” (81.).

szagot szereznie, mind a meseszerűség irányába viszik a töredékeket.

Fontos újra hangsúlyozni, hogy a Szunyog-próza töredékekből építkezik. A töredékesség kapcsán szinte mindig feltehető a kérdés, összeállnak-e vajon a kisebb szövegegységek egyetlen történetté. A *Szél, szoknya, tenger* szövegvariánsai ellenállnak az egyetlen történetként való értelmezésnek, sokkal inkább arról van szó, hogy a folyamatos átírás, a töredékek állandó „újraindulása” csak felillant, felidéz egy-egy apró, sokszor lényegtelennek tűnő mozzanatot. A töredékesség tehát sok esetben éppen az előről kezdés miatt látszik fontosnak, azaz a kisebb szövegegységek egymásutánja egy összefüggéstelen töredékhalmozásban lehetőséget biztosít az elbeszélőnek, hogy újabb és újabb dolgokat állítson az anyáról.

Az anyáról való beszéd sok esetben egyetlen, a központozást is elhagyó, mintegy megállíthatatlan szóáradatban valósul meg: „anyám épp lefelé ugrándozott a régi belvárosi ház széles lépcsőin amikor két csíkos alsónadrá-

A töredékek összefüggéstelensége, az anyafigurák mintegy tetszés szerinti variálhatósága lényegében a játékról szól. A komolytalan és komolykodó történetfoszlányokban megjelenő anya maga is folyton játszik, néhol bújócskázik, néhol a sekély vízben szökdécsel, vagy bohócot rajzol a bepárasodott üveg- re. Szunyog töredékeinek az anyafigurája tehát mindvégig ellenállni látszik az anya sztereotípiának, létmódját valami egészen más határozza meg. A férfakkal való kapcsolatát ugyancsak a játékoság jellemzi. Ahogy az első, *Anyámok számozatlanul* című részben olvashatjuk, *anyámat egyfolytában fel akarták szedni mindenféle nációk...* A számtalan férfi jelenléte mellett feltűnik az apa is, aki azonban *érthető módon* nem áll közeli kapcsolatban Szunyog anyafigurájával. Az apa személye talán kevésbé domináns, ugyanakkor hasonló módon a legkülönbébb szituációkban látszik felbukkanni: „apám félmeztelenül kaszálta a fűvet a kutya egy hatalmas csontot rágszalt a körtefa árnyékában és oda-oda morrant

a másik oldalon sütkérező macskának apám időnként megállt elgondolkodva nézte a kaszát...” (58.); „Tudós apám esténként kacsaringós betűkkel írta le a nappal begyűjtött virágokat...” (54.); „a Wall Street-i irodában apám elégedetten tette fel a lábát az asztalra...” (105.).

Érdemes megemlíteni, hogy a játék fogalma olykor mintha kimondottan a szerepjáték irányába mutatna. A töredékek egy részében az anyafigura mintha egy-egy filmjelenet kedvéért mutatkozna meg. A kamera viszonylag gyakori említése, a filmforgatások köré szerveződő számos történetfoszlány mintha arra utalna, hogy végig egy szerep eljátszásáról van szó. A kamera legváratlanabb helyzetekben való említése több töredékben is megfigyelhető: „Anyám leült kicsit egy padra, csak üldögélt egy cseppet a virágágyas mellett, csak pihent, pihengetett, nézz a kamerába, Niki, szólt az operatőr, hogy mi, riadt fel anyám, a kamerába...” (43.); „anyámat követte a kamera ahogy átmént az úton...” (91.). „a kamera az előtte ülő szőke színésznőre fókuszált anyám feketében micsoda kontraszt ujjongott az operatőr...” (107.).

A különböző apró történetek, sok esetben tehát felvillantott rövidfilm-jeleneteknek látszanak, amelyben az anyafigura színésznőként mutatkozik meg. A szerepjáték végighúzódik a kötet egészen, a bohóc, illetve színésznő-anya, aki rájátszik sztárságára a Grace Kelly-sen megkötött kendőjével, mintha állandóan, a lehető köznapibb helyzetekben is egy filmforgatás középpontjában állna. A kamera jelenléte tehát végső soron minden történés mögé odaképzeltető.

Szunyog prózája tehát a játék köré szerveződik, a szövegek nagy része rendkívül szórakoztató, eleven, szellemes. Kérdés persze, mindez mennyire vehető komolyan, illetve mit tud még mutatni Szunyog Zsuzsa a kétségkívül izgalmas, kihívó játékon kívül.

■ ■ ■

■ **Rácz Boglárka** (Losonc, 1986): a Selye János egyetem hallgatója, Budapesten és Komáromban él. Verskötete megjelenés előtt áll a Kalligramnál.

AZ ÖRÖK JELEN ÁLLOTT LEVEGŐJE

A kiadó borítóira általában jellemző borongós hangulatú, ködös fotó ezúttal egyáltalán nem allegorikus. A regény szinte bármelyik jelenetéből származhatna a körfolyosós, málló falú épület korlátjára kiterített, otfelejtett ruhadarab képe. Az *Akvárium* szereplői, lakói ugyanis valóban ehhez kísértetiesen hasonló gangos házak apró lakásaiban élik életüket, közülük egyet pedig alaposabban, sőt, valójában rendkívüli részletességgel megismerhetünk. Miközben végig ott motoszkál bennünk a gyanú, hogy ha egy ilyen lakást láttunk, akkor lényegében láttuk az összest, azért azt is érezzük, hogy a benne lakó család valami miatt mégiscsak különleges. Annyira tipikus, hogy már különleges. Minden egyes tagja magán viseli a jeleket, a második világháború utáni magyarországi lét, a túlélés emlékeit és sebeit; ki-ki megszenvedte a magát, és ha a könyv befejezése után újra végig gondoljuk az eseményeket, a jelek alapján még akár arra is juthatnánk, hogy ezután viszont már nem szenvedtek kifejezetten sokat, nem többet, mint mások. Ez a „nem szenvedtek sokat” persze valójában az úgynevezett felszabadulás, majd az úgynevezett konszolidáció utáni időszak összekacsintós, házmesteres-besúgós, a népet folyvást szegénységben tartó rendszer cinizmusát jelenti; azt a módszert, hogyan lehet megállítani az időt egy országban, és ezzel megannyi család életében is. Az már csak a mai kor recenzióinak gyanakvó megjegyzése, hogy a már említett gangos-házak fotó sajnos ugyanúgy készülhetett 2014-ben, ahogy mondjuk 1954-ben, tehát az itt-ott befékező időről ma is volna mit mondani. Ennél viszont sokkal fontosabb, és témánk szempontjából helyénvalóbb kérdés, hogy: vajon e regény is íródhatott volna korábbi év-

Tóth Krisztina:
Akvárium
Magvető, Budapest, 2013

tizedekben, vagy egy ilyen történet, így, ezen a módon, csak ebben a pillanatban volt elmesélhető? Vagy vált elmesélhetővé?

Abban már az első fejezet elolvasása után biztosak lehetünk, a mai nagyszerű novellistákra is jellemző regénykényszer Tóth Krisztinát egyáltalán nem térítette rossz irányba, nem terelte félmegoldások, kompromisszumok, vagy éppen fölöslegesen túlméretezett vállalások felé. (Az utóbbi időben egyébként nem is kifejezetten láttunk ilyesmit.) A regény fejezetei során egy pillanatig sem érezzük azt, hogy csupán egy novellára elegendő ötlet túlduzzasztásáról lenne szó, vagy éppen egymással pontatlanul összekapcsolódó novellaszerű fejezetekről. Az *Akvárium* az elejétől fogva egységes, végig tudatosan építkező munka, javarészt jó dramaturgiával. Ám annak ellenére, hogy Tóth Krisztina, első ránézésre, ugyanolyan könnyedséggel ír regényt, mint novellát, az *Akvárium* azért nem teljesen hibátlan alkotás. (Noha több pontján is megközelelti azt, és egy pillanatig sem okoz valódi bosszankodást, valódi csalódást.)

Nagyszerű, a feszültséget jó darabig fenntartani képes megoldás, hogy a korszakot, a miliőt, a kulturális és tárgyi környezetet az egyes szereplőkkel együtt, csak lassan kibontakozva ismerjük meg. Az első fejezetben élénk tárurol rendszer már elviseli, nem bünteti a szenilis, vagy még inkább eleve zavart, az utcán is papsban sétáló, a pártszékházban ribilliót csapó Klárimama alakját, ám a társadalom közben már tudatára

ébredt annyira, hogy kislány unokáját azért örökre távol tartsa a beilleszkedés, a fölemelkedés lehetőségétől. Ehhez persze kell a maszekoló anyuka és a tisztázatlan származású anyuka, onnan nézve, gyanúsak mondható életvitele is. A semmit ki nem dobó, hazahordott és megmagyarázhatatlan okokból megőrzött lomok között élő Klárimama pincelakásában közben földereng előttünk egy család több generációjának kaotikus múzeuma, de abban már ekkor biztosak lehetünk, hogy egy többször új ruhát kapott felemás lábú babának, és természetesen az akváriumnak még fontos, kiemelt szerepe lesz a továbbiakban. A második fejezet kezdetén pedig elkezdünk bízni a keretes szerkezetben, és abban, hogy az elsőre főszereplőnek tűnő öntudatos óvodás Vica és a habókos, a szabályokat és az órát sem ismerő Klárimama még visszatérnek a történetbe. Ebben a pillan-

natban még sok minden kérdéses, de a következő oldalakon egyértelművé válik: az elsőre humorosnak tűnő burleszk-hangulatú nyitány valójában egy nagyon is komor, kilátástalan családtörténet, a végéről nézve már inkább katartikus lezárása.

Persze, hogyan is lehetne vidám és perspektivikus egy olyan családtörténet, amelyik úgy indul, mint Edit néni, Jóska bácsi és a lelenc Vera közös élete? A negyvenes évek végének, ötvenes évek elejének nélkülözéseivel, nyomorúságokkal teli időszakában az idősödő házaspár úgy dönt, hogy ma-

guk mellé vesznek egy árvaházi gyermeket, hiába laknak a szoba-konyhás lakásban már eleve hárman. Hiszen velük él Edit néni húga, Edu is, akiről eleinte csak annyit tudunk meg, hogy megjárta a *tábort*, és túlélte, később azonban, bizonyos időszakokra színte főszereplővé válik. A regény egészét jellemző megoldás, hogy érdekes módon éppen arról a személyről olvashatunk a legtöbb érzékletes, zavarba ejtő leírást, akinek valójában nincs is személyisége. És ezt még talán saját maga is így gondolja magáról. Jóska bácsi sakkozó-szalonnázó-pálinkázó öregúrként jelenik meg, aki erélytelen próbálkozásaival igyekszik ugyan időnként családfőként viselkedni, ám végül a valódi kiteljesedést mégis egy méterárubolt kisegítő eladójaként éri el, sorsát pedig a saját akvárium megépítésével végzi be. Edit néni, a kórházi dolgozó, a család valódi össze- és fenntartója, évtizedes, kényszeres erkölcsi és nem utolsósorban háztartási szabályaival. Vera pedig szinte mindent kénytelen elszenvedni, a lelenc-kori megaláztatásoktól kezdve, a folyamatos bizalmatlanságon át, a valódi szerelem elvesztéséig, és végül egy bántalmazó férj zsarnokoskodó ragaszkodásáig. Akinek személyisége pedig eközben semmit nem változik, és minden szituációban pontosan ugyanúgy viselkedik, az Edu. Mégis neki jutnak a legalaposabb leírások: „Edu valójában senki élőhöz nem ragaszkodott. Sem emberhez, sem állathoz. Nem volt neme, életkora, és nem voltak érzelmei. Tompa munkabírása miatt szorgalmasnak vélték, de soha semmit a rábízott munkán kívül el nem végzett, azt viszont pontosan, szívósan.” (75.) Vagy másutt: „Edu tekintete átsiklott rajtuk: az élete egy korábbi szakaszában meglehetősen sok lesóványodott emberrel találkozott. Neki az se tűnt régmúlnak, mint ahogy a jelen se tűnt jelennek, hanem mindig, minden egyszerre történt...” (112.) És ahogy egyre mélyebben alámerülünk a regény középső szakaszának határozottan komorra festett világában, egyre inkább biztosak lehetünk abban, hogy ez a nemtelen, szinte öntudat és gondolatok nélküli, az érzelmeit megszüntető, a háta

mögött nyilván félkegyelműnek mondott, cigarettafüstbe burkolózó macónadrágos alak jelképezi a legjobban ezt a kort, vagy legalábbis azt, amit a szerző nekünk most ebből megmutat. Edu egyetlen alkalommal borul ki, amikor az említett babát lábcserére viszik a babajavítóba: „Ekkor vehette észre a pulton az óriási kosarat. Közelebb hajolt, és megpillantotta a karok, lábak, hajás fejek roppant összevisszaságát. A férfi előlépett a függöny mögül, Edu pedig ugyanabban a másodpercben kifordult az üzletből, mint aki már végzett is.” (123.)

A regény olyannyira a négy, sokáig egy lakásban élő szereplőre, a közöttük lévő gondoskodó-kegyetlen dinamikára összpontosít, hogy a mellettük felbukkanó alakok, valóban csak mellékszereplők lehetnek. Alárendelt státuszuk legtöbbször csak a dramaturgia, egy-egy fordulat, egy-egy mellékszál előbukkanása és elvarrása miatt szükséges. És sajnálatos módon éppen ezek azok a pontok, amikor kilépünk a regény addig kifejezetten erős hatása alól; pontosan akkor, amikor elhagyjuk a család közvetlen mikro-környezetét. Amikor egy-egy, korábban soha nem (vagy alig) látott karakter egy rövid szakasz idejére főszereplővé lép elő, váratlanul sok és fölöslegesnek tűnő információt tudunk meg róla, de csak azért, hogy aztán később visszatérjünk a történet főszálának addig kevésbé érthető részletéhez, vagy éppen egy új történet-szál előkészítéséhez; akkor hirtelen látszani kezd az írói aprómunka is, előbukkannak a varratok, toldások, félcelések. Ilyen például Piroska Tóni amerikai kalandja, Jenőke, a piaci mindenek új kabátjának története, Jakab Karcsi sétája a TÜZÉP-telepen, és még a gombagyűjtő Gabi bácsi élete és halála is mintha csak arra szolgálna, hogy Gabi bácsi sokablakos, üzlethelyiségből átalakított lakása tovább erősítse az akvárium-motívumot. Ezek azok a rövidebb szakaszok, amikor a regény egysége egy kissé megbomlik, és nem azért, mert ezek a melléksztorik nem jellemzik ugyanúgy, sőt talán még jobban ezeket az évtizedeket, mint a család személyes története, hanem mert a valójában főszereplő Veráék

mikro-környezete annyira közvetlenre, fűlledtre, aprólékosra és levegőtlenre sikerült, hogy mi magunk is egy akvárium négy áthatolhatatlan fala között érezzük magunkat, ahova természetesen mindenki belát.

Mert ne legyenek kétségeink: maga az *Akvárium* cím is van olyan találó és pontos, mint a korábban már említett borítófotó. A körfolyosós házban mindenki lát mindent, de a bámulókat is bámulják. És közben mindenki le van választva a természetes közegéről, a szabadságról. Veráék körfolyosós lakása csak egy akvárium egy nagyobb akváriumban, az meg talán egy még nagyobbban. És Jóska bácsi ugyanúgy hiába nevezi a szűk szobába beerőltetett akváriumot egy lopott mondattal úgy, hogy „egy darabka tenger”, mint ahogy a Vera felnőtt életét övező rendszert is hiába becézzük konzolidációnak, gulyáskommunizmusnak. Attól még nem az. Tóth Krisztina regénye ebben a legerősebb: láthatóvá és érzékelhetővé teszi a már majdnem elfelejtett, egykor átlátszó falakat is. És hogy az elején feltett kérdésre is válaszoljunk: az *Akvárium* nagyon is mai regény, semmikor korábban nem íródhatott volna, mert beszédes részleteiben, fanyar kiábrándultságában benne van minden mai tudásunk.

A regény zárójelenetében aztán Vera lánya, Vica játszik Klárimama pincelakásában, a több évtizeddel későbbi Magyarországon. A felemás lábú baba Hófehérke szerepébe bújva várja az immár kiürített, lefelé fordított akvárium üvegekoporsójában a királyfi csókját. Ha azt a csókot várja, amire tippelünk, hogy majd elérkezik néhány év múlva, akkor sajnos megint mindenki nagyot fog majd csalódni. Már ha meg nem hálnak. ■ ■ ■

■ **Czinki Ferenc** (1982): író, kritikus, szervező. Székesfehérváron él.